

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 4 (480) 27.01 – 2.02.2017 р.

www.tyzhden.ua

Станіслав
Кульчицький
про більшовицьку
контрреволюцію

«Кримські диверсанти».
Хто вони?

Чи зможе Дональд Трамп зробити
Америку «знову великою»

Чим небезпечна
Марін Ле Пен

РЕМОНТ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Вже у продажу

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемільєв** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 Недругорядна мова
Чому мовна політика вимагає негайного врегулювання
- 7 Юрій Макаров про мрії емігрантів
- 8 Диверсанти на папері
Про нову хвилю кримських політ'язнів
- 10 Цивілізація спецслужб
У чому специфіка російської ФСБ порівняно з її аналогами у вільних країнах

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Боротьба натур
Любомир Шавалюк про суть реформ у банківському секторі
- 16 Майже інші
Що принципово змінила реформа банківського сектору
- 18 Дмитро Солугуб:
«2017 рік ключовий для проведення важливих і, може, у чомусь непопулярних реформ»
Заступник голови правління НБУ про банківську «хірургію»
- 21 Не повторити давніх помилок
Чим небезпечні популізм і патерналізм у фінансовій сфері
- 24 Богдан Данилишин:
«Протягом 2017 року очікується поступове зменшення частки проблемних кредитів»
Голова Ради НБУ про перспективи фінансового сектору
- 27 Володимир Лавренчук:
«Якщо реформа прав власності завершиться вдало, це відкриє шлях до кредитування»
Голова правління Райффайзен Банку Аваль про засоби поживлення ділової активності

СВІТ

- 30 Один у полі не воїн
Едвард Лукас про ізоляціонізм Дональда Трампа
- 32 Спокуса автократії
У чому небезпека Марін Ле Пен
- 34 Послухай, ліберале
Чи варто цього року очікувати реформ у російській економіці
- 36 Торпедні перехрестя
Чи вдасться Росії розробити новітню підводну зброю
- 38 Шість сект акціонерної вартості
Як доба популізму змінить великий бізнес

СПАДОК

- 40 Станіслав Кульчицький:
«У жовтні 1917 року перемогла більшовицька контрреволюція в оманливому вигляді радянської революції»
Відомий історик про нинішню оцінку подій сторічної давності

КУЛЬТУРА

- 44 Андрій Накорчевський:
«Учення», «шлях», «закон» і «наука» — такі категорії культури мали японці»
Професор Університету Кейо про поезію самураїв та відмінності між християнством і буддизмом
- ЩОДЕННИКИ
- 48 «Видатна» освіта
Про нові предмети у вишах Луганська
- 49 Everybody lies
Спроба аналізу міфів про життя в «ДНР»

P. S.

- 50 ОНУХ про американську безпекову парасольку

Тиждень

№ 4 (480) 27.01 – 2.02.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивченко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,
Роман Малко, Ольга Ворожбит, Андрій Голуб
Відповідальний за випуск номера
Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0166
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 25.01.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

Я З

НАША ДУМА,
НАША ПІСНЯ НЕ
ВМРЕ, НЕ ЗАГИНЕ...
ОТ ДЕ, ЛЮДЕ, НАША СЛАВА, СЛАВА УКРАЇНИ!

ЯКБИ ВИ ВЧИЛИСЬ ТАК, ЯК ТРЕБА, ТО Й
МУДРІСТЬ БИ БУЛА СВОЯ

БО ХТО МАТІР ЗАБУВАЄ,
ТОГО БОГ КАРАЄ

ВАМИ !

В СВОЇЙ ХАТІ

СВОЯ Й ПРАВДА,

І СИЛА, І ВОЛЯ

ПОКИ ЖЕ ЖИВЕ ДІЯ В

ХАТІ, ЖИВЕ —

ПІСНЯМ

НА ЧАСІ

Недругорядна мова

Роман Малко

Багато хто досі переконаний, що пропозиція фракції ВО «Свобода» в лютому 2014-го скасувати закон Ківалова—Колесніченка спровокувала агресію Кремля щодо України з подальшою окупацією Криму та війною на Донбасі. Російськомовні Схід і Південь, мовляв, дуже налякалися таким радикальним кроком і почали кричати не своїм голосом «путінпріді!». Гарна казка. Але в ній немає ні слова правди.

По-перше, проект закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики» під номером 1190 подала зовсім не «Свобода», а нинішній віце-прем'єр-міністр із гуманітарних питань, а тоді голова Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради Вячеслав Кириленко. По-друге, рішення більшості депутатів так і не завізував тодішній голова парламенту та в. о. президента України Олександр Турчинов, а отже, скасування не набуло чинності. А по-третє, агресія була запланована задовго до цього й відбулася б за будь-яких

ФОТО: REUTERS

обставин незалежно від скасування чи не скасування цього законодавчого «шедевра». Насправді закон Ківалова — Колесніченка діє по сьогодні. Навіть скасування його через Конституційний Суд затяглося вже до непристойності (термін для ухвалення рішення спливає у січні 2015-го), і коли буде винесено остаточний вирок, досі не відомо. І це, на хвилиночку, у час війни з Росією, яка як привід для свого нападу на суверенну Українську державу, власне, й обрала нібито захист міфічного російськомовного населення.

Такою є правда, яка зовсім не цікава тим, хто ненавидить усе українське включно з мовою і ладен вірити у будь-які фейки, що плодить ворожа пропаганда. Ця правда, на жаль, не цікава й тим, хто нині знову здійснює чергову хмару пилу з приводу появи в парламенті кількох нових мовних законопроектів, істерично горлопаниючи, що то провокація антиукраїнських сил чи ворожих агентів, аби розхитати ситуацію в країні й посварити між собою українців. Або, ще краще, кістку розбрату кинула влада, щоб відволікти увагу від своєї недолугої політики, відсутності реформ та провальної боротьби з корупцією. Якщо такий абсурд злітає з вуст недалеких чи вороже налаштованих до української мови людей, на це ще можна махнути рукою. Але коли це транслюють чинні політики, то справа справді скидається на провокацію.

ЕВОЛЮЦІЙНИМ ШЛЯХОМ, ЗМІНИТИ СИТУАЦІЮ ВЖЕ НЕ ВИЙДЕ. МИ ПРОГРАЄМО. ПРИЧОМУ ВСІ. РОКИ КОЛОНІАЛЬНОГО СТАТУСУ УКРАЇНИ Й СТІЛЬКИ Ж ЧАСУ ЗАБОРОН, ЗНЕВАГИ, ВИТРАВЛЕННЯ ТА ВИНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗРОБИЛИ СВОЮ ЧОРНУ СПРАВУ

Кому-кому, а законотворцям, та ще й нібито національно свідомим варто було б не займатися маніпуляціями в цій дразливій ситуації, ллючи воду на колесо ворога, а, навпаки, зайнявши державницьку позицію, пояснити на пальцях тим, хто чогось боїться, або чогось не знає, або не розуміє, що йдеться про банальне законодавче врегулювання статусу мови корінної нації, мови, яку майже 70% населення країни вважають рідною. І робиться це як мінімум із міркувань безпеки, а також щоб унеможливити розігрування мовної карти («защити русскоязычного населения», наприклад) у майбутньому.

Мова — один із елементів державності, такий самий як герб, прапор, гімн. Україна без української мови неможлива, як Франція без французької чи Італія без італійської. Теза «всьоравно на каком языке разговаривать» і брак чітких мовних правил в офіційній площині — дорога в прірву, розбудова чого завгодно, нової Росії без Путіна чи постсовка, але точно не України. Постколоніалізм — це не щось далеке й екзотичне, ми досі живемо в ньому, російська в нас часто залишається «панською»: чимало нашої еліти послуговується нею і створює відповідний престиж. А ще є медіа, поп-культура, бізнес. Пошукайте який-небудь корисний діловий тренінг у столиці українською — місія неможлива. Ба більше, ніби й освічені люди думають, що вони

володіють державною мовою, а насправді, коли намагаються нею скористатися, переходять на колгоспний суржик, яким говорять на малій батьківщині зі своїми провінційними родичами. Десь мав би бути край цієї профанації.

На жаль, еволюційним шляхом, поволеньки змінити ситуацію вже не вийде. Ми програємо. Причому всі. Роки колоніального статусу України й стільки ж часу заборон, зневаги, витравлення та винищення української мови зробили свою чорну справу. Що з нами може статися за кілька десятиліть життя в «єдиній країні & єдиній стране», якщо в ситуацію не втрутитися, чудово демонструє Ірландія, де рідною мовою говорять одиниці. І не треба розказувати, що українська влада щось намагається приховати чи перевести увагу зі своїх невдач на мовний скандал. Скандалу не буде. Якщо 25 років було «не до мови», то коли ж урешті це стане на часі?

Але мова — це запобіжник. Не виставивши чітких маркерів, ми втратимо не тільки свою ідентичність, а й державу. І знову ж таки не треба розказувати, що на фронті сьогодні цю державу захищають як україномовні, так і російськомовні українці й чудово розуміються без мовних законопроектів. Це як мінімум ще одна маніпуляція, тільки дуже жорстока та цинічна. Ті люди вже сказали своє слово на захист України, взявши в руки зброю, і не треба використовувати їх у брудних іграх. Проблема не в них. За майбутнє своєї України вони готові платити й платять власною кров'ю. Проблема в тих, хто, живучи на цій землі, набиваючи кендюхи вирощеним на ній хлібом, а кишені — вкраденими в неї грошима, цинічно її ненавидить. Безпричинно. Це для них українська мова як червона шмата для бугая, це вони кричать «нас прітесняють», «спасіте, памагіте, дядя Вова». Це вони ніколи не змиряться, що українці не малороси, не чийсь «проект».

Ну й найголовніше. Навіть цим персонажам урегулювання мовного питання і надання українській статусу єдиної державної мови в будь-якому законодавчому варіанті нічим не загрожує. Взагалі нічим. Закон не стосується мови приватного спілкування. Він не втручається в цю сферу. З друзями, у родині, навіть із колегами по роботі можна говорити як завгодно, хоч пташиною мовою, і жодна волосина не впаде з твоєї голови. Ну а коли вже з'явилося бажання стати чиновником, депутатом, пожинати всі пов'язані з цим статусом плоди, будьте ласкаві, піднапружте свої звивини і вивчіть кілька слів. Тим паче що відвертого лінгвістичного кретинізму в людей із вищою освітою, успішних і ділових, бути насправді не повинно.

Мовна епопея, а це без перебільшення буде битва не на життя, а на смерть, адже то чи не найважливіший фронт, на який кремлівські гобліни кинуть усі свої сили та ресурси, стане лакмусовим папірцем на справжність. Ми рано чи пізно виграємо цю битву. А заодно відсіємо половину від зерна, у дійсності зрозумівши, хто є ху, і нарешті таки збудуємо справжню українську стіну на кордоні з одвічним ворогом, раз і назавжди поставивши крапку в цій довгій фейковій імперській історії рабства. ■

Роздуми над біометричним паспортом

Юрій Макаров

«Нас 52 мільйони!» — під таким слоганом відбувалася перша промокампанія каналу «1+1» довгих 20 років тому. Нам хотілося підняти українцям дух, дати зрозуміти, що ми самодостатні, й це тоді сприймалося мало не як одкровення, хоча сама собою цифра не викликала сумніву. Нині вже важко сказати, скільки нас насправді. Держстат дає цифру 42,6 (без урахування Криму; хоча, до речі, чому?). Деякі дослідники називають і 44, і 45, і навіть 46, і це не має дивувати: а як визначати тих, хто більшу частину року проводить у себе в Коїмбрі (тепер уже фактично саме там їхне «в себе»), чи, навпаки, у Тюмені, у Мілані, чи, навпаки, у Сургуті, а сюди повертається на місяць, ніби на канікули, провідати рідних?

Щоразу, коли в Україні вкотре панує депресія, починаються ці розмови: «Поїду звідси». Хтось як вектор еміграції визначає собі Польщу, хтось — Італію, хтось — відразу Кремнієву долину. Узагальнене резюме сходить на те, що тут у нас неможливо відбутися, тож годі марнувати час та сили. За останній тиждень я це чув від різних людей чотири чи п'ять разів: може, затяжна зима так діє на психіку.

НА ЧУЖИНІ КОЖНЕ КРИВЕ СЛОВО ЩОДО МІСЦЕВИХ ПОРЯДКІВ МОЖЕ ВИКЛИКАТИ БЕЗЖАЛЬНЕ ЗАПИТАННЯ: «ЧОМУ Ж ТИ В СЕБЕ ВДОМА НЕ СХОТІВ УДОСКОНАЛИТИ ЖИТТЯ?»

Хтось скаже, що нині на великій планеті майже без кордонів, зі Skype-зв'язком і лоукостами постійне місце проживання не має аж такого значення і ми всі автоматично перетворюємося на громадян або цілого глобалізованого світу, або як мінімум єдиної Європи. Це водночас і правда, і облудна маніпуляція. Звісно, кордони стали прозорішими навіть за відсутності «безвізу» (знали б ви, як подорожували до Європи 30 років тому!), і CNN у кожному кабелі, а віскі у кожному супермаркеті. Але все одно залишаються дрібнички — саме дрібнички, які нічого не вирішують, але визначають атмосферу навколо тебе: манера усміхатися сусідові вранці, запах кави, сорт дерев у близькому парку, особливості місцевого діалекту, вся мелодія життя, весь ландшафт і весь етикет... Чи готовий ти від ранку до вечора чути навколо себе чужу мову, виділятися у натовпі й ніяковіти перед учителькою свого сина, а може, і перед ним самим, коли він принесе з вулиці сліди чужих культурних стандартів? Ось ключовий пункт: чи готовий ти

розмовляти з дітьми чужою мовою? А це фактично неминуче.

Я знаю, про що кажу: могили моїх рідних розкидано від Буенос-Айреса до Сент-Женев'єв-де-Буа, а племінники живуть і працюють від Нью-касла до Сіднея. Коли читаю Emigrant Song, то спершу згадую не Led Zeppelin, а пісню з «Наталки Полтавки», в аматорській постановці якої в далекі 1930-ті у знову-таки далекому Ле-Крезо брала участь моя бабця.

Навіть якщо нова країна повертається до тебе тільки позитивним боком і ти можеш розраховувати на пристойну платню, солідний соціальний пакет і затишний побут, залишаються клятві питання відповідальності: відмовляючись від батьківщини, ти відмовляєшся від частини самого себе. Інколи це бадьорить, але значно частіше це капітуляція. Можливість назвати країну своєю, мати юридичне й, головне, моральне право вимагати в ній змін — розкіш, яку не кожен оцінить, доки не випробує ситуації на собі. Бо на чужині кожне криве слово щодо місцевих порядків може викликати цілком природне й безжальне запитання: «Чому ж ти в себе вдома не схотів удосконалити життя, а прийїхав щось вимагати до нас?».

Є ще один делікатний момент: помічено, що «наші» в новій країні перебування схильні агресивно ставитися до своїх конкурентів у пошуках щастя. «Чому це отой нероба з фальшивими документами сирійського біженця сидить на соціальній допомозі, а я маю кайлувати?» А тебе, до речі, ніхто не питає.

Марно сперечатися, є обставини, коли опиратися спокусі бракує сил. Наприклад, одруження. Або мистецька чи наукова кар'єра. Але ж серед емігрантів оперних зірок і фізиків-ядерників одиниці, а лік, нагадаю, іде на мільйони.

У ЄСРП горизонтальна мобільність усіляко заохочувалася (якщо тільки не йшлося про від'їзд до Ізраїлю). Практично становлення всієї галузі видобутку нафти й газу в Сибіру — справа рук і мізків наших українців, бо півстоліття тому саме вони вміли це робити. За традицією наші хлопці досі зміцнюють сировинну економіку сусідньої держави вахтовим методом. З одним таким гастролером познайомився минулої зими на Франківщині. Він поводився дуже агресивно й невротично. Я на нього не образився, бо йому було справді зле. А що йому порадиш? Таких, як він, кажуть, 2 млн, і навряд чи їх чекають у якомусь Укргазвидобуванні з розпростертими обіймами.

Як у таких випадках діяти? У мене немає рецептів. Я свій вибір зробив давно. Так, це дивно й узагалі неприродно, коли рішення залишитися удома перетворюється на виклик. Але це той виклик, за який не соромно. ■

Диверсанти на папері

Станіслав Козлюк

В'язнів Кремля більшає. Якщо у 2014-му їх було 11, то на кінець 2016-го кількість українців, яких намагаються судити з політичних мотивів у Росії та Криму, перевалила за четвертий десяток

Українців у РФ переслідують уже на звичних «підставах»: шпигунство, заборонені методи ведення війни, екстремізм тощо. Утім, наприкінці літа минулого року з'явилася ще одна: диверсанти. На початку серпня стало відомо, що ФСБ затримала в Криму кількох українців за підозрою в диверсіях, метою яких, згідно з версією російських, були, зокрема, «зрив курортного сезону». Українська розвідка офіційно заявила: заарештовані ніколи з нею не працювали. Однак на цьому історія не закінчилася. На початку листопада медіа облетіла ще одна новина: РФ знову затримала «диверсантів-розвідників». Таким чином, на початок 2017-го в російському полоні за обвинуваченням у диверсійній діяльності опинилося щонайменше дев'ятеро людей: Євген Панов, Андрій Захтій, Володимир Прісіч, Ридван Сулейманов, Дмитро Штибліков, Олексій Бессарабов, Володимир Дудко, Гліб Шаблій та Олексій Стогній.

«У нас є дві хвили затриманих у рамках справи «диверсантів». Четверо — Панов, Захтій, Прісіч і Сулейманов — затримані в серпні. З них тільки двоє мали стосунок до Криму. Сулейманов жив там, але подався на заробітки в Запорізьку область. Захтій сам із Західної України, але переїхав до Криму. Панов і Прісіч у Криму не проживали взагалі. Перший мешкав в Енергодарі, а другий із Харкова», — розповіла голова Кримської правозахисної групи Ольга Скрипник.

«У листопаді відбулася друга хвиля затримань: Дудко, Штибліков, Бессарабов, Стогній і Шаблій. Вони вже всі кримчани, у минулому, до окупації, служили в Збройних силах України. Але на розвідку України не працювали», — додала вона.

За інформацією, яку вдалося дістати правозахисникам, адвокатам і родичам, Захтія затримали ввечері 6 серпня. Він узяв замовлення як таксист і поїхав на виклик. Проте клієнтів на місці не виявилось. Натомість було авто з ефесбешниками, які його затримали. Як удалося встановити, після того чоловіка приблизно два дні утримували в невідомому приміщенні, застосовували щодо нього тортури. 8 серпня суд визнав його винним у дрібному хуліганстві, а вже 10-го числа його назвали диверсантом.

«Після 8 серпня катування продовжилися, аби Захтій зізнався, що нібито є диверсантом. Чоловік оббрехав себе під тортурами. Згодом його перевезли до Москви, у Лефортово. Вже там він відмовився від зізнань, які давав під тортурами», — пояснює Скрипник.

«Панова ефесбешники затримали 7 серпня. Від цієї дати і до 10-го числа його жорстоко катували в різних місцях Криму. Згодом з'явилися відео постановочних допитів», — додала Скрипник.

Варто зауважити, що від початку історії затримання доволі різнилися. За першою версією, Панова викрали в Запорізькій області, потім він нібито поїхав перевіряти до Криму чиюсь нерухомість, ще пізніше з'явилася версія, що він, як і Захтій, був таксистом. Що ж до Захтія, то від початку повідомлялося, що чоловікові начебто зателефонував його друг дитинства й «підкинув» замовлення для перевезення клієнтів, а потім з'ясувалося, що телефонували нібито самі клієнти.

«Версія викрадення була першою, оскільки не було жодної інформації. Ми знали лише, що Женя начебто дістав запрошення на виїзд кудись за місто, у сусіднє з Енергодаром смт, і десь там зник», — розповів **Тижню** брат Панова Ігор Котелянець.

«Потім з'явилася версія про перевірку нерухомості. Ситуація була така: хтось із журналістів зателефонував людині, що нібито просила перевірити нерухомість у Криму. Це був друг Жені, з яким вони опікувалися питанням патріотичного виховання молоді. Він був у шоці від того, що сталося. Злякався, що його можуть пришлести до цієї історії, адже сам із Криму. Намагався пояснити, що його не так зрозуміли, ситуація була нервова. А в результаті історію розтиражували. Щодо таксі, то це було припущення адвокатів. Вони перевіряють усі можливі версії. Оскільки була подібна історія із Захтієм, припустили, що Женю так само могли кудись викликати. А коли дістали доступ до мого брата, він це припущення спростував», — пояснив Котелянець.

Наразі вдалося з'ясувати, що перед викраденням Євгену Панову зателефонували. Суть розмови зводилася до такого: сім'я українців із Криму просила вивести їх у материкову Україну, оскільки їм начебто погрозували. Оскільки Євген був волонтером і мав власний транспорт, то цілком міг золоситися, припускають родичі. Але за однієї умови.

«Ми не знаємо, що за людина телефонувала й що то за сім'я, якій треба було допомогти. Але можу сказати точно: якщо Женя погодився їхати до Криму, то про таке його просив хтось дуже важливий для нього. Він же служив, був волонтером. Тож це могли бути або люди з волонтерського середовища, або побратими. Адже Женя мав розуміти, що то великий ризик: він воював, був активним волонтером», — каже Котелянець.

Наразі офіційна версія викрадення така: Панов перетнув український КПП на адмінкордоні з Кримом і буферну зону. На російському КПП його попросили вийти з машини. Після того як він виконав прохання, вдарили ззаду по голові. Чоловік упав, знепритомнів, але доволі швидко прийшов до тями. Згодом йому вдягли на голову мішок і повезли геть

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОЯЄ ІМІНОЛОГ

Нові політичні. Євген Панов став одним із перших «диверсантів», затриманих ФСБ у Криму

від КПП, проте їхали недовго. Із цього родичі Євгена роблять висновок, що це може бути північна частина півострова. Після транспортування Панова утримували в якомусь приміщенні з мішком на голові. Їсти не давали, катували, били, знущалися. Там Панов підписав своє «зізнання». А згодом опинився в Лефортові в Москві, де відмовився від свідчень, які давав під тортурами. Правозахисники повідомили міжнародну спільноту про факт катувань на початку цього тижня в Страсбурзі.

Що ж до історії Захтія, то він із дружиною перебрався до Криму вже після окупації. Мав українське громадянство, але для роботи отримав паспорт у Криму. Знайомий Юрій Флюнт, за словами дружини Оксани, справді обіцяв клієнтуру для роботи в таксі. Востаннє жінка бачила свого чоловіка ввечері 6 серпня.

«Того вечора зателефонували якісь люди й сказали, що від Юрія. І Андрій поїхав. Не знав ні кого, ні як зустрічати. Востаннє він мені телефонував близько 23:30, казав, що приїхав на місце в яесь глухе село, але клієнтів немає. Я запропонувала йому почекаати 5 хв і повертатися додому. У результаті його затримала ФСБ. Потім намагалася зв'язатися з Юрієм, але телефони вимкнені, у Facebook усе заблоковане. А зараз уже й не намагаюся. Купа своїх проблем, мала дитина. Тим паче Андрій у Росії, треба думати, як його звідти рятувати», — розповідає Оксана.

І додає, що після затримання та обшуків у її помешканні працівники ФСБ наполегливо кликали її на «розмову». «Спочатку здавалося, що то буде просто приватна бесіда. Мені набридли постійні дзвінки, і я поїхала у відділення ФСБ. Зі мною був адвокат Андрія. Ми домовилися: якщо буде просто розмова, то ми заходимо разом, якщо слідчі дії, то піду сама, оскільки в такому разі він не зможе захищати мого чоловіка. На мене одразу налетіли працівники ФСБ, хотіли, щоб взяла участь у фонетичній експертизі. Але я відмовилася, посилаючись на ст. 51 (КПК РФ — обов'язкова участь захисника в процесуальних діях. — Ред.), — пояснила Оксана.

Інших учасників «першої хвилі» затримали також у серпні. Сулейманова звинуватили в неправдивому повідомленні про терористичний акт, Прісічу

інкримінують підготовку диверсії у складі організованого угруповання.

Щодо «другої хвилі», то Штиблікова, Бессарабова й Дудка затримали в один день — 9 листопада, Шабля та Стогнія — 15-го. Їм так само інкримінують підготовку диверсії. Перші три прізвища об'єднує те, що свого часу вони навчалися у військово-морському училищі в Калінінграді, але на різних спеціальностях. Скажімо, Дудко, найбільш підходяща кандидатура «диверсанта», навчався на факультеті радіоелектронної розвідки. Утім, його діяльність дещо відрізнялася від сухопутної розвідки. Як відомо, до обов'язків РЕБ входять пошук інформації про місцезнаходження систем управління військами противника, його радіоелектронних засобів, зброї та їх подальше знищення, але аж ніяк не диверсії та створення агентурних мереж. Окрім того, Володимир, за словами Петра, брата Дудка, на момент затримання більш як п'ять років не мав стосунку до флоту.

«Служив у бригаді ЧФ кораблів РЕБ, вони стояли на Донузлаві, біля селища Мирний. Після розпаду СРСР перейшов до ВМС України, був командиром корабля «Сімферополь». Потім потрапив у штаб флоту ВМС України в Севастополі. І там у 2009 році вийшов на пенсію. Згодом працював у Ленінській адміністрації Севастополя. З часом перейшов до МНС України», — пояснив Петро.

Після окупації Криму Володимир лишився на півострові. Мотивував це тим, що в АРК його син із дружиною та онукою.

«Думаю, Путіну потрібно в очах міжнародної спільноти очорнити Україну. А оскільки мій брат — колишній військовий, колишній сапер, а ще в нього у спеціальності зазначено «розвідник», то за всіма статтями підходить під диверсанта. Його затримали просто під під'їздом власного будинку», — розповів брат Дудка.

Родичі в'язнів переконують: про справу «диверсантів» на Заході відомо. Нещодавно її обговорювали в Страсбурзі.

«Про українських політв'язнів у Європі знають. Кейс Сенцова триває третій рік. Цього разу ми згадували всіх, але акцент зробили на «диверсантах». У європейців була дуже чутлива реакція. Вони чуять подробиці катувань і розуміють, що НКВД лишився, він не зник. Ти бачиш, як у людей міняються обличчя, які запитання вони ставлять... Для них це середньовіччя. Наче ми з машиною часу приїхали», — каже Котелянець. І додає: європейці здивовані, що Україна досі не надала списків осіб, причетних до катувань та фабрикування кримінальних справ.

«Насправді наші правозахисники свого часу виходили з такою ініціативою. У нас мала бути зустріч із Павлом Клімкіним, але він не прийшов, був зайнятий. А під час обговорення делегати казали: ми чуємо, ми бачимо ваші матеріали, але давайте працювати й конвертувати це в реальні дії. Як на мене, Україна має врешті скласти список політв'язнів. Щоб це було офіційно, а не лише щоб волонтери тим займалися. Щоб Україна приїхала, розповіла історію людей, надела аргументи, що вони засуджені з політичних мотивів. І ці завдання для України, як на мене, зараз найважливіші», — резюмував Котелянець.

Тим часом частині «диверсантів» продовжили терміни арештів: вони лишатимуться під вартою щонайменше до березня. ■

Цивілізація спецслужб

Ігор Лосєв

У чому специфіка російської ФСБ порівняно з її аналогами у вільних країнах

Родом з опричників. Уседозволеність і всемогутність «органів» у Росії формувалися століттями

Проникнення російських чинників у кіберсистеми США, Європи й проведення там того, що чекістським жаргоном називається «активними заходами», вкотре змусили західний світ спробувати зрозуміти, з ким він насправді спілкується в особі РФ та її керівництва. А тут ще й безпрецедентно цинічна й нахабна акція російських «органів» із підміни сеті російських спортсменів на допінг-аналізах на Олімпіаді в Сочі... Як казав герой радянських анекдотів про чукчу: «Тенденція, одначе...» Потроху зростає розуміння, що це не окремі дошкульні випадки, а певна системність, ментальність і світогляд, що визначають політику великої ядерної держави. Виявилося, що російські спецслужби можуть легко проникати в найпопулярніші глибини урядових інституцій західних демократій, не лише шпигуючи там, а й реально впливаючи на їхнє державно-політичне життя, на найінтимніші процеси функціонування влади.

ВІДОМСТВО ВЕЛИКОГО БРАТА

З певним подивом Захід почав відкривати, що для тоталітарного Сходу шпигунство й конспіративна підривна робота є філософією буття, способом існування у світі, а не якоюсь там рутинною діяльністю. Вельми повільно приходить розуміння, що нібито однакові за соціальним призначенням структури на Заході й на Сході в Росії у дійсності є зовсім різними, протилежними.

Якщо в США, Європі спецслужби — це лише важлива державна інституція поміж інших важливих, одна з багатьох, нічого більше, то в РФ це альфа і омега державного буття, що викликає священне тремтіння, це

щось магічне, універсальний спосіб вирішення всіх проблем. Коли решта установ не здатна вирішити якоесь питання, лишається останній засіб — спецслужби. Якщо не вони, то вже й ніхто...

Тому коли в РФ порівнюють Джорджа Буша-старшого, який став президентом США, будучи в минулому директором ЦРУ, з Владіміром Путіним, що сів у крісло прем'єра, а потім президента Росії, прийшовши з посади шефа ФСБ, а до того багато років прослуживши в КГБ, то це абсолютно некоректно.

Так, кожна держава, демократична, тоталітарна, архаїчна, яка завгодно, має спеціальні служби, що покликані вберегти її безпеку чи створити проблеми для безпеки інших країн. Але їхній статус у суспільстві суттєво, фундаментально залежить від природи останнього. Як справедливо зазначив відставний співробітник СБУ, «спецслужба всякої країни є такою і діє таким чином, як цього хоче влада, характер її діяльності залежить також від рівня розвитку демократії в суспільстві». Себто оцінка спецслужб нерідко є водночас доволі адекватною оцінкою держави, якій вони належать, соціуму та ментальності нації. Яка держава, такі й спецслужби. І навпаки: які спецслужби, така й держава.

Якщо на Заході домінує скептично-підозріле ставлення до своїх спецслужб за адекватного розуміння їхньої необхідності, то в Росії щодо них панують страх, схиляння і запобігання як перед чимось оккультним, як перед чаклуном, екстрасенсом, магом. Це справді Великий Брат антиутопії Орвелла. На Заході колишні керівники спецслужб украй рідко стають президентами та прем'єрами. Джордж Буш-старший — виняток, що

лише підтверджує загальне правило, а воно в США таке: ЦРУ, ФБР—це в певному сенсі глухий кут політичної кар'єри, звідки дуже важко повернутися в політичний мейнстрим, а тим більше стати господарем Білого дому. Власне, і в тоталітарних державах тут були певні застереження. Наприклад, за всього терору гестапо—СД у Німеччині на вершині політичної піраміди стояла партія—НСДАП в особі фюрера Гітлера; у СРСР над ГПУ, НКВД, МГБ і КГБ також стояла ВКП(б)—КПРС в особі її генсеків. Специфіка нинішнього російського режиму полягає саме в тому, що тепер спецслужби вперше у своїй історії взяли всю владу у свої руки, відкрито й ні за ким не ховаючись, усіх контролюючи й ніким не будучи контрольованими. Це соціальний експеримент усесвітньо-історичного значення. Що буде, коли вся влада в державі належатиме спецслужбам, які сьогодні в РФ перебрали на себе всі функції КПРС у Радянському Союзі? Коли людство вже спостерігало аналогічний великий експеримент: що буде, коли всю владу захопить секта політичних екстремістів? Той дослід тривав 70 років...

РЕІНКАРНАЦІЯ ОПРИЧНИНИ

У російській традиції спеціальні таємні служби протягом століть формувалися, посилювалися і вдосконалювалися разом із формуванням російської нації, її способу життя, культури. Одним із найяскравіших етапів того процесу була опричнина Івана Грозного—московського царя, який створив цей карально-поліцейський орган, що об'єднував у собі слідчий апарат, трибунал, а також щось на зразок пізніших каральних військ

НКВД і зондеркоманд та айзатцкоманд СД у нацистській Німеччині. Опричники були особисто підпорядковані й віддані царю, часто не маючи іншої підтримки та покровительства в Московії, будучи інтернаціональним збіговиськом шведів, німців, татар, поляків і, ясна річ, московитів. Зі своєю роллю, із завданням смертельного залякування цілої країни той орден упорався бездоганно, не зупиняючись перед найдикішим звірством. Ось лише один епізод «славетного шляху» цих «проточекістів». У 1570 році цар Іван Грозний прибув до Новгороду й влаштував розправу з його мешканцями, яких він уважав зрадниками: щодня катували й убивали від 500 до 1000 містян. Вакханалія тривала шість тижнів. Убили щонайменше 50 тис. людей. Дещо стриманішим та організованішим терор був у XVII столітті, коли вже існували спеціальні постійні структури—«прикази», куди можна було звернутися з доносом, вигукнувши магічну фразу: «Слово і дело государево!». Всіляко заохочувалися тотальні стеження і виказування. Кожен, хто знав про державний злочин, мав робити «ізвет!», бо за недоносительство загрожувала сувора кара. Всі ці норми було викладено в «Уложенії» царя Алексея Михайловича 1648 року. Цей юридичний документ діяв аж до XIX століття. Навіть кріпаки мали доносити на своїх поміщиків, і їхні доноси брали до уваги, якщо йшлося про політику...

За Петра I розслідування всіх політичних справ доручалося Преображенському приказу в Москві. Саме туди з усіх кутків неозорої імперії мали везти звинувачених в антиурядових намірах. А були ще й виїзні майорські канцелярії (коли поліцейсько-каральні

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ВЕДУЧИЙ ІВАН ДОВГАЛЮК

ЛІКАРСЬКІ

ЩОЧЕТВЕРГА
21.30

ТАЄМНИЦІ

функції доручалися офіцерам особисто відданих царю Петру гвардійських полків), призначені для викриття та покарання внутрішніх ворогів на місцях. За їхніми «подвигами» наглядав безпосередньо сам монарх. Потім справу переслідування внутрішніх ворогів передали новоствореній канцелярії «Тайних розискних дел». Варто дещо сказати про методи роботи. Коли затриманого приводили в Таємну канцелярію, на порозі працівник спецслужби, не кажучи жодного слова, раптом з усієї сили бив нещасного кулаком в обличчя. Від несподіванки та болу той падав навзнік. Професіональним жаргоном катів це називалося «привести іспитуємого в ізумленіє». І тільки після цього розпочинався допит. Час від часу проводилися реорганізації, замість Таємної канцелярії утворювали Таємну експедицію, але суть від того не змінювалася. У 1826-му з'являються Третій відділ власної його величності канцелярії та окремих корпус жандармів. Потім виникне Охоронне відділення...

Але після приходу до влади більшовиків розпочинається справжній ренесанс оприччини. На відміну від попередніх структур більшовицька опричнина стає системою тотального контролю і терору, позбувшись певного аматорства царських спецслужб.

Про специфіку більшовизму в цій делікатній сфері висловився колишній партійний працівник, а потім дисидент і емігрант Абдурахман Авторханов: «Сказати, що НКВД є «державою в державі», значить применшити значення НКВД, бо саме формулювання питання допускає наявність двох сил: нормальної держави і наднормального НКВД; у той час як сила одна — універсальний чекізм. Чекізм державний, чекізм партійний, чекізм колективний, чекізм індивідуальний. Чекізм в ідеології, чекізм на практиці. Чекізм згори донизу. Чекізм від усемогутнього Сталіна до мізерного сексота». Сталін контролював кілька спецслужб, що конкурували між собою, виступаючи для вождя незалежними джерелами інформації. Останню можна було порівнювати й робити висновки щодо якості діяльності спецслужб. Крім НКВД і військової розвідки вождь мав також глибоко законспіровану партійну розвідку — так званий Особливий сектор, що був насамперед органом нагляду за елітами партії, армії, уряду та й самого НКВД. В Особливому секторі була своя агентура, що вела персональні справи на всіх радянських партійних і державних начальників. За допомогою цього сектору завжди можна було перевірити, а чи не брешуть чекісти і військові розвідники, чи не спотворюють інформацію... Авторханов писав: «...Сталінський «Третій відділ» — особливий сектор ЦК, підпорядкований Поскрьобишеву (особистий секретар вождя. — Авт.), — був, напевно, безпрецедентною установою в усій світовій історії диктатур і деспотій (достатньо згадати, що в «особливому секторі» висунулися всі три майбутні міністри держбезпеки: Абакумов, Меркулов і Серов, а також МВД — Крутлов).

«Особливий сектор» — кодове слово для позначення системи служб особистої політичної поліції Сталіна. «Особливий сектор» мав свою мережу — спецсектори обкомів, крайкомів і центральних комітетів республік. У будинках парткомів спецсектори містилися в ізольованих приміщеннях, куди мали право входити тільки перший секретар і завідувач оргвідділу. У начальника кожного з них були спеціальний штат, код для зв'язку з ЦК, що часто змінювався, прямих провід, особлива фельд'єгерська служба НКВД, що доправляла

до Москви та з Москви особливо секретні директиви й інформацію. Начальник спецсектору завідував також агентурою; агенти партійною мовою називалися партінформаторами й шпигунами проти керівників області чи республіки».

Тенденція до створення нових спецслужб з особливими повноваженнями, з окремими каналами управління збереглася й по смерті Сталіна. Наприклад, син Лаврентія Берії Серго Берія (Гегечкорі) у своїх спогадах писав, що в повоєнний період Георгій Маленков намагався створити окремий карально-репресивний орган із таємною партійною в'язницею для високопосадових партійних в'язнів. Ця тюрма не мала контролюватися ані МГБ, ані МВД.

«Органи» такого ґтибу ефективно діяли лише в атмосфері масового психозу, коли мільйони людей почувалися мешканцями обложеної ворогами фортеці. Як писала російська журналістка Євгенія Альбау: «Шпигун став наймасовішою професією в країні. За даними НКВД, протягом трьох років — від 1934-го до 1937-го — кількість арештованих за шпигунство зростає в 35 разів (на користь Японії — у 13 разів, Німеччини — у 20, Латвії — у 40 разів).

Сьогодні в Російській Федерації спостерігається аналогічний процес, стрімко збільшується кількість «українських шпигунів», «екстремістів» і «терористів». МЗС України навіть було змушене попередити громадян України, що поїздка до РФ чи Криму може закінчитися для них арештом і звинуваченням у такого ґтибу «злочинах». Крім того, посилюється тотальне проникнення російських спецслужб у всі сфери життя західних країн та у вищі ешелони їхньої політичної влади. І тут теж зберігається сталінська традиція вести розвідувальну діяльність не тільки проти ворогів, а й проти союзників. Той-таки Серго Берія описував у своїх спогадах, як за особистим наказом Сталіна організував підслуховування лідерів США та Великої Британії. Він зізнавався: «Адже ми прослуховували в Ірані й пізніше в Криму не тільки Рузвельта і Черчилля, а й усе їхнє найближче оточення».

Радянсько-російський шпіонаж був і є явищем глобальним. Ще за часів передостаннього шефа Крючкова в ПГУ (Першому головному управлінні, розвідка) розглядалося питання, чи варто мати свою агентуру в усіх країнах світу (бо це потребує величезних ресурсів), чи краще зосередитися на кількох найважливіших регіонах. Перемогла думка Крючкова: агентура має бути скрізь. Вона є скрізь, виступаючи знаряддям зовнішньої політики Кремля, що після приходу до влади чекіста Путіна розглядає міжнародні відносини як сукупність агентурних спецоперацій. Це встигли відчути на собі навіть Сполучені Штати, вже не кажучи про менш потужні держави.

Нині ідеологія чекістської корпорації, що стала керівною і спрямовувальною силою російського суспільства, як раніше КІРС, нав'язується всьому соціуму як єдино можлива. Вона обслуговує всевладдя спецслужб, а останнє є наступником російського східного деспотизму. Колись Сталін називав ВКП(б) «орденом мечників». Сьогодні таким орденом, що об'єднує Росію, є спецслужби, бо іншого консолідуючого чинника практично немає. Самі керівні чекісти з гордістю кажуть, що на початку 2000-х РФ летіла в прірву, але в останній момент її зачепили й утримали «чекістським гаком». Наскільки це добра й зручна позиція — висіти на гаку над прірвою? І як довго таке можливо? ■

К Н И Г А Р Н Я

30 січня — 4 лютого

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

2 лютого, 18:30 — «Стартап як шлях до самореалізації людини й розвитку країни»: майстер-клас із виступами успішних стартаперів, презентація. Ведучий Сергій Лозовський. Спільно зі стартап-школою Sikorsky Challenge.

3 лютого, 18:30 — зустріч із Тадеушем Домбровським (Польща), презентація перекладу фрагментів книжок «Беззахисна рука» та «Засіб вираження». Модерує перекладач текстів Василь Лозинський.

Київ (вул. Велика Васильківська, 63а):

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Львів (просп. Свободи, 7):

30 січня, 18:30 — презентація українського перекладу книжки Жорж Санд «Про літературу та мистецтво». Спільно з видавництвом «Апріорі». Модерує Юрій Домбровський.

31 січня, 18:30 — презентація українського перекладу книжки Бернардо Ачагі «Мемуари корови». Спільно з Видавництвом Анетти Антоненко. Модерує Галина Сафроньєва.

1 лютого, 18:30 — лекція професора Миколи Ільницького «Євген Маланюк та його Степова Еллада: перечитуючи й перевідкриваючи».

2 лютого, 18:30 — розмова філософів Павла Бартусяка та Володимира Олінкевича «Анрі Берґсон. Біля воріт пекла».

Дніпро (вул. Глінки, 15):

31 січня, 18:30 — презентація книжки Яни Дубинянської «Свій час». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Надійка Вовк.

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

31 січня, 18:00 — презентація українського перекладу книжки П'єра Адо «Що таке антична філософія?». Спільно з видавництвом «Новий Акрополь».

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

30 січня, 18:30 — розмова «Літературні підсумки-2016. Про цікаві новинки минулого року та про тенденції на українському книжковому ринку» за участю Анастасії Левкової, Анни Єкименко-Поліщук та Ельвіри Якути.

31 січня, 18:30 — презентація книжки Максима Дупешка «Історія, варта цілого яблунового саду». Спільно з Видавництвом 21. Модерує Ганна Луцьок.

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Рівне (вул. Короленка, 2):

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

Суми (вул. Соборна, 44):

30 січня, 19:00 — круглий стіл «Залишитися при пам'яті: проблеми зберігання історичної пам'яті у Сумах і шляхи їх вирішення» за участю Олега Кривцова, Дмитра Кудінова, Геннадія Миропольського. Модерує Владислав Івченко.

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

3 лютого, 19:00 — презентація книжки Яни Дубинянської «Свій час». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Владислав Івченко.

4 лютого, 12:00 — дитяча субота для дітей від п'яти років: читання книжки Тараса й Мар'яни Прохаськів «Хто зробить сніг», створення кротячої мови та зимової іграшки.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

30 січня, 18:00 — презентація роману Максима Дупешка «Історія, варта цілого яблунового саду». Спільно з Видавництвом 21. Модерує Юрій Матевощук.

31 січня, 18:00 — зустріч із Ганною Осадко, авторкою книжки «Сарматське море». Спільно з видавництвом «Навчальна книга — Богдан». Модерує Юрій Матевощук.

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

3 лютого, 18:00 — презентація проекту «Приватна урбаністика» за участю його кураторки Анастасії Левкової й авторки блогу про Тернопіль Анни Золотнюк.

Спільно з виданням «Український тиждень».

4 лютого, 16:00 — «Виглядати стильно: чи кожній панянці це до снаги?» Розмова про книжку Оксани Караванської «Стильна книжка для панянки» з дизайнеркою Олесею Федорович і майстер-клас із виготовлення стильного аксесуару.

Харків (вул. Сумська, 3):

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

3 лютого, 19:00 — розмова на тему «Discrimination» («Дискримінація»). Спільно з проектом WAU (World Around Us). Англійською мовою без перекладу.

4 лютого, 18:00 — зустріч із Лілією Мусіхіною, волонтеркою, громадською діячкою, активною учасницею Революції гідності, авторкою книжки «Коли захиталось небо, або V — означає вільні». Спільно з Молодіжним Націоналістичним Конгресом та Всеукраїнською мережею «Вільні Люди».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

2 лютого, 18:00 — відкриття другого сезону Чеських четвергів, показ фільму «Коля» (режисер Ян Сврак, 1996, 111 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

4 лютого, 18:00 — лекція Юрія Даценка на тему «Поділля, якого ви не знали».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

РЕМОНТ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Банківський сектор

Боротьба натур

Любомир Шавалюк

Реформувати банківську систему чи не реформувати? Закривати брудні банки чи ні? Націоналізувати ПриватБанк чи не треба? Змінювати законодавчі правила гри чи й без цього проживемо? Українське суспільство шукає відповіді на ці запитання в особистостях реформаторів: чи достатньо вони професійні, чи вистачає в них довіри, чи не забагато роблять помилок і який фасон їхньої брудної білизни. Але відповідь лежить зовсім в іншій площині — це протистояння двох типів громадян, які формують націю.

Перший тип орієнтований на стабільність. Такі люди мають статичне бачення світу. Вони завжди перебувають у захисній позиції і завдяки цьому виживають у скрутні часи, яких людству ніколи не бракувало. Для них реформа — це передусім утрачені робочі місця, змарновані заощадження, поневірвання безробітних, панічний страх перед змінами та категоричне небажання змінюватися. У своїй системі цінностей вони мають рацію, бо досягають результату — виживають.

Другий тип орієнтований на розвиток. Його бачення світу динамічне. Такі люди часто є прихильниками реформ навіть не так завдяки результатам, які ті обіцяють, як тому, що не уявляють собі життя без перетворень, адже зміни — це рух, а рух — це життя. А вони живуть і хочуть, щоб інші також жили, тобто рухалися. Для таких людей реформа української банківської системи — довгоочікуваний ковток свіжого повітря серед затхлого пострадянського болота. Вони знають, що, хоч би якими були болочими втрати, результат їх повністю виправдає. І не тому, що так має бути чи завжди було в таких випадках в інших країнах, а тому, що люди другого типу доведуть розпочате до бажаного завершення, хоч би скільки часу та моральних ресурсів їм це коштувало. Для них закриття банків — це лише розчищення економічного простору для нових, ефективніших утворень, зокрема інституційних. Їхня позиція не менш справедлива й має не менш потужні аргументи, адже більшість розвинених країн живе за такими принципами. США в результаті кризи за 2008–2010-й втратили 8 млн робочих місць, але за наступні шість років створили 14 млн нових. Ніхто там не жалкує за втраченими, більшість американців уже забула про них. Те саме стосується країн ЄС та інших. Вони не бояться втрачати, бо, як учив Йозеф Шумпетер, створення нового вимагає руйнування старого. Перебуваючи кожен на своїй ідеологічній основі, ці два типи громадян не можуть ні примиритися, ні навіть порозумітися, бо говорять різними мовами. Вони перебувають у перманентному протистоянні, яке породжує цікаві феномени. По-перше, чому банки не реформували раніше, адже їхні проблеми стали очевидними ще після кризи 2008–2009-го і відтоді якісно не змінювалися, а кількісно наростали? Тому що

ще чотири роки тому українці на 100% були людьми першого типу, якщо не брати до уваги кількох десятків чи сотень тисяч людей другого типу, яких усі вважали диваками. У 2009-му реформу просто не було для кого проводити, та й не було кому. Після Революції гідності відбулося перетворення: якимось дивним чином людьми другого типу стало 10–15% українців. Попри чисельну меншість, вони якісно переважають. Це зробило реформу можливою та потрібною, змінивши правильні відповіді на всі зазначені питання на протилежні. Як казав хтось із древніх, буде готовий учень — знайдеться й учитель. Те саме і в нас: готове суспільство — будуть реформи, з'являться і реформатори. Звичайно, перетворення, як перші кроки маленької дитини, недолугі, грубо виконані, з падіннями та відкатами назад. Років через 20 суспільство оцінить комічність нинішньої ситуації, але навчиться віддавати належне реформаторам, які, сміливо ступивши на незвідану для країни територію, почали робити невідомо що і невідомо як, навчаючись у процесі трансформації на власних помилках.

РЕФОРМА — ЦЕ СТИЛЬ ЖИТТЯ, СВІТОГЛЯД, ЩОДЕННЕ НАМАГАННЯ ПОБАЧИТИ НЕДОЛІКИ СИСТЕМИ ТА ВИПРАВИТИ ЇХ. ДУМАЮ, УКРАЇНСЬКІ РЕФОРМАТОРИ ВЖЕ НАВЧИЛИСЯ ЖИТИ В ТАКОМУ РИТМІ

По-друге, чому суспільство так гостро дискутує навколо реформи банків? Бо абсолютно обґрунтовано й аргументовано для першої групи зміни це «зрада», а для другої — «перемога». Позиції непримиренні, відстань між ними нездоланна. Оскільки перший тип кількісно переважає, інформаційний простір кипить, але інакше бути не може. Парадокс, із яким нам потрібно навчитися жити.

Реформа — це стиль життя, світогляд, щоденне намагання побачити недоліки системи та виправити їх. Думаю, українські реформатори вже навчилися жити в такому ритмі. І це добре для країни. Водночас болюча фаза реформи ніколи не триває без кінця. У випадку з українською банківською системою можна майже напевне сказати, що 2017 року такий непростий етап завершиться. У протистоянні натур народжується й надія для нації. Олігархи, чиновники, політики, у яких вишов термін придатності, — усе це лідери групи людей першого типу. Варто Україні пережити ще одне перетворення, як усі ті феномени, втративши поле для паразитизму, зникнуть як види в процесі еволюції. І тоді адекватність реформи банківського сектору просто не буде кому піддавати сумніву. ■

Майже інші

Любомир Шавалюк

Що принципово змінила реформа банківського сектору

Реформи ніколи не проводять заради них самих, хоч би яким величезним був суспільний попит на видимі перетворення. Бо зміни, навіть по-верхові, завжди створюють незручності не тільки тим, хто щось втрачає, а й тим, хто просто панічно їх боїться чи не готовий до них морально. Часто такі громадяни становлять левову частку електорату, тож їх не слід ігнорувати. Будь-яку реформу може виправдати лише результат, який раніше чи пізніше вона повинна забезпечити, — зміна життя на краще. Це дуже добре розуміють політики й ті, хто береться за перетворення. Реформа повинна мати суть.

Але якщо поглянути на телеекрани, то таке враження, що реформа української банківської системи охоплює лише поверхові зміни, які чомусь усі без винятку є негативними. Закриті банки, втрачені вклади, непокарані банкіри, неповернуте рефінансування та чимало іншого сьогодні на вустах у більшості українців і політиків-популістів, які на негативі заробляють бали до власного рейтингу. Суть реформи лишається в тіні. Та й чи існує вона взагалі? Чи відбулися в банківській системі якісні перетворення, які змінять наше життя на краще? **Тиждень** спробував у цьому розібратися.

Найвидимішою зміною стала прозорість, яка стосується не тільки роботи НБУ, а й усієї банківської системи. Обсяг інформації, яку публікує Нацбанк, за останні три роки, мабуть, подвоївся. Сам НБУ чітко, з прогнозованою регулярністю озвучує свої дії у сфері монетарної, валютної політики. На сайті НБУ розкрито інформацію про власників банків, видане рефінансування та багато іншого. Прозорість поступово зростає. Здавалося б, хіба в цьому є хоча б крихта суті? Що спільного має рівень життя українців із прозорістю НБУ та комерційних банків? У розвинених країнах зв'язок величезний. Більше прозорості — більше довіри — менші коливання на ринку — менші ризики — дешевші кредити, стійкіша фінансова система, рідше та не такі глибокі кризи. Ось який зв'язок там. Але й для України ця зміна важлива. Бо, наприклад, коли суспільство не знало про власників банків, останні легше займалися шахрайством та уникали відповідальності, не ризикуючи втратити власне майно, яке пішло б на задоволення вимог вкладників збанкрутілого банку. Тепер усе інакше. Банкіри добре подумують перед тим, як зробити щось злочинне, а це безпосередньо зменшить ризиковість як конкретних банків, так і системи загалом. Тобто навіть ця видима зміна має свої якісні наслідки, хоч вони й неочевидні.

Завдяки такій зміні стала можливою ще одна, яка кардинально змінить банківську систему. Знаючи кінцевих бенефіціарів усіх банків, НБУ може відстежувати пов'язані з ними компанії. Це створює

Оборона в парламенті. Реформи в банківській галузі супроводжувалися гучними скандалами в Раді. Утім, команда НБУ тримала удар

принципові можливості ліквідації схеми пілососа, за якою донедавна працювала левова частка українських банків, витягуючи гроші вкладників і видаючи ними кредити компаніям своїх власників. Тільки-но в таких банків виникали проблеми, власники втікали за кордон, гроші залишалися на рахунках їхніх фірм, зазвичай офшорних, а банк разом із обманутими вкладниками віддавали на милість держави, а відтак і нас — платників податків. Тепер так не буде. НБУ відстежує пов'язані компанії та практично забороняє видавати їм кредити (точніше, дозволяє їх у невеликій пропорції відносно активів). Отже, відтепер таких стихійних банкрутств поменшає, як і обманутих вкладників. Водночас знизяться ризики у всій системі й держава не буде змушена так часто втручатися, викидаючи на вітер гроші платників податків. А це, погодьтеся, величезна якісна зміна, яка матиме невидимий, але суттєвий позитивний вплив і на наші з вами кишені.

Зменшення кредитування пов'язаних осіб цілковито перекроїть величезні грошові потоки в економіці та фінансовому секторі. По-перше, раніше олігархам, щоб мати вдосталь фінансування для свого бізнесу, треба було відкрити банк і використовувати його як власну кишеню. Тепер це неможливо. Але потреба у фінансуванні не зникла, тому олігархам доведеться конкурувати за грошовий ресурс, для чого будуть змушені ставати прозорішими, структурувати свій бізнес і ще багато чого. Стисло кажучи, вони повинні стати цивілізованішими й не бути олігархами в тому значенні слова, як ми його розуміємо зараз.

По-друге, банки матимуть величезну ліквідність, яку раніше перекачували в офшори, а тепер не мо-

жуть. В умовах закредитованості великого бізнесу це відкриває фінансовий ресурс для малих і середніх підприємств, і то досить доступний ресурс. Структура економіки перевернеться з голови на ноги, адже кредити тепер отримуватимуть не великі, неповороткі, неефективні та непрозорі, а малі та перспективні. Разом із цим в економіці можуть розпочатися структурні зміни.

По-третє, ставки за депозитами та кредитами впадуть. Раніше олігархи пилючили заощадження вкладників банків під будь-який відсоток, бо не могли залучити інше фінансування і знали, що, тількино їм це стане не вигідно, можуть легко позбутися банку разом із вимогами вкладників. Тепер пилючосів не буде. А враховуючи структурний надлишок ліквідності, фінустанови намагатимуться обмежити залучення вкладів шляхом зменшення ставок за депозитами. На перший погляд, вкладники втратять. Але, коли поглянути уважніше, їхні заощадження будуть захищенішими, і якщо НБУ при цьому досягатиме своїх інфляційних цілей, то реальна їхня вартість зростатиме не меншими темпами, ніж раніше. А от позичальники однозначно виграють: за низьких депозитних ставок подешевшають і кредити.

Ще одна масштабна і комплексна проблема, яка донедавна стосувалася всіх без винятку банків, — якість застав. Банкіри можуть розповісти багато випадків, коли заставлений автомобіль продавали без відома фінустанови, а відповідний кредит потім не повертали, коли в заставленій квартирі прописували купу мешканців, щоб банк не міг її забрати, а позику погашати відмовлялися, коли куплені суди ухвалювали очевидно несправедливі рішення у справах про стягнення заставного майна з підприємств чи фізичних осіб. Таких випадків тисячі. Українці можуть посміхнутися, мовляв, так і треба цим банкам-ненажерам. Але наслідки пожинали всі, бо фінустанови закладали ці ризики в кредитні ставки, роблячи їх почасти захмарними, відмовлялися кредитувати добросовісних позичальників, бо обпеклися на шахраях, зрештою, цей фактор міг стати останньою краплею, після якої деякі банки завалилися б. Це неймовірно комплексна проблема. Її також намагаються подолати. Протягом минулого року почали діяти два закони, покликані забезпечити швидке стягнення заставного майна. Кабмін ухвалив постанову, яка зменшує ризик продажу без відома банку заставлених транспортних засобів, деякі рішення Верховного Суду також посилюють правовий захист кредиторів. Однак ситуація далека від ідеалу, і це гальмує кредитування. Реформатори мають бачення того, як подолати наявні проблеми, і воно оформлене у вигляді законопроектів, але останні припадають пилом у Верховній Раді. Це той випадок, коли певний елемент реформи потребує консолідованих зусиль практично всіх ключових державних органів. Але таких зусиль, а отже, і результату, на жаль, немає.

Ще одна проблема. Якщо позичальник в умовах кризи потрапляє в скрутне фінансове становище, ситуація в наших реаліях заморожується на багато років. Суди тривають вічно, їх не здатна виграти ні одна, ні друга сторона, при цьому позичальник несе невідомий борговий тягар, який не дає йому змоги будь-коли виплатити кредит, а банк тримає на балансі сміття, від якого не може позбутися. На серйозність проблеми вказує світовий досвід: США

за допомогою спеціальних законів буквально за рік вичистили баланси фінустанов, і їхня система відтоді пройшла величезний шлях уперед, натомість країни ЄС ніяк не могли прийняти нові реалії, тому боролися з борговою кризою та її впливом на банківський сектор років п'ять. А в деяких із них, наприклад Італії, частина банків досі не може оговтатися й перебуває на межі банкрутства. Це також дуже комплексна проблема. Її спробували вирішити, ухваливши закон про так звану фінансову реструктуризацію. Він передбачає можливість урегулювати поза судом проблему між фінустановою та позичальником через добровільне списання частини заборгованості, щоб позичальник таки платив, але не більше, ніж може потягнути, а банку не довелося списувати весь кредит. Такі схеми теоретично вигідні для обох сторін, але на практиці, в умовах, коли ніхто нікому не довіряє, можуть виникати перепони в їх реалізації. Чи запрацює цей закон і чи зникне зазначена проблема з порядку денного банківської системи, буде видно.

РАНІШЕ ОЛІГАРХАМ, ЩОБ МАТИ ВДОСТАЛЬ ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ СВОГО БІЗНЕСУ, ТРЕБА БУЛО ВІДКРИТИ БАНК І ВИКОРИСТОВУВАТИ ЙОГО ЯК ВЛАСНУ КИШЕНЮ. ТЕПЕР ЦЕ НЕМОЖЛИВО

Не можна оминати увагою й проблему банків-пранель, які займаються відмиванням грошей, конвертацією коштів у готівку, виведенням їх за кордон та подібними махінаціями. Здавалося б, яке простому українцю діло до того, що хтось виводить свої гроші з України, чи до того, що хтось конвертує зароблене в готівку, щоб потім виплатити нам зарплату в конверті? Відповідь проста: якщо власник банку готовий до систематичних злочинних дій, отже, він не готовий гарантувати безпеку вкладень. Тому в підсумку саме прості українці — вкладники таких банків розплачувалися за менталітет сумнівних банкірів. Із цієї проблемою НБУ бореться буквально від початку реформи. Виявляється, законодавство не розпізнавало деяких тінювих схем, до яких раніше вдавалися банки, тобто такі схеми не мали ознак незаконності. Цю помилку вже виявлено й усунуто, а загалом вимоги до діяльності банків стали значно жорсткішими, а це дає підстави сподіватися на те, що з відмиванням грошей у колишніх масштабах покінчено.

Іще одна проблема — національна безпека. Поки банки з українським капіталом десятками банкрутували, російські фінустанови відповідально вносили додатковий капітал в українські «дочки». І ця експансія триває, хоча ми розуміємо, що кожна гривня, зароблена росіянами в Україні, вносить свою лепту в смерті українських вояків. Не факт, що ця проблема — компетенція НБУ, але вона однозначно потребує якогось вирішення. Змін десятки, про них можна говорити й писати дуже довго. Так, не все поки що вдається, бо потребує координації зусиль багатьох органів влади, деякі з яких, схоже, і не помітили Революції гідності. Але зроблено чимало. І навіть зараз можна сказати, що в реформі банківської системи зміни суті цілковито виправдовують втрати, яких зазнала країна. Нехай навіть їх поки що не побачиш у цифрах статистики й на телеканалах. ■

Дмитро Сологуб:

«2017 рік ключовий для проведення важливих і, може, у чомусь непопулярних реформ»

За останні майже три роки НБУ не критикував хіба що лінивий. Але Нацбанк залишається тим органом влади, який кількісно запровадив найбільше змін. Про їхню якість і перспективи банківської системи, які вони відкривають, **Тиждень** розмовляв із заступником голови правління НБУ Дмитром Сологубом.

У сприйнятті багатьох українців реформа банківського сектору зводиться до понад 80 закритих фін-установ і значних утрат сотень тисяч вкладників.

А що країна отримує натомість?

— Політику НБУ у фінансовому секторі доречно порівняти з роботою хірурга. Хворий може навіть не здогадуватися про свою хронічну хворобу. І коли лікар йому каже, що операцію потрібно зробити зараз, бо далі буде гірше, то існує безліч прикладів, коли пацієнт відмовляється, мовляв, він почувається прекрасно. Схожа ситуація була з нашою банківською системою. Зовні все мало вигляд нібито добрий: були банки, вони мали свої відділення, клієнти туди приходили, клали гроші на депозит, навіть могли зняти відсотки. Але не факт, що їм вдавалося забрати депозит, бо якщо вони намагалися це зробити, то фінустанови затримували їхні вклади або повертали за рахунок грошей, покладених у банк кимось іншим. І так далі.

При цьому проблеми в банку зберігалися, наростали й загострювалися. Усередині він був практично неплатоспроможний. Існувала лише видимість стабільності й нормальної діяльності. Такий собі симулякр—слово, яким можна було означити багато українських інституцій. Наприклад, армію: вона нібито існувала, адже були й генерали, й солдати, але тільки-но почалася війна, як виявилось, що насправді її немає. Приблизно те саме і з банківською системою. Адже якщо поглянути на неї в історичній ретроспективі, то за останні 25 років проблеми лише накопичувались, і їх практично ніколи системно не вирішували. А приклади інших країн і тих банківських криз, які ставалися не тільки в

нерозвинутих економіках, а й, наприклад, у Швеції на початку 1990-х чи США у 2008–2009-му, показують, що комплексне вирішення проблем, очищення банківської системи здатні закласти фундамент тривалого здорового розвитку як самого сектору, так і економіки загалом.

Чи можна очікувати, що кредитні ставки знизяться, і якщо так, то завдяки яким факторам?

— Звідки беруться відсоткові ставки за кредитами? Їх можна логічно розкласти, бо це верхівка айсберга, що має кілька складових. По-перше, це ціна ресурсу, адже банк—посередник, який гроші не друкує, а бере з одного джерела й передає іншому. Власне, йдеться про вартість депозитів. По-друге, маржа, яка забезпечує операційну

ЯКЩО МАКРОЕКОНОМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ТРИВАТИМЕ, ТО БУДЕ ПОТЕНЦІАЛ І ДЛЯ ПОМ'ЯКШЕННЯ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ, ТОБТО ПОСТУПОВО ЗНИЖУВАТИМУТЬСЯ Й ВІДСТОКОВІ СТАВКИ

діяльність фінустанови, її рівень ризику тощо.

На два компоненти розбили—ідемо далі. Із чого складається ціна депозитів? Із того, під який відсоток готові люди, компанії, інституційні інвестори вкладати гроші в банк. Вони розраховують на такий відсоток, котрий забезпечить їм захист від інфляції чи якихось макроекономічних дисбалансів. Плюс, безумовно, на ставку впливає рівень довіри до банківської системи та й економіки загалом.

Часто в нас точаться дискусії про те, що кредит слід видавати під 3% річних, але при цьому депозит під 1% чомусь ніхто відкривати не хоче. Тому важливо розуміти, що вартість фінансового ресурсу складається з об'єктивних макроекономічних параметрів, передусім із загальної макроекономічної та фінансової стабільності в країні, яка враховує рівень інфляції, ситуацію на валютному ринку, загальний показник довіри. Якщо подивитися на рівень інфляції в Україні в минулому, то порівняно з іншими країнами регіону в середньому він

у нас був найвищий і найбільш мінливий, тобто волатильний. Те саме стосується валютного курсу: нібито він був фіксованим, але постійно виникали якісь проблеми. Це й породило необхідність у монетарній політиці інфляційного таргетування, яку тепер проводить Національний банк. Якщо ми на середньострокову перспективу закладемо орієнтир інфляції 5% і люди побачать, що ми дотримуємося цього рівня, то вони довіряться результату і ставки за депозитами знижуватимуться.

Чим визначається маржа банківської системи? Ризиками, які існують у діяльності фінустанови. Якщо банк бере ресурс навіть під 3%, але не впевнений, що клієнти, яким буде видано кредит, повернуть кошти, він намагатиметься завищити ціну кредиту, щоб закласти в неї власні ризики. Від чого залежить кредитний ризик? З одного боку, від загального стану економіки. Із другого — від судів та системи правоохоронних органів, захищеності прав власності, політичної стабільності тощо. Банкіри протягом останніх 10 років регулярно говорять про проблеми в цій площині. Але мало що змінюється, і ризики залишаються високими. Отримати кредит під 2% в економіці, якій властиві такі дисбаланси, за нестабільної політичної системи й за недієвої судової нереально.

Отримати кредит під 2% в економіці, якій властиві значні дисбаланси, за нестабільної політичної системи й за недієвої судової нереально

Приклади інших країн показують, що всі ці ризики можна усунути, проводячи відповідні реформи. Погляньмо на наших сусідів — країни Східної Європи: вони не завжди жили з низькими ставками. Наприклад, у Польщі до початку 2000-х вони перевищували 20% і тільки після стійкого зниження інфляції дійшли до поточних низьких рівнів.

Чудес не буває. Повинна бути тривала, напружена робота, яка приведе до результату — низьких ставок. Порівняймо навіть відсоткові ставки, які маємо нині, з тими, що були на три-чотири роки раніше. Сьогодні часто кажуть, що економіка не працює, бо через високі відсотки немає кредитування. А вони коли-небудь були нижчими? Якщо говорити про гривню, то за облікової ставки НБУ на рівні 14% кредитні ставки починаються від 14% для великих компаній і до 20% для малого бізнесу, але зазвичай не більше ніж 20%. Це не надто відрізняється від того, що було раніше. Навіть за нульової інфляції у 2012–2013 роках ми пам'ятаємо, які були депозитні ставки, а кредитні й поготів. Сказати, ніби ставки за строковими депозитами у гривні в нас коли-небудь перебували в межах 10%, не можна. Те саме стосується відповідно й відсотків за кредитами, які для корпоративних клієнтів ніколи не опускалися нижче за 15%.

У динаміці ситуація все-таки поступово змінюється, Національний банк установлює перед собою інфляційні цілі і, як свідчить практика 2016-го, їх досягає. А ми не раз казали, що зниження інфляції сприятиме зменшенню облікової

ставки, котра, як ми бачили торік, впливала на решту ставок в економіці.

Реформа банківської системи залежить не тільки від НБУ, зростання економіки — не лише від кредитів. Які вузькі місця, що не залежать від його діяльності, бачить в обох процесах Нацбанк?

— Це дуже важливе й у чомусь навіть філософське питання. Як повинні відбуватися зміни в країні: потрібно за все братися відразу чи поетапно? Із власного досвіду знаю: якщо тебе вже запросили щось робити, то роби, а не чекай з моря погоди. Бо процес реформування двосторонній. Іноді звучать звинувачення, що НБУ пішов занадто швидко. Але якщо поглянути на ситуацію практично, то що тоді було потрібно? Сидіти й чекати чи намагатися своїми діями заохотити інших до певних реформ, зокрема й наражаючись на порцію критики?

Що стосується вузьких місць, то тут слід повернутися до першого питання. Чому реформи банківського сектору не були популярними? Важлива причина в тому, що їх не довели до логічного завершення, а саме до покарання тих, хто робив усю цю шкоду в банківській системі. Бо якби всі дії НБУ, ФГВФО, які стосуються кримінального переслідування, були доведені правоохоронними органами до кінця, то окрім такого собі екзистенційного покарання це означало б, що колишні власники банків, які мають досить багато активів, мусять із ними попроситися, і це дало б змогу компенсувати людям утрати заощаджень у збанкрутілих фінустановах. Адже з бюджету покривали збитки тільки тих, хто мав депозити в межах 200 тис. грн, а кредитори третьої, четвертої черги та інші часто залишалися ні з чим.

Тому мені здається, що реформа судів і правоохоронних органів залишається головним вузьким місцем. Це також можна розглядати в загальному контексті антикорупційної боротьби, яка є найпроблемнішим питанням у країні, що, на жаль, стримує розвиток усього іншого, зокрема не дає змоги відновити довіру до банківської системи.

Нині багато розмов про те, що потрібно відновити економіку, аби вона зростала на 8% за рік, і т. ін. Але й тут не буває див — тільки тривала й копійка робота. Наприклад, усі реформи, про які сьогодні говорять (земельна, пенсійна та інші), закладають базис, щоб економіка була стабільнішою і динамічнішою в тривалій перспективі. Не ми перші, хто через це проходить. Тому казати, що ми залучимо внутрішніх чи іноземних інвесторів або візьмемо якісь машинобудівні активи й підтримуватимемо їх, щоб вони генерували ВВП, не можна, адже базові передумови до кінця не виконані. І їх слід виконувати надалі, тобто проводити реформи тих систем, на які всі жаліються, зокрема податкової, митної тощо. Це і є ті вузькі місця, які зберігаються і стримують розвиток.

Зміни в українській економіці відбуваються. Про це слід сказати теж. Банківська система, державні закупівлі, енергетичний сектор, поліція, навіть дрібніші речі, скажімо, те, що Міністерство економіки, підготувавши відповідний звіт, пока-

Дмитро Сологуб народився 1978 року в Мінську. У 2000-му здобув кваліфікацію економіста в Білоруському державному університеті. 2002 року закінчив магістерську програму з економіки Консорціуму економічних досліджень та освіти (нинішня Київська школа економіки) та Національного університету «Києво-Могилянська академія». Працював в українському представництві Міжнародного валютного фонду, у Райффайзен Банку Аваль. Від березня 2015 року — заступник голови правління НБУ.

зало проблеми, які існують у секторі державної власності. Тобто певні кроки зроблено. Але ми не форсуємо змін. Сказавши в багатьох секторах «А», поки що не промовляємо «Б».

Чого можуть очікувати від 2017 року банківська система та її клієнти?

— Якщо говорити комплексно, то варто почати з економічної картини. У прогнози ми закладаємо, що ситуація і надалі нормалізуватиметься. Наша країна досі залежна від зовнішніх ринків. Тому в ній нереально згенерувати багато внутрішніх джерел зростання в короткостроковій перспективі. Єдина гіпотетична надія на швидке зростання економіки України — це динаміка зовнішніх ринків. Але цього ніхто не очікує, бо нині всі живуть за принципом «щоб не було гірше». Отож-бо в нашій експорторієнтованій економіці потенціалу для швидкого зростання немає.

Що стосується внутрішніх точок зростання, то вони залежать від перетворень, про які ми говорили, і швидко не з'являться. Водночас макроекономічна картинка може бути дещо ліпшою за умови нормальної економічної політики держави, продовження співпраці з міжнародними донорами: МВФ, ЄС, Світовим банком. Останнє — це питання не тільки грошей, а й довіри до країни. Якщо ми хочемо швидко зростати, то для цього зазвичай потрібні інвестиції, особливо коли йдеться про країну, яка розвивається. Наявність вкладень співпраці з міжнародними донорами: МВФ, ЄС, Світовим банком. Останнє — це питання не тільки грошей, а й довіри до країни. Якщо ми хочемо швидко зростати, то для цього зазвичай потрібні інвестиції, особливо коли йдеться про країну, яка розвивається. Наявність вкладень співпраці з міжнародними донорами: МВФ, ЄС, Світовим банком.

Думаю, що розвиток банківської системи відбуватиметься в рідчій економічного відродження. Можна очікувати поступового зростання депозитної бази, відновлення кредитування, високою є імовірність повернення банків до прибуткової діяльності. Торік ми бачили, що низка фінустанов, які найшвидше вичистили свої портфелі, вже показала прибуток, цього року процес набиратиме оберті. Адже «хворих» у банківській системі залишилося не так багато.

Якщо макроекономічна стабільність триватиме, то буде потенціал і для пом'якшення монетарної політики НБУ, тобто поступово знижуватимуться й відсоткові ставки. Водночас ризики залишаються високими, наша економіка залежна від коливань зовнішніх ринків та сезонних флуктуацій. На жаль, є тимчасові фактори (як-от масове витрачання бюджетних коштів перед Новим роком), що впливають на ситуацію на валютному ринку. Це створює нетривалі коливання, хоча вони для нас не перші, тож ми розуміємо, що з ними робити.

Хотів би звернути увагу ще на одну важливу деталь. Ми не повинні заспокоювати себе, мовляв, економіка відновлюється і все добре. Якщо поглянути на триваліший горизонт, видно, що через кілька років у країні суттєво збільшаться виплати за зовнішнім боргом, бо закінчується пільговий період реструктуризації. До того ж посилюється соціальне напруження. Частково держава згаджує його субсидіями, підвищенням мінімальної зарплати. Але в час, коли немає пенсійної реформи, всі ці пом'якшувальні заходи створюють тиск на фіскальні показники, і якщо темпи економічного зростання та структурних реформ, як-от пенсійна, не пришвидшаться, то через два-чотири роки це може досить негативно на нас вплинути.

Окрім того, існує поняття політичного циклу: у 2019-му — вибори. З огляду на це 2017 рік ключовий для проведення важливих і, може, в чомусь непопулярних реформ. Іншого шляху немає.

Як зробити, щоб люди належно оцінили перетворення в банківській системі?

— Центральні банкіри багато в чому подібні до хірургів чи стоматологів: роблять людям боляче зараз, щоб їм було добре потім. Це стосується не тільки України, існує багато прикладів навіть серед розвинутих країн, де завжди чимало претензій політиків та суспільства до центробанків. Я не кажу, що ми це сприймаємо як даність і нічого не робимо. Усю політику комунікацій та підвищення фінансової грамотності населення, яку проводимо останніми роками, ми спрямовуємо, зокрема, і на подолання цієї проблеми.

Водночас ми розуміємо межі своїх можливостей. Боротися з політичними популістами на їхньому полі досить важко. Тому наша відповідь така: активна комунікація, прозорість і головне — досягнення результатів. На жаль, у нашій країні будь-яку «перемогу» намагаються перетворити на «зраду». Але для цього центробанки й існують як такі собі технократичні, неполітичні органи. Бо, як казав Жан-Клод Юнкер, ми всі чудово усвідомлюємо, що потрібно зробити, але потім не розуміємо, як виграти наступні вибори. У центральних банкірів немає такої проблеми. Я навіть колись уже казав, що технократичні органи, як-от фінансовий регулятор, існують саме для того, щоб рятувати політиків від них самих. Адже в публічного діяча завжди буде спокуса зробити щось популістичне, але він не може перейти межі і вплинути на незалежний орган, що в підсумку допомагає економіці й суспільству в тривалому періоді. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhen.ua

Не повторити давніх помилок

Олександр Крамар

Чому банківська галузь і популізм несумісні

Чисельність банків, виведених НБУ з ринку за останні роки, поволі наближається до 100: по 33 фінустанови стали неплатоспроможними у 2014-му та 2015-му, ще 21 — у 2016-му, не припинився процес і з початком 2017-го. Загальна сума коштів, виплачених вкладникам збанкрутілих фінустанов, що були передані в управління Фонду гарантування вкладів, на 1 січня 2017 року становила 80,87 млрд грн. Понад 80% її припадало на державну підтримку.

Іншим каналом вливання коштів для ліквідації наслідків кризи в банківському секторі стало масштабне рефінансування (кредитування) регулятором фінустанов. У 2014 році його обсяг перевищив 222 млрд грн, і хоча більшу частину цих кредитів було погашено, на кінець 2016-го загальна сума не повернутого 24 неплатоспроможними банками рефінансування становила 55,9 млрд грн. А серед платоспроможних банків у результаті націоналізації ПриватБанку майже 90% погашеного рефінансування тепер припадає на державні.

Окрім рефінансування у 2014 році підтримка банків була здійснена у спосіб випуску Мінфіном ОВДП для збільшення статутного капіталу Ощадбанку на 11,6 млрд грн та Державного експортно-імпоротно-го банку на 5 млрд грн (нагадаємо: це відбувалося за середньорічного курсу 11,8 грн/\$). У 2015-му для збільшення статутного капіталу Укргазбанку було виділено 3,8 млрд грн. А проведена нещодавно націоналізація ПриватБанку, за оцінками Мінфіну, зумовить потребу в додаткових 148 млрд грн.

Загальні витрати держави (насправді всіх громадян) на досі не повернуте рефінансування, підтримку Фонду гарантування вкладів та вливання в державні й націоналізовані банки для їх докапіталізації сукупно обійшлися за останні роки щонайменше в 300 млрд грн (з урахуванням уже запланованих, але ще не здійснених витрат на ПриватБанк). Для розуміння: це зіставно з усім обсягом депозитів населення в банках.

Проте насправді масштаб значно більший, адже значну частину цих коштів витрачали за в рази нижчого курсу. Так само й уже повернуте рефінансування виділялося банкам за дешевшого долара, а поверталося за дорожчого, будучи фактором падіння гривні. За це знову ж таки платили всі громадяни України незалежно від того, чи мали вони й на яку суму депозити або ж кредити в банках.

ПОПУЛІЗМ І БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Банківсько-кредитна галузь багато років була в Україні цариною безвідповідальності учасників і водночас змагання політиків у популізмі. Хоча насправді вона має бути осередком акумулювання ресурсів для

їх найефективнішого використання на основі відповідальності за свої дії як кредиторів, так і позичальників. І лише за такої умови може перетворитися з бомби вповільненої дії, котра постійно кокає, та проблеми загальнонаціонального масштабу на інструмент стійкого розвитку країни.

Основні учасники політичних спекуляцій поетапно просували взаємовиключні вимоги: від обмеження відповідальності позичальників за невиконання своїх зобов'язань стосовно обслуговування кредитів до повернення депозитів навіть тих вкладників банків, які претендували на високу прибутковість своїх інвестицій, однак при цьому категорично відмовлялися відповідати за наслідки власних ризикових дій.

НАРОЩУВАННЯ КРЕДИТУВАННЯ МАЄ СЕНС ЛИШЕ ТОДИ, КОЛИ РИЗИКИ ЧЕРЕЗ НАСЛІДКИ ДІЯЛЬНОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ БУДУТЬ ПОВНІСТЮ ПОКЛАДЕНІ НА УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ Й ОТРИМАННЯ КРЕДИТІВ, КОТРИ Й ДІСТАЮТЬ ВІД НЬОГО ВИГОДУ

У підсумку крайніми виявилися люди, значна частина яких до цього жодного стосунку не мала, однак мусила брати участь в аукціоні невинуватої державної щедрості, яким оплачується спекулятивний рейтинг популістів. При цьому більшість громадян не розуміє прямого зв'язку між погіршенням свого становища (через додаткове знецінення гривні чи зростання цін) та вимогами введення/збереження обмежень на продаж майна, придбаного кимось у кредит. Так само як і відвойованим на мітингах «обманутих вкладників» обов'язком уряду компенсувати чиїсь збитки з держбюджету.

Не менш небезпечні й популярні останнім часом пропозиції орієнтуватися на механічне збільшення обсягів кредитування. Їх останнім часом дедалі активніше озвучують у політичних колах, так ніби йдеться про панацею для запуску економіки. Хоч експерти звертають увагу на те, що в комерційних банків і нині є надлишок коштів, які вони можуть спрямувати на кредитування, однак їм бракує «якісних позичальників», котрим можна довірити гроші. До того ж усе ще далекими від належних є законодавчі гарантії захисту прав кредиторів. Тобто є ризик, що під час наступної кризи проблеми знову будуть перекладені на всіх платників податків чи й громадян країни, однак уже в помноженому обсязі.

Думка, що розвиток української економіки, зокрема, стримує відсутність значних і дешевих кредитних ресурсів для реального сектору, цілком слушна. Однак при цьому замовчується факт, що їх джерелом

Битий небогато везе. Загравання влади із вкладниками погіршує економічну ситуацію в країні загалом

може бути лише щедрий друк центробанком гривень (а це означає важкі побічні наслідки у вигляді їх знецінення) або заощадження реально зароблених коштів громадянами. Зовнішні запозичення важливі й корисні, однак лише як допоміжний чинник. Інакше посилюється прив'язаність країни до незалежних від неї факторів та курсових ризиків.

Тому найважливішим неінфляційним ресурсом для нарощення кредитування є саме заощадження всередині країни. Щоб позики здійснювалися під якомога нижчі відсотки, кредитних грошей має бути чимбільше. Тоді як частка валових накопичень і відповідно інвестицій в Україні сьогодні дуже низька порівняно з країнами світу, які динамічно розвиваються. Натомість саме їхній великий відсоток у національному доході останніх дав інвестиційний ресурс для пришвидшеного розвитку більшості східних «тигрів».

Банківська система не є дешевим ресурсом для всіх охочих. Вона має бути насамперед інструментом мотивації громадян примножувати заощадження й відповідально ставитися до їх інвестування, і лише відтак — джерелом кредитної підтримки економіки (побічний наслідок — отримання посередницького прибутку фінустановами). Для цього в центрі роботи банківської системи має перебувати людина, яка накопичує інвестиційні ресурси.

Донедавна в країні все було перевернуте з ніг на голову. У погоні за посередницьким прибутком менеджмент і працівники банків намагалися будь-що нав'язати кошти позичальникам, часто заплічуючи очі на їхню ненадійність. При цьому формувалася залежність від вливань із цією деструктивною метою кредитних ресурсів ззовні. А питання гарантій власникам заощаджень цілком перекладали на Фонд гарантування вкладів, ресурсів котрого, як виявилось, аж ніяк не достатньо, і платити за все довелося державі, а отже, всім громадянам.

Із погляду інтересів суспільства загалом нарощування кредитування має сенс лише тоді, коли ризики через наслідки діяльності в банківській сфері будуть повністю покладені на учасників процесу надання й

отримання кредитів, які й дістають від нього вигоду. Коли вони не перекладатимуться силою політичної волі чи вуличних акцій на тих, хто не має ані стосунку до позик, ані користі від них, однак змушений потім компенсувати чужі прорахунки. Без досягнення цієї передумови стимулювати збільшення обсягів кредитування шкідливо й небезпечно.

Система державного гарантування депозитів, яка має захищати вкладників у разі виведення неплатоспроможних банків із ринку й запобігати паніці, в Україні працює дуже своєрідно. Для її ефективного функціонування основним джерелом надходжень до ФГВФО мають бути відрахування фінустанов, що працюють, і ресурси, отримані від продажу активів збанкрутілих банків. Проте в нас усе навпаки: левову частку компенсує держава коштом усіх громадян, тоді як акумульовані Фондом гарантування вкладів ресурси становлять 10–20% витрат.

ЗРУШЕННЯ €, АЛЕ НЕДОСТАТНІ

Не можна сказати, що в тій критичній ситуації, яка склалась останніми роками в банківській системі, держава (зокрема, НБУ) нічого не робила, аби унеможливити надалі повторення найбільш кричущих проблем, котрі виявили себе під час останньої кризи. Хоча реагування й відбувалося постфактум, а не на випередження проблем, які дуже дорого коштували суспільству, у підходах до регулювання й нагляду за фінансовим сектором України сталася низка змін. Більш вичерпна інформація міститься в кількох звітах Нацбанку про фінансову стабільність, що доступні на його офіційному сайті. Ми назвемо тут лише деякі найважливіші заходи, здійснені чи ініційовані за цей час центробанком.

Зокрема, було запроваджено нові правила для збільшення прозорості банківського сектору й удосконалення регулювання платоспроможності фінустанов. Від 1 грудня 2015 року Національний банк зобов'язав їх усі перейти на міжнародні стандарти фінансової звітності. Посилено критерії зарахування банків до категорії неплатоспроможних, зокрема в разі виявлення фактів здійснення ними операцій оформлення (переоформлення) договорів, які можуть підвищити витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

НБУ завершив діагностичне обстеження більшості платоспроможних банків, які й надалі працюють на ринку. Нерозглянутими залишилися тільки 39 найменших фінустанов, які концентрують менш ніж 2% активів системи. Розширено перелік осіб, пов'язаних із банками, встановлено вимогу до останніх подавати регуляторові інформацію про них. Завершується діагностика стану кредитування пов'язаних осіб.

Це була одна з найбільших проблем української банківської системи, коли кошти збирали з громадян і надавали в кредит пов'язаним із власниками фінустанови структурам. За оцінками регулятора, 28 із 58 перевірених банків порушували обмеження на кредитування пов'язаних осіб. Мало того, що зазвичай із заниженими відсотками, так іще й без наміру, а отже, з мінімальними шансами на повернення. НБУ зобов'язав банки суттєво зменшити обсяги пов'язаного кредитування, але тільки протягом п'яти років. Він проводить постійний моніторинг клієнтів фінустанов для ідентифікації нових пов'язаних осіб.

Посилено й вимоги до розкриття структури власності: банки зобов'язані оприлюднювати інформацію про фізичних осіб, які прямо чи опосередковано через інших юридичних осіб володіють корпоративними правами в них. Наприклад, 19 січня правління НБУ ухвалено рішення про зарахування ПАТ «Банк Народний Капітал» до категорії неплатоспроможних саме з огляду на невідповідність його структури власності вимогам щодо прозорості. До законодавства внесено зміни щодо посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб за його доведення до неплатоспроможності. Такі дії каратимуться обмеженням або позбавленням волі на строк до п'яти років. Щоправда, для цього потрібно буде довести злий умисел.

Протягом 2017 року НБУ планує створити централізований кредитний реєстр, який акумулюватиме інформацію про позичальників — фізичних осіб із великими кредитами та юридичних осіб. Це є нормою для

Загальні витрати держави (насправді всіх громадян) на додання наслідків безвідповідальності в банківській сфері сягнули **300 млрд грн**. Це не набагато менше, ніж загальна сума депозитів населення в банках

більшості розвинених країн і дає змогу банкам якісніше оцінювати платоспроможність потенційних позичальників та приймати виважені кредитні рішення. Було зроблено кроки й до захисту інтересів вкладників за одночасного обмеження їхніх можливостей не прогнозовано вилучати депозити. Так, з одного боку, зменшено строки виплати гарантованого розміру відшкодування та передбачено кримінальну відповідальність службових осіб банків за внесення недостовірних відомостей про вкладника. А від початку січня 2017 року гарантії поширені також на кошти фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності. Після скандалу довкола «Михайлівського» фінустановам заборонено залучати кошти фізичних осіб з метою їх прямого спрямування на кредити без відображення в зобов'язаннях та активах. Обов'язкова умова для залучення коштів на користь третіх осіб — попереднє письмове інформування вкладника, що вони не є банківським вкладом фізичної особи, на який поширюються гарантії. З другого боку, скасовано обов'язок банків повертати строковий вклад на першу вимогу клієнта. При цьому надано право вибору вкладу «на вимогу».

Відповідно до діагностики, проведеної НБУ, частка проблемних кредитів у портфелі банків становить близько 53%. Від початку 2017 року запроваджуються нові правила оцінки фінустановами кредитного ризику задля усунення прогалин, які давали змогу знижувати частку проблемних позик. Внесено зміни до переліку прийнятної застави. Наприклад, майнові права на інше майно, зокрема на майбутню виручку, більше не можуть бути прийнятним забезпеченням. Зроблено кроки до захисту прав позичальників, зокрема тих, які потрапили в скрутне становище, але водночас і полегшено стягнення з тих, що не виконують зобов'язань. Зокрема, згідно із Законом «Про споживче кредитування» банки зобов'язані встановлювати порядок розрахунку змінної відсоткової ставки в кредитному договорі, змінювати цей порядок їм заборонено без згоди позичальника. Також їм заборонено в односторонньому порядку змінювати фіксовану відсоткову ставку за споживчим кредитом.

Закон «Про фінансову реструктуризацію» відкрив можливість для банків і позичальників домовлятися про нові умови кредиту, які дадуть змогу підприємству відновити повноцінну діяльність. Він дозволяє встановлювати відсоткові ставки, нижчі від собівартості банківських послуг у відповідному банку, а відтак змінювати умови кредиту в процесі реструктуризації таким чином, що боржник стає спроможним їх виконати в період кризи. За задумом, позичальники, що перебувають у критичному фінансовому становищі, можуть у такий спосіб знизити ризики банкрутства та відновити платоспроможність.

У жовтні 2016 року набрали чинності два закони, які мають забезпечити швидке та ефективне стягнення заставного майна. Однак посилення захисту прав кредиторів лишається до кінця невирішеним завданням. А без цього, як уже зазначалося вище, неможливе формування передумов для сталого нарощування заощаджень та інвестицій, а отже, і пришвидшення економічного розвитку країни. За оцінками експертів, погіршення платіжної дисципліни позичальників дуже часто було наслідком не так нездатності, як небажання обслуговувати кредитні зобов'язання під приводом кризи та відсутності дієвих механізмів примусу. Особливо коли йдеться про великі компанії. Не працює нормально й механізм поручительства. Нинішнє законодавство також створює простір для зловживань підприємств процедурою банкрутства. Водночас поволі нарастає нова потенційна загроза — агресивне нав'язування споживчих кредитів під шалені відсотки як банками, так і небанківськими кредитними організаціями в дедалі більших обсягах.

На початок січня 2017 року середня ефективна ставка за такими кредитами в українських банках становила 79,4% річних. А найдорожчі споживчі позики зросли до 182,7% річних. Максимальна сума таких кредитів за 2016-й хоч і зменшилася, однак і зараз становить 200 тис. грн (зокрема, до 50 тис. грн — без застави). Ще гірші умови в небанківських кредитних установах, які пропонують кошти під ефективну ставку 365–730% річних та буквально нав'язують сотням тисяч чи навіть мільйонам громадян позики на кожному кроці в кілька тисяч — десятків тисяч гривень, часто навіть без довідки про доходи.

Так, терміни кредитування до 30 днів, проте їх дозволяли багаторазово продовжувати в разі регулярних кредитних платежів. Стали з'являтися й перші довші кредити — до 12 тижнів. Так, поки що масштаб явища та кількість тих, хто не може чи не хоче платити, обмежені. Однак так буде не завжди. Доки проблема не набула великого масштабу, на неї запліщують очі, а коли виявить себе у всій красі, знову буде підхоплена політиками-популістами, які піклуватимуться або про знедолених позичальників, або про учасників таких відверто лихварських операцій.

Усе це загрожує в майбутньому перекиданням відповідальності за її наслідки на всіх громадян. Причому за відпрацьованими раніше лекалами. Зараз їм справді не передбачені жодні компенсації з бюджету, однак така історія була й із банком «Михайлівський». І якщо вкладники таких кредитних організацій або обплутані боргами громадяни почнуть виходити під державні установи, щоб їхні проблеми також вирішили за рахунок решти суспільства, то що завадить їм досягти успіху? ■

Богдан Данилишин:

«Сподіваюся, нам вдалося знайти компроміс між так званим інфляційним таргетуванням і забезпеченням економічного розвитку»

Тиждень обговорив із головою Ради Національного банку України нагальні проблеми банківської реформи та перспективи подальшого розвитку фінансового сектору.

Як ви оцінюєте проведену реформу банківського сектору?

— Безперечно, я підтримую зусилля керівництва Національного банку щодо необхідності реформувати та модернізувати банківську систему. Україна потребує прозорої, стійкої, з певними цілями й результатами роботи банківської системи, яка є одним із ключових елементів конкурентоспроможної, відкритої та національно орієнтованої економіки.

НАЙПРИВАБЛИВИШИМИ ДЛЯ КРЕДИТУВАННЯ Є ГАЛУЗІ, ОРІЄНТОВАНІ НА ВНУТРІШНІЙ ПОПИТ, А ТАКОЖ МАЛИЙ, СЕРЕДНІЙ ТА МІКРОБІЗНЕС, ЩО МАЄ ПОМІРНЕ БОРГОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ

Хоч як прикро, українська банківська система, що сформувалася за роки незалежності, не стала єдиним, монолітним організмом, радше була певною мірою віртуальним поняттям. Це, до речі, визнає і Національний банк України у власному Звіті про фінансову стабільність за 2016 рік. Там прямо підкреслюється: «Додатковим джерелом проблем було те, що банківський сектор тривалий час залишався без належного регулювання і ефективного нагляду. Це призвело до стрімкого зростання кількості установ, які не мали наміру виконувати функції класичного фінансового посередництва і розглядалися акціонерами виключно як інструменти фінансування пов'язаних бізнесів». Банківська система, яка мала б бути важливим локомотивом економічного зростання, трансформувалася у фінансового «паразита». Замість того щоб кредитувати економіку, вона стала кредитувати саму себе. Звідси й те додаткове навантаження на державний бюджет, яке зараз маємо. Приміром, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у 2015–2016 роках виплачував кошти вкладникам неплатоспроможних банків, переважно за рахунок

кредитів уряду. Вони мали б піти на розвиток та підвищення конкурентоспроможності економіки, зокрема на реалізацію інвестиційних проєктів.

Тому оздоровлення банківської системи справді актуальне. Це визнають і вітчизняні, і міжнародні експерти. Інша річ — суть реформи, терміни її реалізації та наслідки для економіки й громадян.

Наскільки реформа завершена та якого продовження змін можна і варто чекати?

— Сьогодні можна з упевненістю сказати, що пройдено значну частину шляху. Багато із давніх проблем, які заважали ефективному розвитку банківської системи, вирішено. Саме зараз створюється підґрунтя для функціонування капіталізованого та ліквідного сектору, що має ефективно відігравати роль фінансового посередника.

Судить самі. Банки, які викликали в регулятора серйозне занепокоєння, з ринку виведені. Я вже казав, що політика оздоровлення мала провадитися давно. Але наскільки ефективною була робота з виведення із ринку більш ніж 80 фінустанов? Ми здійснюємо її аналіз, і це питання буде розглянуто на одному із засідань Ради Національного банку.

Майже на фініші найбільш масштабна та детальна перевірка стану активів банків за всю історію незалежності України. Загалом діагностичне обстеження протягом двох останніх років пройшли банки, які сукупно займають більше ніж 98% активів сектору.

Хай дуже повільно, але повертається довіра суспільства до фінустанов, свідченням чого є приріст депозитів. Нагадаю, що залишки за депозитами в національній валюті за підсумками 2016-го збільшилися на 8,7%. При цьому гривневі депозити бізнесу зростали випереджальними темпами — на 12,0% за 2016-й. Цьому сприяли поступове поживлення економічної активності та покращення фінансових результатів підприємств, зокрема завдяки активізації діяльності експортерів у другій половині року. Зростання номінальних доходів населення сприяло збільшенню гривневого депозитного портфеля громадян на 5,2% за підсумками 2016-го. За очікуваннями НБУ, приріст депозитів у 2017-му трохи пришвидшиться порівняно з темпами минулого року.

Богдан Данилишин народився 1965 року на Івано-Франківщині. 1982-го закінчив Тернопільський педагогічний інститут. Далі наукова кар'єра: 1997-го здобув ступінь доктора економічних наук, від 2003-го — професор, від 2009-го — академік НАН України. У 2007–2010 роках — міністр економіки. Із жовтня 2016-го очолює Раду Національного банку.

Які на сьогодні існують основні загрози для належного функціонування банківської системи?

— Хоча, за оцінками НБУ, пікові значення частки проблемних кредитів у портфелях банків уже пройдено, однак вони досі лишаються на високому рівні. Це одна з головних перешкод для відновлення кредитування в Україні. Слід законодавчо посилити захист прав кредиторів, віднайти шляхи здешевлення фондування банків.

Ключовими середньостроковими ризиками залишаються ймовірність ескалації російської агресії на Сході України, низький темп структурних реформ, повільне зростання економік торговельних партнерів і затримки в співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, насамперед із МВФ.

Які перспективи чекають на банківську систему у 2017 році?

— Сподіваюся, що очікуване певне пришвидшення темпів економічного зростання позначиться і на кількості платоспроможних позичальників та фінансово успішних клієнтів банків. Своєю чергою, ключовим завданням банківських установ є відновлення кредитування. З погляду НБУ, найпривабливішими для кредитування є галузі, орієнтовані на внутрішній попит, а також малий, середній та мікробізнес, що має помірне боргове навантаження.

Загалом ситуація з якістю кредитного портфеля стабілізувалася, і протягом 2017-го, напевне, спостерігатиметься поступове зменшення частки проблемних кредитів. Очікується, що з погляду вартості кредитні ресурси стануть доступнішими. І нарешті після трьох років збитків банківський сектор у 2017-му має спрацювати прибутково.

Що потрібно зробити НБУ, владі, самим банкам для того, щоб цей рік був успішним для фінансового сектору?

— Усі органи влади мають об'єднатися навколо посилення захисту прав кредиторів. Це один із чинників, що гальмує відновлення кредитування. У такому контексті не можна зволікати й із судовою реформою.

Має бути переглянута Стратегія розвитку державних банків у зв'язку зі значним збільшенням їхньої частки в банківській системі. Критично важливо забезпечити подальшу співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями. Бо, як доводить досвід попередніх років, припинення співпраці з МФО неодмінно призводить до тривалих перерв в економічних перетвореннях.

Розвиток економіки потребує підтримки банківською системою. Окрім заходів із посилення економічних свобод економіка потребує і державного стимулювання. Бо саме розвиток промисловості приводить до збільшення виробленої в державі доданої вартості. А без розвиненої сучасної промисловості нація приречена на бідність і масове безробіття. Сучасна промисловість може бути створена тільки за реалізації державою протекціоністської політики. Слід подбати про умови для ефективного інвестування, спрямованого на галузі, які випускають конкурентоспроможну продукцію, зокрема з високою доданою вартістю, стимулювати сектори, де створюються робочі місця, інноваційні проекти. Це потрібно робити вже зараз, а не потім, що стане чітким і зрозумілим сигналом нашим інвесторам та кредиторам. Необхідно мотивувати вітчизняні підприємства, зокрема держкорпорації, та розвивати їхню інституційну здатність до здійснення капітальних інвестицій.

Коли та за яких умов очікувати цілковитого відновлення кредитування, низьких кредитних ставок, надійності банківської системи, зупинки поступової девальвації гривні, дедоларизації економіки, відновлення довіри населення до банків?

— Це раз зазначу, що стартовим пунктом політики економічного зростання, яка проголошена президентом України в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», ми вбачаємо збільшення інвестицій, насамперед в основний капітал. І почати робити серйозні вкладення повинні український бізнес та держава. Має відродитися довіра до банківської системи. На превеликий жаль, як підтверджують окремі соціологічні дослідження, рівень довіри до банківської системи сьогодні становить лише 12%. І я вважаю, що ці цифри занадто оптимістичні. ▶

На нову економічну політику, яка реалізується в державі, слід дивитися крізь призму нових етапів державотворення. Я послідовно обстоюю позицію, що лише ліберальні реформи (до речі, є відповідний світовий досвід) не забезпечують створення нових робочих місць і можливостей для зростання економіки. Необхідні змішані підходи до економіки, визначення в ній ролі банківської системи, ролі кредитів, ролі організацій, які формують фінансову систему України загалом. Тобто має бути започаткована так звана політика економічного прагматизму, де враховані економічні інтереси власне національного виробництва. Саме економічні інтереси держави мають визначати подальший її розвиток. Про це не раз підкреслював і президент України. Такий підхід ми намагалися застосувати й під час підготовки Основних засад грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу. Сподіваюся, нам вдалося знайти компроміс між так званим інфляційним таргетуванням і забезпеченням економічного розвитку.

**ПРОТЯГОМ 2017-ГО, НАПЕВНЕ,
СПОСТЕРІГАТИМЕТЬСЯ ПОСТУПОВЕ ЗМЕНШЕННЯ
ЧАСТКИ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ.
ОЧІКУЄТЬСЯ, ЩО З ПОГЛЯДУ ВАРТОСТІ КРЕДИТНІ
РЕСУРСИ СТАНУТЬ ДОСТУПНІШИМИ**

На мою думку, сьогодні перед суспільством, перед Національним банком, перед Радою Національного банку України, перед науково-експертним товариством стоять надзвичайно складні завдання: відновлення довіри. Ми вважаємо, що йому сприятиме не лише поліпшення окремих аспектів роботи Національного банку, Ради Національного банку та інших установ. Це має бути цілеспрямована робота уряду, Національного банку й парламенту. І Рада Національного банку крок за кроком напрацьовуватиме свої основні рішення.

В усьому світі запуск економіки супроводжується бюджетним послабленням і відповідним зростанням державного боргу. В Україні державний борг уже значний. Завдяки чому можливе економічне зростання?

— Я послідовний прибічник політики економічного прагматизму. Вона має бути проголошена й стати складовою частиною нашої системи розвитку. До цього повинен долучитися і Національний банк України, провадячи динамічнішу політику, яка заклала б підвалини для стійкого економічного зростання. Позиція НБУ, зокрема, визначається Основними засадами грошово-кредитної політики, розробку та затвердження яких здійснює Рада Національного банку України (на підставі пропозицій регулятора). Ми усвідомлюємо, що грошово-кредитна політика має сприяти відновленню нашого народного господарства та темпів економічного зростання,

що здатні забезпечувати відтворювальну структуру економіки.

У середньостроковій перспективі слід створити умови для забезпечення стабільного економічного розвитку нашої держави на рівні 6–7% приросту ВВП у середньому за рік. Лише такі темпи економічного зростання, враховуючи нинішню надзвичайно низьку базу порівняння, унеможливлять виникнення проблем у бюджетній та соціальній сферах. При цьому саме пошкваллення внутрішнього попиту має стати драйвером збільшення ВВП. Своєю чергою, головним фактором відновлення внутрішнього попиту повинно стати не так стимулювання споживчого, як активізація інвестиційного попиту, відновлення реального сектору економіки та поліпшення його структурних параметрів, що в кінцевому підсумку приведе до підвищення добробуту населення України.

Ми бачимо всі ризики, які стоять перед Радою Національного банку та перед банківською системою загалом. Працюємо в тісній взаємодії та координації з правлінням НБУ. Ще раз наголошую, що Рада Національного банку України забезпечуватиме стійкість та послідовність рішень, а також сприятиме реалізації тих програмних принципів, що здатні гарантувати відновлення внутрішнього ринку, робочі місця, що створюють високу додану вартість, повернення довіри до банків як внутрішнього, так і зовнішнього інвестора. Водночас важливою є тісна та конструктивна співпраця між Нацбанком та урядом, бо маємо спільну мету — розбудувати сильну економіку.

Якою ви бачите місію Ради НБУ?

— Рада Національного банку, яку я маю честь очолювати, — це конституційний орган. Відповідно до оновленого торік Закону «Про Національний банк України» суттєво змінено мандат Ради НБУ, розширено повноваження та посилено інституційні засади її функціонування. Згідно із законодавством Рада НБУ має такі повноваження: розробка Основних засад грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих правлінням Нацбанку; контроль за проведенням грошово-кредитної політики; аналіз впливу грошово-кредитної політики на соціально-економічний розвиток країни та розробка пропозицій щодо внесення відповідних змін до неї; спрямування прибутку на збільшення статутного капіталу Національного банку України та формування резервів, які є джерелом фінансування діяльності регулятора. Також Рада Національного банку України має вплив на проведення внутрішнього аудиту та контроль за ризиками.

Безумовно, зміна інституційних засад роботи Ради Національного банку підвищить її ефективність, а отже, сприятиме виконанню регулятором своєї основної функції. Водночас це висока відповідальність власне членів Ради Національного банку перед українським суспільством. ■

Володимир Лавренчук:

«Якщо реформа прав власності завершиться вдало, це відкриє шлях до кредитування»

У публічних дискусіях щодо реформи банківського сектору часто губиться голос самих банкірів, які можуть найпрофесійніше оцінити запроваджені зміни. З одним із них — головою правління Райффайзен Банку Аваль (РБА) Володимиром Лавренчуком — **Тиждень** поспілкувався про те, що залишилося позаду та що очікує на українські банки в майбутньому.

Як ви оцінюєте реформу банківської системи, яка триває вже третій рік?

— Моя думка, мабуть, не є унікальною серед тих, хто працює в банківському секторі. Більшість із нас сходиться на тому, що реформування було масштабним та ефективним. Його ще називають очищенням сектору: закрито понад 80 банків, і кожен випадок — ціла історія. Експерти, з якими я спілкуюся, вважають, що це найскладніше завдання з тих, які поставали чи могли з'явитися перед країною за останні 25 років. Його вирішили професійно, завдяки чому банківський сектор став надійнішим і має кращі перспективи для фінансування економіки, збереження вкладів населення тощо. За останній рік відбувся якісний зсув у кращий бік.

Сталося багато вагомих змін, які, однак, не зовсім помітні для людей, що не мають справи з банками регулярно. По-перше, інфляція була 43%, а стала 12%, і то лише за один рік. Це можна назвати героїчним результатом на межі реальності.

По-друге, у відносинах між НБУ та банками немає ручного управління та преференцій. Ринок саморегулюється. Ми можемо передбачати розвиток подій, тепер віримо в прогнози, менше зважаємо на вплив голови Нацбанку, прем'єр-міністра чи президента, що раніше могли своїм дзвінком примусити валютний курс або відсоткові ставки стояти на місці чи рухатися в певному напрямку. Ринок визначає ціну грошей, і це якісний зсув за останні 12 місяців. Ми стали інституційно сильнішими й тепер справді є ринковою економікою у фінансовому секторі.

Виникає запитання: отже, все добре? Зовсім ні, бо яка ціна цього? Скільки постраж-

дало підприємств від закриття банків, якого удару девальвація гривні завдала по капіталу багатьох компаній і банків, скільки нервів українцям з'їли втрати депозитів, скільки громадян і капіталу емігрувало через катаклізми у фінансовому секторі? Очевидно, що ціну заплачено дуже високу. Але ми не бачимо альтернативи та не вважаємо, що фінансовий сектор можна було розвивати інакше. Ця тактика була виправданою і необхідною, тому ми всіляко підтримуємо таку політику реформування і намагаємося надавати практичну допомогу в її реалізації там, де необхідно.

Отже, умови реформування банківського сектору були дуже болючими, шлях правильний, результат ефективний.

Чи можна порівняти масштаб трансформації банківської системи в Україні з іншими подібними реформами в країнах, де працює група «Райффайзен»?

— Група «Райффайзен» представлена в 14 країнах Центральної, Східної Європи та на Балканах. За складністю завдань серед зазначених країн навряд чи знайдуться такі, які випереджають Україну.

Можна сказати, що українська економіка є дуже маленькою, бідною відносно розмірів країни. На розвиток України суттєво впливає політична нестабільність: Революція гідності викликає велику симпатію, але в очах інвесторів її наслідки — агресія на Сході країни, Крим і Донбас — є безпрецедентними, у Європі сьогодні таких територій ми не знайдемо. Тому немає припливу капіталовкладень. Водночас внутрішні інвестиції відпливають через жорстку соціально-політичну боротьбу. У підсумку завдання реформування стають значно складнішими.

Україна на сьогодні — це згусток найскладніших завдань, хоча ми цього й не дуже усвідомлюємо. Пам'ятаю перші тижні після закінчення Революції гідності. Багато людей із відкритим серцем комунікували, як створити уряд. Я персонально знаю всіх або майже всіх, хто пішов у перший після революції уряд — це одні з найкращих професіоналів. І тепер ми кажемо, що немає реформ? Думаю, наші нарікання несправедливі. Якщо нами цікавляться віддалені, але неймовірно потужні держави, яким і без нас є чим займатися, то це свідчить про вагу наших проблем. Концентрація, масштаб, ▶

Володимир Лавренчук — голова правління Райффайзен Банку Аваль, один із найвідоміших українських банкірів. Народився 1957 року в Києві. Закінчив Київський інститут народного господарства за спеціальністю «економіст». У банківській сфері працює з 1982-го. Обіймав керівні посади в Ощадбанку та Укрінбанку. З 2005-го — голова правління Райффайзен Банку Аваль.

складність не дають змоги знайти легкі рішення й подолати їх за короткий період.

Тому в мене особисто дуже велика повага до зробленого й до того, що робиться сьогодні, — йдеться не тільки про НБУ, а й про країну також. Наявні проблеми потребують високої кваліфікації, досвіду, вміння, характеру, витримки й бігу на довгу дистанцію, а не коротку, бо завдань менше не стає.

Тобто, зважаючи на масштаб проблем, які постали перед Україною, людський ресурс, наявний у країні для їх подолання, зробив максимум можливого?

— Це важко виміряти. Я вважаю, що робиться багато й що ці люди — добрі фахівці. Можна нарікати, мовляв, не все зроблено або робиться не так. Тоді скажіть як.

Нині зростає загроза популізму. Медіа, особливо телебачення, транслюють «говорящих людей», які безапеляційно заявляють, що все просто й що треба зробити раз, два і все. Так ідіть і зробіть. На ділі все зовсім не просто. Нарікання на дії професіоналів можуть створити попит на популізм. В Україні його рівень, а також кількість заяв про те, що потрібно робити інакше й що все значно простіше, поки що в безпечних межах. Цей процес, на щастя, не домінує, у нас досить багато конструктивних сил: колективів, об'єднань, клубів, формальних і ні, з програмами чи без них, які формують свою думку та пропагують реформування країни. Мені здається, що і вектор змін, і зроблені кроки правильні. Усе відбувається так, як говорилося, інша річ — ціна висока, а зміни даються важко.

Без чого реформа банківського сектору не буде довершеною, що ще потрібно зробити?

— Хотілося б, звичайно, запропонувати щось іще, чого не роблять. Я ознайомлений із програмою України, розробленою разом із МВФ. За комплексністю поставлених у ній завдань туди нічого додати. Якщо ми виконаємо її, це буде величезний крок уперед для всієї банківської системи та країни.

Якщо перевести фокус від загальних макроекономічних теорій до конкретного життя установ та організацій, то ключовим на порядку денному є запровадження цифрових технологій. Як людина з банківського сектору можу сказати, що воно триває, результат буде скоро й дуже на нас вплине. Маю на увазі не тільки електронні платежі зі смартфона чи планшета, а й реєстрацію угод, отримання документів, ресстрів, електронних чеків на паркінгах, інакше кажучи, електронне суспільство. Коли на мобільному у відповідних програмах у

нас буде і документація, і інформація, і звітність, і можливість укласти угоди. Цифровий світ для України дуже на часі.

Я знаю досвід інших країн та їхню систему цифрового суспільства й можу сказати, що фінансові установи створюють і вже зараз створюють більшу частину необхідної для цього інфраструктури. Сьогодні банки зосереджені на розвитку саме платіжних систем, щоб можна було швидко здійснити платіж, відкрити депозит, кредит. І РБА також. Думаю, що незабаром у цьому сегменті конкуруватимуть усі. Тож кожна фінустанова, принаймні Райффайзен Банк Аваль точно, береться за цифрову трансформацію вже сьогодні. Ми нею і раніше займалися, але зараз очікування суспільства та його потреба в трансформації значно зростають.

Це як пересісти з брочки на Ferrari?

— Хороше зауваження. На мою думку, однією з якісних змін, які відбулися в суспільстві за останній час, є те, що споживання предметів розкоші стало немодним і непопулярним, натомість розумне витрачання коштів тепер ознака хорошого стилю, принаймні в бізнес-середовищі точно. Людина, яка розумно економить і витрачає, викликає симпатію як на індивідуальному, так і на професійному рівні. Тому нашому суспільству треба пересідати не на Ferrari, а на добротну іномарку за помірну ціну. Воно має подорослішати у витрачанні грошей.

Чому банки не кредитують, маючи велику ліквідність, а розміщують її в депозитних сертифікатах чи ОВДП?

— Про це можна говорити довго, бо для того є чимало причин. Але на кількох хотілося б акцентувати. Я говоритиму на прикладі Райффайзен Банку Аваль. У нас є надлишок ліквідності, який становить кілька мільярдів гривень. Ми зацікавлені в тому, щоб розмістити ці кошти, заробити на них гроші, виплатити вкладникам і розвивати банк. Однак із зазначеного надлишку більшу частину вкладаємо в цінні папери держави чи НБУ. Чому не кредити? По-перше, через дефіцит капіталу. Багато компаній втратили капітал, який зменшився в рази у зв'язку з девальвацією гривні, втратою активів на Донбасі чи в Криму, падінням платоспроможного попиту на товари та послуги. І зараз він не відповідає ризикам, які мають брати на себе власники підприємств.

Як мотивувати власників внести капітал? Це питання макроекономічне та політичне. Воно торкається інвестиційного клімату. Щоб інвестори хотіли продати будинок у Греції або Іспанії та вкласти гроші у свій макаронний завод, вони повинні мати гарантії, що на цій території панує політична стабільність, не буде переслідувань тощо.

Чи спостерігаємо ми приплив капіталу? Так, особливо в аграрному секторі. Багато кредитуємо його. Бо там збільшується капітал, заходять інвестиції — прямо, через офшори чи з України. Інвестори заводять капітал, і тоді ми пропонуємо свої кредити, а не навпаки. Не можна замінити пошкоджений дефіцит капіталу. Отже, урядовці повинні

думати, як покращити інвестиційний клімат, бо це пов'язано з кредитуванням.

По-друге, унаслідок ненадійності застави. Криза 2008–2009 років показала неповноцінність документів. Коли фінустанови пішли в суди, а в нашому банку на піку кризи було 12 тис. (!) судових справ по заставах, вони побачили величезний опір та власну незахищеність. Документи недосконалі, реєстри переписувалися, вчинялися різні штучні, а часто й злочинські дії, через які заставні документи втрачали свою вартість.

Якщо реформа прав власності — запровадження електронних реєстрів тощо — завершиться вдало, це відкриє шлях до кредитування. Але поки що вона в процесі: ми маємо переконаватися, що застава землі, офісу чи чогось іншого захищена.

По-третє, банк повинен знати свого клієнта. Вимоги фінансового моніторингу щодо походження коштів навіть не позичальника, а просто клієнта сьогодні найвищі за всі часи не тільки в Україні, а й у всьому світі. Відповідно до цих вимог якщо походження коштів не пояснюється, то кредиту немає. Інакше банк із першого дня має на 100% такої позики сформувати резерви, що автоматично зменшать прибутки. Зрозуміло, що цього дозволити собі не може жодна фінустанова. Шлях до кредитів лежить через відкритість і прозорість бізнесу.

Я переконаний, що орієнтація на прозорість економіки, захищеність документів, відкритість бізнесу забезпечить нам достаток швидше, ніж ми отримали б його, залишаючись такими, як є. І якщо наш порядок денний на сьогодні складніший, ніж в інших країнах, то на такому ми вже історичному етапі. Може, потім внукам розповідатимемо, якими були героями свого часу.

Націоналізуючи ПриватБанк, держава стала власником практично половини банківської системи України. Це добре для приватних банків чи погано?

— Напевно, більшість експертів скажуть, що державний управлінець поганий, а приватний хороший, і тому збільшення державного сегмента — це погано для країни. Я не поділяю такої думки. Бо з тих фінустанов, які закрили, всі були приватні й багато брудних.

Водночас якщо вплив держави неконтрольований, то державні банки можуть становити загрозу для суспільства та фінансової системи. З того, що мені відомо про реформування Ощадбанку, Укресімбанку й тепер ПриватБанку: сформується нові спостережні ради, у яких домінуватимуть досвідчені, авторитетні люди з міжнародним досвідом із солідних інституцій. Я переконаний, що це той бар'єр, який дасть змогу зменшити вплив прямих втручань урядовців у роботу тих банків. Вважаю, що це створить серйозні виклики для ринку. І доволі скоро, місяців через 18. Тому майбутня конкуренція бачиться цікавою.

Міграція клієнтів відбувається на очах. Націоналізація ПриватБанку відбулася, на мій погляд, за найкращим із можливих сценаріїв, катаклізмів вдалося уникнути. Однак тепер на ПриватБанк поширюються гарантії держави, тож невідомо, чи ця міграція триватиме довго.

Я думаю, що конкуренція дуже скоро перейде на рівень банківських послуг і її результати залежатимуть від того, наскільки клієнт перебуває в центрі, наскільки банк надійний, наскільки можна прогнозувати його майбутнє з технологічного, фінансового та цінного погляду. Люди вибиратимуть банки на довгострокову перспективу.

Яким ви бачите 2017 рік для банківського сектору?

— По-перше, кількість банків майже стабілізується до кінця року, і вона зберігатиметься такою якийсь час. Буде їх 40, 60 чи 70 — це залежить радше від поведінки їхніх інвесторів. Усі власники, які дістануть гроші з кишені й довнесуть капітал, збережуть свої банки. Але, напевно, внесуть не всі. Наприкінці року цю сторінку можна буде перегорнути й сказати, що місію виконано.

По-друге, вже зараз монетарна політика значно здешевила кредити. Ми перейдемо до того, що гривневі кредити за своєю вартістю стануть цікавими для більшої частини контрагентів. На кінець року прогнозуємо 13–15% у гривні. Це відчиняє ворота для довгострокового фінансування і навіть відновлення іпотек.

І по-третє, цифрова трансформація. Вона буде пов'язана не тільки з платежами, а й із документацією. Я дуже розраховую на те, що до кінця року її гармонізують і це істотно змінить нашу щоденну роботу.

ОДНІЄЮ З ЯКІСНИХ ЗМІН, ЯКІ ВІДБУЛИСЯ В СУСПІЛЬСТВІ, Є ТЕ, ЩО СПОЖИВАННЯ ПРЕДМЕТІВ РОЗКОШІ СТАЛО НЕМОДНИМ, НАТОМІСТЬ РОЗУМНЕ ВИТРАЧАННЯ КОШТІВ ТЕПЕР ОЗНАКА ХОРОШОГО СТИЛЮ, ПРИНАЙМНІ В БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Цікаво, що ви не питаєте про валютний курс. А отже, значно змінилася наша культура користування фінансовими послугами. Цього року я даю вже не перше інтерв'ю. І в жодному немає запитання про те, яким буде курс. Отже, залежність від курсу долара зменшилася, бо коли люди залежать від курсу, то тільки про нього й говорять. А зараз питають менше. Чому? Бо прогнози НБУ щодо того, що буде на кінець 2016-го, справдилися. Він обіцяв зменшити інфляцію — зменшив, коливання курсу в межах коридору 10–15% — так і сталося. Це така зміна якості! Ми тепер інші й можемо робити прогнози.

Якщо дивитися на це в такому ракурсі, то ми занадто себе критикуємо. Погляньте на наших аграріїв: 18 місяців тому основним експортним ринком була Росія. Потім ввели ембарго: усе закрили. Девальвація з'їла відсотків 40 їхнього капіталу, багато підприємств перейшло на збитки. І вже сьогодні вони мають хорошу прибутковість капіталу: у багатьох компаній вона перевищує 30% — це супер. Замістили Росію Північною Африкою та арабськими країнами, Латинською Америкою, частково пішли в Європу — там маленькі квоти, але вони їх цілком заповнюють. Відкривають заводи за кордоном. І це все лише за 18 місяців! ■

Один у полі не воїн

Едвард Лукас, Лондон

Як ізоляціонізм стане на заваді планам Дональда Трампа зробити «Америку знову великою»

Велич Америки щонайменше до 20 січня видавалася незаперечною даністю. Утім, створюється вона не в Америці, а за кордоном, і Дональд Трамп цього поки що не зрозумів, а ще чітко показав своє нерозуміння в демонстративній, істеричній інавгураційній промові. І хоч би скільки він говорив у дусі протекціонізму про «Америку передусім», вплив США у світі тільки почасти ґрунтується на їхній військовій потузі та економічній вазі. Значно важливішими є союзи.

У жодної країни в історії не було стільки союзників і жодна країна не використовувала їх ефективніше. Саме альянс США з іншими державами переміг нацистську Німеччину та імперіалістичну Японію. У союзі з іншими Америка виграла холодну війну й написала правила світу після неї: глобалізації, поширення демократії, підтримки універсальних прав людини, інтервенцій для запобігання геноцидам та іншим злочинам, міжнародного порядку, що ґрунтується на правилах, у яких сильний не дорівнює правий.

Ці альянси — фундамент Заходу: множини багатих, демократичних країн, що живуть за принципом верховенства права, у яких сукупне населення становить понад мільярд осіб, а ВВП — близько 30 трлн фунтів. Та множина країн є (або була) найбільшою надією світу на поширення права, свободи, процвітання й стабільності. І цей Захід уже має проблеми: він розділений і стагнує, його увага розпорошена. Тим часом піднімається Китай, а економічна модель Заходу слабне. Через перемогу Трампа Захід опиняється на смертному одрі. Новий американський президент вірить у союзи тільки на словах. Він ігнорує попередні обіцянки. Правила — це для лузерів. «Америка передусім» — єдине, що має значення.

Такий підхід хуліганський, зациклений на собі й до смішного некомпетентний, нагадує такого собі Отто «не кличте мене дурнем» Веста, персонажа фільму-фарсу 1988 року «Рибка, яку звали Ванда», котрого блискуче зіграв Кевін Клайн.

Але нинішня трагедія не фарс. Як і вигаданому Отто (він думав, що лондонська підземка — це назва політичного руху), Трампові катастрофічно бракує знань. Він не розуміє, що таке американська «ядерна тріада», тобто трикомпонентна система стратегічних сил, які складаються з морських і наземних ядерних систем та авіації. Відмахується від НАТО як від «застарілого» утворення, не усвідомлюючи значення членства в ньому і вважаючи, що Альянс нічого не робить для боротьби з тероризмом. У нещодавньому інтерв'ю лондонській The Times Трамп поставив на один

Фальшарт. Американський президент не розуміє, що велич США твориться меншою мірою всередині країни, а більшою — назовні

щабель Ангелу Меркель, одноосібно найбільшого друга Америки у світовій політиці, з Владіміром Путіним, злісним кремлівським клептократом, а раніше кагебістом. І, швидше за все, саме на скелях відносин із Росією будуватиметься його президентство (уже сьогодні крихке й украй непопулярне).

Кожен американський президент останніх десятиліть намагався подружитися з Кремлем. Рональд Рейган був зачарований балакучим і неорганізованим Міхаїлом Горбачовим. Джордж Буш-старший зробив подібну помилку, коли розкритикував українців і їхнє прагнення до свободи у провальній промові «Chicken Kiev» 1991 року. Білла Клінтона полонила обіцянка демократії та капіталізму в ельцинській Росії. Джордж Буш-молодший подивився Владіміру Путіну в очі й «зрозумів його душу», поки інші бачили в них літери «К», «Г» і «Б». Барак Обама підтримав перевантаження 2009-го, вважаючи, що щойно посаджений у крісло президента Дмитрій Медведєв, маріонетка Путіна, знаменував реальну зміну влади. Усі ті спроби завершилися сльозами.

Радянський Союз розпався. Правління Бориса Єльцина завершилося принизливим вибухом корупції та економічної руїни. Путін показав себе не реформатором і модернізатором, а жорстким бюрократом, який спочатку знищив ЗМІ та політичні свободи у себе в країні, а тоді (коли високі ціни на

нафту поповнили його арсенал) взявся залякувати сусідні держави на кшталт Естонії, Грузії, України.

Втім, усі ті помилки можна було як-не-як виправити. Вони трапилися в середовищі, де існував навидовижу витривалий та успішний трансатлантичний альянс. НАТО, що могло розпуститися в 1991 році, переродилося в «дороговказ» для країн, які хотіли інтегруватися у військову та безпекову структуру демократичного Заходу.

Альянс розвивав спроможності протидії тероризму, здійснив успішну інтервенцію для повалення мілітаристського режиму Слободана Милошевича й завершення війни в колишній Югославії, а також воював із «Талібаном» в Афганістані. Попри численні прорахунки Барака Обами, він, зокрема, підштовхнув НАТО до повернення його початкової місії територіальної оборони, яку той занехав. Після 2009 року Альянс усвідомив загрозу Росії. Обама переконав Німеччину погодитися на реалізацію обмежених планів екстрених дій, що мають на меті захист вразливих прифронтових держав (Естонії, Латвії, Литви та Польщі), хоча Берлін дуже не хотів цього. Після нападу Росії на Україну в 2014-му ті зусилля активізувалися через нові навчання, плани та дислокацію обмежених контингентів у згадані країни. Вивівши важке озброєння з Європи у 2013-му, США направили до Польщі танки, щоб підкріпити там присутність НАТО.

Щоправда, Сполучені Штати покривають наразі найбільшу частку (приблизно 1/5) сукупних оборонних видатків Альянсу. Вимогу останнього спрямовувати 2% ВВП на оборону (і розумне витрачання цих коштів, зокрема на сучасне озброєння) виконують тільки Британія, Естонія та Польща. Греція й Туреччина теж витрачають 2%, але не так мудро.

Утім, хай там на чому акцентуватиме у своїй ізоляціоністській риторичі Трамп (під час інавгураційної промови він заявив, що США субсидують іноземні армії, тим часом виснажуючи власну), Америка все ж таки воює не сама. Британія координує оборону Естонії; Канада опікується Латвією; Німеччина — Литвою. Кілька років тому Росія могла зайти в країни Балтії так само легко, як захопила Крим. Тепер будь-яка агресія обійшлася б у кілька тисяч вбитих солдатів із десятка чи більше країн НАТО.

Нині цей прогрес під загрозою. Без американського тиску зберігати єдність Заходу щодо путінського режиму, далі карати його за агресію та порушення правил ставатиме дедалі складніше. Політики на кшталт Меркель доклали величезних зусиль, щоб домогтися солідарності італійського, угорського та інших європейських лідерів щодо санкцій. Частково своїм успіхом вона завдячувала негласній підтримці з боку США. Сьогодні такі політики, як угорський прем'єр Віктор Орбан, мають повне право заявити, що займають таку саму промосковську позицію, як і президент Трамп — умовний лідер вільного світу.

Інша серйозна небезпека полягає в перспективі виникнення нових ялтинських домовленостей, що відлунюватимуть катастрофічним і цинічним договором, який уклали Рузвельт і Сталін у 1945 році всупереч порадам Вінстона Черчилля. Але в

тих ялтинських домовленостях просто визнавали сфери впливу, що постали після війни. Ялта 2.0, якщо вона буде, передасть Росії такі країни, як Грузія та Україна, що зараз успішно їй опираються.

З погляду Трампа життя — це низка показних угод. Тому в нього буде величезна спокуса нашвидкуруч домовитися з Путіним. Така домовленість не обов'язково має стати катастрофічною: було б непогано відновити режим контролю за озброєннями в Європі, який кульгає на обидві ноги, особливо коли йдеться про ядерні ракети середньої дальності. Ми вели переговори про контроль над озброєнням із Радянським Союзом. І точно можемо вести їх із путінською Росією. Але вони потребують терпіння й досвіду: ні те, ні інше не є сильними сторонами Трампа.

Хитрі російські переговорники до початку таких перемовин точно зрозуміють, що американському президентові потрібні успіхи, про які можна голосно заявити. Вони спробують розширити порядок денний і включити туди європейську безпеку, а отже, домовлятимуться через голову країн, яких це стосується.

БЕЗ АМЕРИКАНСЬКОГО ТИСКУ ЗБЕРІГАТИ ЄДНІСТЬ ЗАХОДУ ЩОДО ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ, ДАЛІ КАРАТИ ЙОГО ЗА АГРЕСІЮ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ СТАВАТИМЕ ДЕДАЛІ СКЛАДНІШЕ

Нові ялтинські домовленості (швидше за все, вони передбачатимуть кінець розширення НАТО, офіційне чи негласне визнання всієї або частини колишньої радянської імперії орбітою впливу Кремля і, цілком можливо, послаблення військової присутності НАТО в державах — сусідках Росії), якщо вони будуть, обернуться катастрофою. Це розіб'є європейську єдність, і колишні союзники один поперед одного побіжать і собі домовлятися з Росією. Путін і далі хуліганитиме, втручатиметься, залякуватиме й роздаватиме хабарі в небачених раніше масштабах. Що, своєю чергою, веде до ще однієї небезпеки — прорахунків. Путін поспішає, бо його підганяють глибші економічні та демографічні проблеми РФ. І так само, як у Трампа буде спокуса укладати угоди, у російського президента буде спокуса їх порушувати. І тут господарю Білого дому світить страхотливий іспит. Відсутність відповіді на, скажімо, провокацію проти країн Балтії автоматично означатиме кінець НАТО. А якщо відреагувати надто жорстко, є ризик почати спустошливу війну.

Це може змусити хитрого та готового до ризиків Путіна пригальмувати й подумати. На чолі найпотужнішого противника Росії нині людина, характерною рисою якої є брак витримки. Людина, яка посеред ночі пише злісні коментарі про зірок у Twitter, злітає з гальм, коли хтось їй вказує або критикує. Трамп може мало знати про ядерну зброю, але говорить про неї з бравурною нерозсудливістю.

То, може, краще не провокувати його, хоч би якою великою була винагорода? Майбутнє Заходу висить на цій тонкій нитці надії. ■

Спокуса автократії

Алла Лазарева, Париж

Чи правомірні побоювання, що Марін Ле Пен стане французьким Трампом?

На відміну від багатьох французів, що настрашені перспективою приходу до влади Марін Ле Пен, Катрін, учителька філософії в одному з паризьких лицей, зберігає олімпійський спокій. «Ле Пен, Трамп, інші популісти — це сьогодні неминуче, — каже. — Вони, ніби бацили грипу, необхідні, щоб сучасний світ виробив антитіла — відновив свої захисні властивості». Тоді як більшість соціологів обіцяють лідерці «Національного фронту» участь у другому турі президентських виборів, моя знайома холонокровно зазначає: «Країна мусть пройти через чистилище. Цінності мають тільки ту вартість, яку за них заплачено».

Таких прихильників теорії «що гірше, то краще» поміж французів, правду кажучи, небагато. У політичних колах популярність Ле Пен і взагалі спричиняє паніку. Флер небезпеки від можливих терактів, високі податки, безробіття, інші проблеми штовхають людей до пошуків принципово нової альтернативи звичному політичному істеблшменту.

«Національний фронт» ставить правильні запитання, але дає неправильні відповіді, — каже П'єр, вільний художник і громадський активіст. Особисто він не планує голосувати за Ле Пен, бо вважає її вправною маніпуляторкою, «котра так само нічого не змінить, опинившись при владі, як і решта». Але констатує: «Праймериз як правих, так і лівих доводить, що народ вимагає змін. Попит на нові обличчя стає трендом, і не тільки у Франції. Багато хто голосуватиме за Марін саме як за антисистемну кандидатку. Чи є вона такою насправді, то вже інше питання».

Чим принадує потенційного виборця голова «фронтівичка»? Відвертою зневагою до політкоректності. Провокативним дискурсом. Умінням висловитися просто про складне. Обіцянками щодо нульової імміграції, виходу з ЄС, НАТО, зони євро... Сумішшю патріотичної риторики та інвективами проти істеблшменту, «нахлібників», радикальних мусульман. Ле Пен апелює до почуття страху, недовіри до ближнього, робить ставку на агресивність, егоїзм, образу звичайного француза на представників еліт, що живуть відірваним від загалу життям. Її меседжі побудовані як противага «правильним», офіційним постулатам ліберально-демократичного світу. Політичний егоцентризм, який просуває Ле Пен, помалу заповнює собою порожнечі, утворені після відступів французьких політиків від ідеалів свободи-рівності-бра-

Мадам Frexit. Марін Ле Пен аплодує Brexit, Трампові та Путіну й у разі перемоги обіцяє ініціювати вихід Франції з ЄС

терства. «Доба запитує монстрів, — каже знайомий український режисер. — Біле не існує без чорного. За законами рівноваги, Трамп, Ле Пен, Орбан — це ті вовки, без яких усі в лісі позасинають».

25–26% голосів. Стільки в першому турі обіцяє Марін Ле Пен опитування, проведене в середині січня соціологічною структурою IPSOS — Sopra Steria на замовлення часопису Le Monde. Кандидат від правої партії «Республіканці» Франсуа Фійон відстає від лідерки крайніх правих на кілька пунктів. Третій позиції мав би здобути лівий кандидат, колишній міністр Емманюель Макрон. «Вибори між Путіним і Путіним», — підсумовує парижанка Елен де Лара. І справді: хоч би хто із цього трикутника потрапив до президентського палацу, кожен із них обіцяє більшу лояльність у відносинах із Кремлем. «Нацфронт» фінансується російськими кредитами, Фійон тільки й чекає, щоб «відновити повноцінне партнерство з Росією», та уникає будь-якої критики свого «друга Владіміра», а Макрон у статусі міністра економіки під час візиту до Москви чітко висловився за зняття санкцій.

Навіть якщо прогнози, як довів минулий рік, не справджуються, навіть якщо соціологія помилилася стосовно і Трампа, і Brexit, приблизно третина французьких виборців гарантовано готова голосувати за Ле Пен. Щоправда, у Франції існує своєрідний «санітарний кордон» для «Нацфронту». Коли якийсь із кандидатів цієї партії виходить на виборах у другий тур, решта, незважаючи на політичну належність, ситуативно об'єднується проти нього і складається голосами на користь того опонента НФ, який має найбільше шансів перемогти. Не виключено, що такий механізм буде запущено й цього року. Є підстави припустити, що він укотре спрацює. Але гарантувати нічого не можна.

«У 2016-му прокинулись англосаксонські нації, і я впевнена, що 2017-й розбудить континентальну Європу!» — проголосила цими днями Марін Ле Пен, маючи на увазі Brexit, прихід до влади Дональда Трампа, а також близькі вибори в Німеччині, Нідерландах та Франції. Ле Пен сподівається, що з міноритарної політичної сили її партія, як і інші праворадикальні європейські формації, перетвориться на провідну. Що тенденція до національного протекціонізму візьме гору над усіма міжнародними зобов'язаннями. «Америка передусім!» — каже Трамп. Марін Ле Пен аплодує і просуває аналогічні пріоритети в Європі. Привид авторитаризму почувається на Заході як у себе вдома. Політолог Лілія Шевцова говорить про «антиліберальний інтернаціонал». Французька преса пише про спокусу автократії, яку уособлює, зокрема, Марін Ле Пен.

«Загроза популізму стає дедалі потужнішою, — поділився думками з *Тижнем* колишній посол Франції в Україні Філіпп де Сюрмен. — Проблема має навіть не континентальний, а планетарний вимір. Але не біймося конфліктних ситуацій: Європа цінностей побудована методом подолання криз. Популізм пропонує маніпулятивне твердження, котре озвучує, зокрема, і Марін Ле Пен, ніби авторитарна система ефективніша за демократичну. Звідси поблажливість до Путіна в багатьох французьких політиків, звідси ж таки успіх Трампа в Америці. Мова про сподівання на швидкий, легший успіх. Наше завдання — захистити право людини на свободу дії та рішення».

Криза ліберальної моделі й — у ширшому сенсі — ліберального світоустрою зміцнює популістські тенденції в західних суспільствах. Нині покійний український дисидент Леонід Плющ казав про «позаморальні демократії», що формуються як у розвинених капіталістичних країнах, так і в третьому світі. Такі моделі зберігають систему виборної влади, політичний та економічний плюралізм, але нехтують етичними імперативами. Марін Ле Пен, який вдається поєднувати патріотичний пафос із московськими грошима, що зобов'язують її фактично працювати в інтересах недружньої до Франції зовнішньої сили, ідеально пасує до окресленої державної

формації. Вона здатна як звабити розгублених, незадоволених життям французів, так і згуртувати проти себе ті сили суспільства, що готові боротися за свої світоглядні цінності. Цілковито може бути, що вуличні протести проти Марін виявляться ще масовішими, ніж марш американських жінок, обурених Трампом. Французи люблять, раптом що не так, виходити на демонстрації.

Поки Сполучені Штати придивляються до свого нового президента й розмірковують, як із ним жити далі, «позасистемна» Ле Пен уже шукає способи співпраці з новим господарем Білого дому. За кілька днів до інавгурації Трампа її бачили у Нью-Йорку, в кафетерії Trump Ice Cream Parlor, де міститься центральний офіс бізнес-імперії мільярдера. І хоча команда нового американського лідера відхрещується від переговорів із Ле Пен, журналісти Franceinfo все-таки зауважили й сфотографували Марін за спільним столиком із давнім приятелем Трампа, італійським бізнесменом Джорджем «Гвідо» Ломбарді. Жодна зі сторін не коментує зустрічі. Ле Пен тихенько підкоригувала свій звичний антиамериканський дискурс і не втомлюється повторювати, що відчуває «ідеальну співзвучність» із Трампом.

МАРІН ЛЕ ПЕН ЗДАТНА ЯК ЗВАБИТИ РОЗГУБЛЕНИХ, НЕЗАДОВОЛЕНИХ ЖИТТЯМ ФРАНЦУЗІВ, ТАК І ЗГУРТУВАТИ ПРОТИ СЕБЕ ТІ СИЛИ СУСПІЛЬСТВА, ЩО ГОТОВІ БОРОТИСЯ ЗА СВОЇ СВІТОГЛЯДНІ ЦІННОСТІ

Справді, політичні пріоритети двох політиків подібні. Водночас суттєво різняться системи організації влади Франції та США. Якщо в Америці зовнішню політику визначає Конгрес, у Франції президенти мають значно більшу свободу дії. Тож якби найгірші прогнози справдилися і Ле Пен таки стала французьким Трампом, то простір до імпровізацій вона мала б широкий.

У контексті українських інтересів зростання популярності Ле Пен — це той фактор, що мусить спонукати дипломатію та активістські сфери шукати якнайбільшої підтримки в середовищі її опонентів. Від неї самої чекати прозріння не випадає. Якраз «Нацфронт» був єдиною політичною силою, що відправила «спостерігачів» на «референдум» до Криму в 2014 році. Саме Ле Пен висловилася за визнання Криму російською територією, за що й була оголошена в Україні персоною нон грата. Саме вона не криючись проштовхує кремлівські інтереси де тільки може і, схоже, робить це не безкорисно. Отже, Ле Пен — це той системний опонент, котрий може спонукати лише до протидії. Враховуючи уроки Brexit і виборів у США, не варто заколисувати себе наївною мантрою: «Вона не пройде, цього ніколи не станеться». Треба бути готовими до гіршого. ■

ФОТО: REUTERS

Послухай, ліберале

Алексей Кудрін хоче врятувати російську економіку лібералізацією. Але після перемоги на виборах Дональда Трампа багато хто в Росії вважає, що виграє путінська модель

Невтішний вердикт. У Росії, за словами Кудріна, спостерігається низький темп економічного зростання навіть порівняно з періодом застою 1970–1980-х років

Великими сподіваннями 13 січня зустріли в Москві презентацію колишнього міністра фінансів і неформального лідера помірковано-ліберального табору в російському істеблішменті Алексея Кудріна, який представив основні пункти своєї економічної програми у широкій публічній залі. Передні ряди окупувало високе чиновництво від російської економіки. Закордонні послы сиділи позаду. Журналісти стояли в проходах. Дійство відбувалося під час Гайдарівського форуму — симпозиуму, найменованого на честь архітектора російських ринкових реформ 1990-х років. Невдалою виявилася хіба що дата — п'ятниця, 13-те.

Дев'ять місяців тому, коли рецесія в Росії поглибилася, Володимир Путін доручив Кудріну розробити нову стратегію економіки. Колишній міністр, під чийм керівництвом відбувалося сильне економічне зростання на початку 2000-х, пішов у відставку 2011 року на знак протесту проти величезного нарощення військового бюджету. Відтоді він заробив собі мало не культовий статус у середовищі російських лібералів. Кудрін — завдяки близькій дружбі з Путіним — став протиположністю «яструбам» із російських спецслужб і залишився в системі, а не приєднався до табору незгодних. Хоча він не обіймає жодних офіційних посад, його вважають за головного ліберального придворного у візантійському світі Кремля.

Кудрін виніс невтішний вердикт. У Росії, за його словами, спостерігається низький темп економічного зростання навіть порівняно з періодом застою 1970–1980-х років, який закінчився розпадом Радянського Союзу. Причини аж ніяк не обмежуються низькими цінами на нафту й санкціями Заходу: «Головні проблеми містяться в Росії і мають структурну та інституційну природу». Росія сильно відстає в технологіях та інновації і стоїть перед загрозою різкого демографічного спаду. Ключовою проблемою є не брак мізків або талантів у бізнесі, а неефективність держави та недієздатні інститути. «У нашій країні держава усім керує, тож потрібно починати з реформування держави», — сказав Кудрін.

Кудрін чітко дав зрозуміти, що улюблений прийом Кремля — косметичний ремонт — не витягне Росію з економічної ями. Реформи повинні включати фундаментальні зміни в системі, особливо в судовій владі. Суди мають забезпечувати правосуддя навіть тоді, коли це вимагає рішень не на користь держави або служб безпеки. Щоб переконати свого шефа, Кудрін помістив свою стратегію в контекст національної безпеки та глобального престижу — однієї з небагатьох тем, які, здається, не байдужі Путіну.

ФОТО: REUTERS

«Якщо ми не станемо технологічно передовою країною, зіткнемося з проблемою ослаблення оборонного потенціалу та загрози суверенітету», — сказав він.

Кудрін запропонував Путіну вибір. Коли влада нічого не робитиме, а ціни на нафту не падатимуть, він оцінює темпи зростання Росії від цього моменту до 2035 року приблизно на рівні 2% (див. «Обіцянки-цяцянки»). А якщо уряд утілюватиме кудрінські реформи, то темпи зростання перевищать 4% — цього достатньо, щоб поступово зменшити розрив у доходах із західними державами. Утім, із погляду Кремля, реформи Кудріна ризиковані: вони загрожують дестабілізацією централізованої, кумівської політичної системи Росії.

Російська влада вже намагається урізати видатки бюджету від 37% ВВП до 32%, чим провокує боротьбу за ресурси, що тануть: її було помітно й на форумі. За день до свого виступу Кудрін модерував круглий стіл найуспішніших і найвпливовіших губернаторів Росії. Президент мусульманської Республіки Татарстан поскаржився на надмірну централізацію та брак довіри Москви. «Щоб правити будь-якою територією, потрібні гроші й кадри», — сказав він. Торік Кремль обрубав його бюджет на 8 млрд руб. (\$134 млн), тобто майже 5% річних видатків.

Замість того щоб дати економічну свободу й

ДЛЯ ПУТІНА РИЗИКИ КОМПЛЕКСНИХ РЕФОРМ, ЯК-ОТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, МОЖУТЬ БУТИ БІЛЬШИМИ, НІЖ КОРИСТЬ ВІД НИХ, ОСОБЛИВО ПОКИ ВІН НЕ ВІДЧУВАЄ ЖОДНОГО ПРЯМОГО ТИСКУ В РОСІЇ ЧИ З-ЗА КОРДОНУ

заохочувати ініціативу регіонів, Москва боїться сепаратизму і тримає їх у залежності від подачок із центру. «Не дай Боже вам забезпечити зростання доходів бюджету: вас негайно залишать без субсидій і ще й примусять фінансувати інші федеральні проекти», — сказав Анатолій Артамонов, губернатор Калузької області, центру автомобілебудування. «Давно назріло питання передачі більшості виконавчих повноважень до регіонів», — заявив губернатор Ульяновської області Сергій Морозов.

Проте для Путіна ризики комплексних реформ, як-от децентралізація, можуть бути більшими, ніж користь від них, особливо поки він не відчуває жодного прямого тиску в Росії чи з-за кордону. Близьке до Кремля джерело повідомляє, що президент упевнений: він завоював непохитну підтримку народу і йому більше не потрібно зміцнювати свої позиції за допомогою надвисоких економічних показників. Незважаючи на два роки рецесії, росіяни пристосувалися до зменшення доходів без особливих протестів. Тим часом перемога Дональда Трампа на виборах глави держави у США й наростання хвилі націоналізму в Європі переконали багатьох у Кремлі, що все складається для них якнайкраще.

Державні телеканали проігнорували виступ Кудріна, натомість зосередивши всю увагу на

Обіцянки-цяцянки

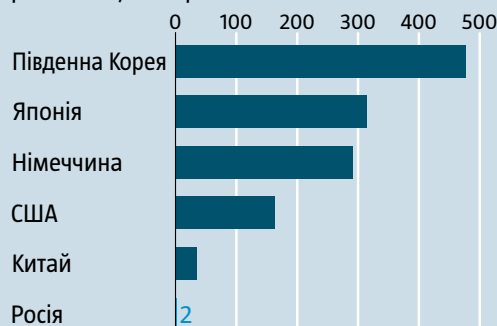
ВВП Росії, зміни відносно попереднього року, %

За даними Economist Intelligence Unit, Центру стратегічних розробок

Кадри вирішують все

Багатофункціональних робіт на 10 тис. робітників, 2014 рік

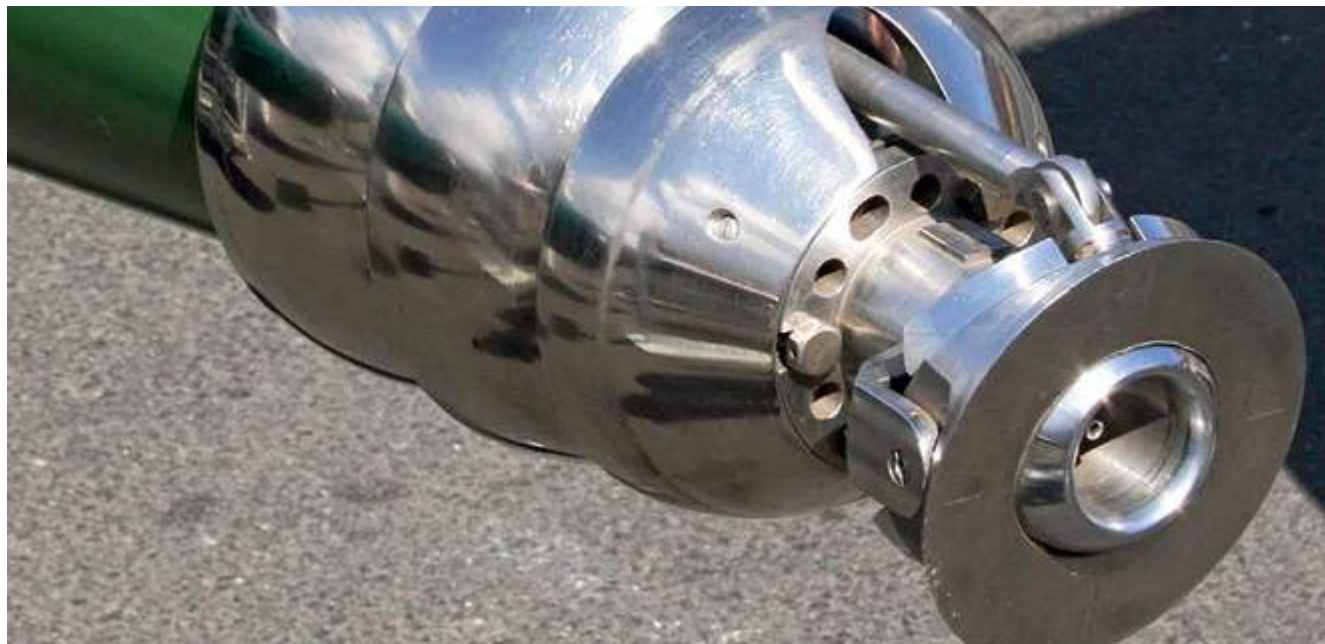
За даними Центру стратегічних розробок/Міжнародної федерації робототехніки

майбутній інавгурації Трампа. На «Первом каналі» ведучі смакували принизливу одержимість Америки заявами про втручання Росії в президентські вибори та про те, що Трамп викликав повій під час візиту до Москви (Путін ці звинувачення відкинув, хоч і зауважив, що російські повії «найкращі у світі»). За словами Валерія Фадеева, ведучого щотижневої аналітичної програми на «Первом», причина американської істерії в тому, що наближається кінець епохи ліберального інтервенціонізму Заходу. Ті, хто критикує захоплення Трампа Путіним, помічають подібність між їхніми підходами: «Світовий порядок можна відновити на основі наших принципів».

Популярність цього погляду не обіцяє нічого доброго програмі Кудріна. Може, віддалені економічні перспективи Росії і справді такі похмурі, як він каже. Але навряд чи країна провадитиме ліберальні реформи, якщо її еліта вважає, що лібералізм відступає, а на зміну йому приходять нова російська модель. ■

Торпедні перехрестя

Нова зброя може дати Росії перевагу під водою

Більше швидкості. Розробники «Шквала» вдосконалили торпеду до стану, який дозволяє уникати гідравлічного опору, що гальмує і пошкоджує інші підводні снаряди. Водночас зростає потенціал її швидкості

Представлену 40 років тому радянську торпеду «Шквал» називали «вбивцею авіаносців», тому що її швидкість — понад 370 км/год (200 вузлів) — учетверо перевищувала швидкість будь-якої американської суперниці. Але з гучними заявами поквапилися. Через проблеми в проектуванні «Шквал» виявився не таким грізним, як сподівалися (або, з погляду НАТО, менш небезпечним, ніж боялися), хоча його й сьогодні випускають і ставлять на озброєння. Утім, суперкавітація — принцип, від якого залежить швидкість торпеди, — і досі лишається загадкою для конструкторів. Зараз заявляють про лунають від наступниці Радянського Союзу Росії, у деякого на Заході викликають занепокоєння, що російським інженерам таки вдалося її розгадати.

У БЕЗПЕЧНІЙ БУЛЬБАШЦІ

Булбашки пари (тобто порожнини, каверни) утворюються у воді там, де знижується тиск, наприклад на задніх краях гвинтів. Це зазвичай проблема для інженерів. Коли йдеться про пропелери, каверни в них викликають ерозію матеріалу, з якого виготовлені лопати. Натомість розробники торпеди «Шквал» спробували підсилити цей феномен і скористатися ним собі на користь. Вони зробили на торпеді тупий ніс із плоским диском, який створює кільцевий слід, коли снаряд рухається вперед. Крім того, обладнали торпеду ракетним двигуном, що розганяє її до швидкості, достатньої для створення каверни у вигляді

єдиної величезної бульбашки, яка обволікає всю торпеду за винятком стернових плавців. У результаті більша частина торпеди майже не відчуває гідравлічного опору, як наслідок — різко збільшується потенціал її швидкості. Щоб його реалізувати, коли ракетний прискорювач втрачає силу, торпеду починає рухати гідрореактивний двигун, який працює на матеріалі, що горить у воді, як-от магній.

Утім, у «Шквала» є трояка проблема. По-перше, малий радіус дії — близько 15 км (для порівняння: американська головна торпеда Mk 48, яка запускається з підводного човна, має дальність близько 50 км). По-друге, гідрореактивний двигун дуже шумить, тож ворог може почути наближення торпеди. По-третє, вона не наводиться на ціль. Більшість торпед використовують сонар для наведення на корабель, який потрібно потопити. Позаяк «Шквал» рухається в бульбашці, сонар потрібно встановлювати на кавітаційному диску, який для цього надто малий. До того ж відбиті сигнали сонара глушитиме шум гідрореактивного двигуна. Через це «Шквалом» керує лише автопілот, який посиляє його до точки, де мішень перебувала в момент запуску, і лишається сподіватися, що вона не перемістилася. Ці недоліки не завадили західним країнам спробувати зробити власні суперкавітаційні торпеди. Німецька компанія Diehl у 2004 році оголосила про створення такої зброї під назвою Barracuda. У 2006-му велика американська компанія General Dynamics дістала за-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

вдання дослідити це питання (хоча в листі не фігурувало слово «торпеда», йшлося лише про «підводний транспорт») від Агентства передових оборонних дослідницьких проектів США. Інженери компанії спробували вирішити проблему керування, розробивши новий тип кавітатора. Замість плоского диска в General Dynamics застосували викривлену поверхню, яка збільшила площу для прийому звукових сигналів. До того ж передавачі сонара, встановлені на стернових плавцях торпеди, були відокремлені від приймача, а перешкоди від шуму двигуна зменшували спеціальні фільтри. Проте зрештою ці спроби нічого не дали. Проект Barracuda так і не було закінчено. General Dynamics через рік також поклали на полицю. Загалом військово-морські дослідження суперкавітації в Америці закінчилися 2012-го, хоча повідомлень про те, які конкретно проблеми виявилися нездоланими, так і не було.

А от Росія від цієї ідеї не відмовилася. У жовтні 2016-го з'явилися плани нової суперкавітаційної торпеди «Хищник». Оприлюднених подробиць небагато, хіба те, що роботу виконує проектне бюро «Електроприбор», яке спеціалізується на високоточних системах для підводних човнів. Проте поєднання сонара на зразок того, що розробили в General Dynamics, із досконалішим двигуном може дати в результаті зброю, якої справді доведеться боятися всім флотам світу. Створити такий двигун можливо, стверджує Георгій Савченко з Інституту гідромеханіки Національної академії наук України. За розрахунками його дослідницької групи, правильне пальне

(приміром, літій, який дає більше енергії на кілограм ваги, ніж магній) могло б забезпечити торпеді дальність у 10 разів більшу за ту, яку має «Шквал». Шум від роботи двигуна залишиться, але таке поєднання швидкості, дальності й здатності наводитися на ціль дуже утруднить втечу від цієї торпеди. Крім того, у теорії не існує перешкод, які завадили б «Хищнику» рухатися набагато швидше за «Шквал». У лабораторних експериментах суперкавітаційні снаряди розганялися до швидкості понад 5000 км/год.

КАНЬЙОН ДИЯВОЛА

Суперкавітаційний проект, який розробляють для «Хищника», може також розростися до «Каньйона» — величезної торпеди з ядерним двигуном і ядерною боеголовкою для ураження берегових цілей. Світ дізнався про нього з навмисного зливу чи то інформації, чи то дезінформації у 2015 році під час трансляції зустрічі російського президента Владіміра Путіна з командуванням збройних сил країни. Камера, націлена через плече одного з цих офіцерів, показала креслення гіпотетичного пристрою, а на них інформативні підписи на кшталт «швидкість руху 185 км/год».

Схоже, що проект, який просочився у ЗМІ, не передбачав застосування суперкавітації. Але якщо «Каньйон» не вигадка, то його розробники не могли не подумати про такий варіант. І навіть якщо «Каньйон» — це лише хитрий фокус, то «Хищник» видається цілком реальним. Може, командирам авіаносців уже час хвилюватися? ■

Е СПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О 20:00

Шість сект акціонерної вартості

Бізнес може пристосовуватися до доби популізму й робитиме це

Лидери минулого тижня ковзкими вулицями Давоса, багато хто з керівників бізнесу замислювався над тим, що важливіше: акціонери чи люди? Із цього приводу у світі, схоже, зріє революція. Дедалі помітніша кількість (а може, і більшість) громадян хоче, щоб корпорації стали приязнішими, масштабніше інвестували у своїх країнах, платили вищі податки й створювали більше робочих місць. Тож вона голосує за політиків, які кажуть, що цього доможуться. Однак за буквою закону і традицією в більшості забезпечених країн компаніями управляють так, щоб слугувати інтересам акціонерів, а ті зазвичай прагнуть, аби бізнес будь-яким законним способом максимізував їхні прибутки.

Наївні керівники бояться, що не примирять цих двох тенденцій. Чи варто їм почати скорочувати персонал, зменшувати видатки й розширювати за кордон, якщо це спричинить гнівні тиради Дональда Трампа у Twitter і зневагу власних дітей, а також ризик, що їх першими поставлять до стінки, коли революція таки почнеться? Чи краще підкоритися громадській думці й допустити падіння прибутків, а отже, і небезпеку того, що

напередодні щорічних загальних зборів у 2018-му директор інвестиційного фонду, наприклад Fidelity Investments або Capital, звільнить їх за неадекватні фінансові показники?

Мудріші гендиректори знають, що акціонерна вартість бізнесу має багато відтінків. Це поняття закріпилося в американському законодавстві ще століття тому. 1919 року суд постановив, що «бізнес-корпорація організовується і провадить свою діяльність насамперед заради прибутку акціонерів». У 1990-х такий погляд поширився у Європі, Азії та Латинській Америці через реформу законів про управління фірмами й дедалі більший вплив інституційних інвесторів. Але ця доктрина не монолітна. Шумпетер розрізняє шість окремих корпоративних сект, і в кожній є чітке тлумачення того, що означає «акціонерна вартість». Компанії мають певний простір для вибору, до якої із сект належати.

Почнімо з крайнього правого поля спектра — корпоративного фундаменталізму. Мета компанії, котра його представляє, — збільшення прибутків та вартості акцій тут і зараз. Бізнес, який вибудовується суто на таких цілях, рідко

працює успішно й довго. Один приклад — канадський фармацевтичний концерн Valeant. У 2011–2015 роках він підняв ціни на свою продукцію, обмежив інвестиції, заплатив мало податків і скоротив штат. А до 2016-го опинився в епіцентрі скандалу, його акції впали на 85%. Іноді компанії так слабнуть, що їм доводиться застосовувати фундаменталістські тактики, аби відновити довіру до себе. IBM, наприклад, намагається підкріпити вартість своїх акцій радикальним урізанням видатків та викупом цінних паперів.

Крок ліворуч — і тут знайдемо «корпоративних трудяг». До цієї групи себе зараховує більшість західних компаній. Вони вірять у примат акціонерної вартості, але готові виявити трохи більше терпачості. У кращих випадках такі фірми демонструють послідовний успіх: тут на думку спадають Shell або Intel із їхніми інвестиціями в десятирічні горизонти.

Третя група — «корпоративні оракули» — прагне максимізувати прибутки в межах закону, але підходить до цього творчо. Вона вважає, що закон еволюціонує вслід за громадською думкою, а отже, добровільно робить те, що, можливо, муситиме робити завтра. Наприклад, більшість енергетичних компаній «зеленішають», бо очікують зміни громадської думки щодо забруднення довкілля й безпечності їхньої роботи. Ті, хто пасе задніх, помічають, що такі затримки в розвитку можуть обернутися для них катастрофічними наслідками, коли змінюються правила капіталізму. Частки ринку компаній, які працюють із вугіллям й атомною енергетикою, у багатому світі дуже впали. Наступними можуть стати виробники безалкогольних напоїв: у суспільства змінюється ставлення до цукру та ожиріння, а отже, змінюються й закони.

«Корпоративні королі» існують в умовах розкоші. Вони такі успішні у створенні акціонерної вартості, що можуть дозволити собі подеколи цей аспект ігнорувати. У липні 2016 року Джеймі Даймон, керівник JPMorgan Chase, що нині має найбільшу у світі вартість, підняв оклади найменш оплачуваного персоналу, «бо це дає більший кількості людей змогу почати брати участь у розподілі переваг економічного зростання». Пол Полман описує виробника споживчих товарів Unilever, котрим керує, як неурядову організацію, віддану місії боротьби з бідністю. Він може собі це дозволити тільки тому, що компанія демонструє рентабельність капіталу на рівні вражаючих 34%.

Якщо вийти із західних кімнат для засідань керівництва, найбільш поширеною буде п'ята секта — «корпоративні соціалісти». Такими компаніями управляє держава, сім'я або керівництво, яке має в них контрольний пакет. Представники цієї когорти вважають, що акціонерна вартість за важливістю поступається соціальним маркерам на кшталт робочих місць, високої оплати праці чи доступності продукту. Але визнають, що інституційні інвестори мають певні права, гарантовані законом. Отже, частка прибутків, призначена для виплат акціонерам, визначається відповідно до неформальної системи квот: зовнішні акціонери мають одержувати мінімум, котрий стримувати-

ме їх від бунту, але не більше. Китайські державні компанії сукупно демонструють рентабельність капіталу на рівні 6–8%. Goldman Sachs — це «корпоративний соціаліст, що полюбить шампанське». Він виплачує акціонерам допустимий мінімум, а решту розподіляє серед своїх працівників у вигляді премій.

На крайньому лівому фланзі — «корпоративні еретики». Вони організовані в корпоративній формі, але взагалі не переймаються акціонерами. Зазвичай це результат політичних збоїв. Державний нафтовий монополіст Венесуели PDVSA оплачує більшу частину системи соціальної підтримки країни та її кумівство. Дві державні американські іпотечні компанії Fannie Mae та Freddie Mac управляються таким чином, щоб генерувати дешеві кредити, а не прибутки.

СЕКТИ ЗМІНЮЮТЬСЯ

У період між 1990 і 2007 роками компанії по всьому світу дрейфували до правого флангу, що зосереджується на інтересі акціонерів. Нині у відповідь на популізм можуть почати рухатися назад. Але не варто очікувати внаслідок цього

У 1990–2007 РОКАХ КОМПАНІЇ У СВІТІ ДРЕЙФУВАЛИ ДО ПРАВОГО ФЛАНГУ, ЩО ЗОСЕРЕДЖУЄТЬСЯ НА ІНТЕРЕСІ АКЦІОНЕРІВ. НИНИ У ВІДПОВІДЬ НА ПОПУЛІЗМ МОЖУТЬ ПОЧАТИ РУХАТИСЯ НАЗАД

криз управління. Ця система здатна адаптуватися. Виробники автомобілів переводять заводи назад до США; фармацевтичні компанії та оборонна промисловість можуть знизити ціни на свою продукцію. Нині всі обрали позицію оракулів. Вони очікують, що Адміністрація Трампа змінить правила стосовно митних тарифів та державних закупівель, від яких залежить їхній бізнес. А акціонери в будь-якому разі можуть протестувати тільки до якоїсь межі. Компанії перетворюються на корпоративних соціалістів тоді, коли в них є власники з контрольними пакетами, які вимагають поставити соціальні завдання в пріоритеті. Ознак, що така перспектива наближається, наразі немає.

Багато окремих компаній і сьогодні рухатимуться в інший бік, тобто до інтересів акціонера. Google перетворюється на корпоративного трудягу, а не короля, бо його зростання вповільнюється. Після скандалу в Volkswagen через шахрування з вимірюванням викидів вихлопних газів компанія відмовляється від своєї нетипової корпоративної практики і скорочує персонал. Індійська Tata Group із новим керівником тепер починає перейматися прибутками не менше, ніж розбудовою держави. А японські фірми, якщо хочуть оживити економіку, будуть змушені підвищити рентабельність понад нинішні мляві 8%. Компанії та їхні керівники опинилися між акціонерами й людьми. Але остаточно не переможуть ні ті, ні ті. Є тільки постійне пристосування із прагматичних міркувань. ■

Станіслав Кульчицький:

«У жовтні 1917 року перемогла більшовицька контрреволюція в оманливому вигляді радянської революції»

Тиждень поспілкувався з істориком Станіславом Кульчицьким про події 1917 року в Російській імперії, їхню інтерпретацію в радянську добу і сьогодні.

Записав
**Роман
Малко**

Ми з легкістю називаємо революцією будь-яку нелегітимну зміну влади. Чому тільки революція 1917 року в Росії викликає стільки емоцій? Що відрізняє її від попередніх?

— У ході Російської революції народився суспільно-політичний і соціально-економічний лад, який варто назвати комуносоціалізмом. У Радянському Союзі його називали соціалізмом, але з європейським соціалізмом він не мав нічого спільного. Після Другої світової війни радянським вождям вдалося втягнути в орбіту комуносоціалізму мало не третину людства.

Увага світової громадськості до Російської революції пояснювалася передусім тим, що вона перетворила на прикру реальність абстрактну комуністичну ідею. У 1997 році в Парижі з'явилася праця піст'єх авторів під назвою «Чорна книга комунізму» з яскравим підзаголовком «Злочини, терор,

репресії. 95 мільйонів жертв». Її переклали багатьма мовами, зокрема й українською. Книга відображає сучасне ставлення до комунізму, яке можна визначити трьома словами: бійтеся червоного півня! Однак боятися його варто не тільки тому, що він знищив десятки мільйонів людей. Комунізм небезпечний і тим, що спотворює людську природу, привчає людину в усьому покладатися на державу, тобто позбавляє її внутрішньої свободи.

Країни, у яких комуносоціалізм панував упродовж трьох поколінь, і досі залишаються посткомуністичними, оскільки люди, що народилися й прожили частину життя в умовах цілковитого панування держави над суспільством, не здатні в більшості випадків позбутися залежності від державного патернізму.

Ви стверджуєте, що в ході Російської революції абстрактна комуністична ідея перетворилася на прикру реальність. Хіба в Радянському Союзі був побудований комунізм?

— Вожді більшовицької партії ніколи не ставили перед собою такої мети. Це твердження не суперечить

тому, що вона була проголошена в програмі КППР 1961 року й партія зобов'язалася досягти її за два десятиліття — до 1980-го.

Чи міг бути реалізований пропагандистський імідж комунізму (тобто розподіл благ за потребами) у принципі? На це запитання доводиться відповісти заперечно. Марксів «науковий комунізм» був таким самим утопічним, як усі попередні комуністичні доктрини. Щоб визначити, що саме побудували Ленін та його наступники, потрібно відштовхнутися від творів основоположників марксизму.

Під комунізмом, згідно з «Маніфестом Комуністичної партії», слід розуміти соціально-економічний лад, позбавлений приватної власності на засоби виробництва. «Маніфест» із цього приводу був категоричним: «Комуністи можуть висловити свою теорію одним положенням: знищення приватної власності». Марксу й Енгельсу здавалося, що націоналізація, тобто передача в руки нації приватної власності, означатиме перетворення її на власність суспільну, загальнонародну, колективну. Однак нація, так само як суспільство або клас, є спільнотою без внутрішнього кістяка. Такі не мають «рук», на відміну від держав, партій та інших спільнот із внутрішньою ієрархією, тобто «руками». Тому в процесі комуністичних перетворень приватна власність на засоби виробництва не знищувалася, а переходила в руки держави. «Експропріація експропріаторів» призводила до появи соціально-економічного ладу, в якому суспільство було позбавлене приватної власності, а держава в особі своїх керівників починала володіти, користуватися та розпоряджатися цією власністю, тобто встановлювала над суспільством не тільки політичну, а й економічну диктатуру. Карл Маркс і Фрідріх Енгельс вважали, що держава за комунізму зникає. Знищуючи в суспільстві приватну власність, більшовицькі вожді зробили створену ними радянську державу всемогутньою.

Усіх нас із дитинства привчали, що в Росії у 1917-му відбулися дві революції: Лютнева і Жовтнева. Під час святкування 10-річного ювілею більшовицького перевороту в жовтні (листопаді за новим стилем) 1917-го з'явилося урочисте словосполучення «Велика Жовтнева соціалістична революція». Чи справді Росія пережила дві революції?

— Позбутися словосполучення «Велика Жовтнева соціалістична революція» разом із вихідними днями 7–8 листопада ми змогли тільки в 2000-му, тобто через 10 років після краху КППР і розпаду СРСР.

Історію революції творили ті, хто прийшов до влади восени 1917-го. Їм треба було довести, що переворот започаткував нову еру в житті людства. Тим часом успішний ленінський переворот не тягне на окрему революцію. Можна сказати навіть більше: він був контрреволюційною дією, так само як провальний корніловський путч. Різниця полягала тільки в тому, що до влади прийшли ліві, а не праві контрреволюціонери.

Уже після приходу більшовиків до влади відбулися довгоочікувані демократичні вибори до Установчих зборів. Однак у січні 1918-го більшовики розігнали їх, і ця подія ознаменувала собою кінець Російської революції. Наступні вільні вибори стали

можливими тільки через 72 роки, і саме з них почався процес розпаду створеної більшовиками імперії.

Радянська історіографія розрізняла революції 1917 року за їхнім класовим змістом: Лютнева вважалася буржуазною, а Жовтнева — пролетарською. Відмовляючись від концепту двох революцій, ми повинні визнати носієм жовтневого контрреволюційного перевороту робітничий клас, чи не так?

— Такий висновок випливає якраз із поділу революції 1917 року на дві окремі. Об'єднуючи їх в одну, маємо усвідомити, що Російська революція була загальнонародною. Самодержавний лад прагнули повалити, як і в 1905-му, політичні сили, породжені буржуазією, робітничим класом і селянством. На відміну від революцій у XVIII–XIX століттях, які були буржуазними, у російських революціях 1905 і 1917 років провідну роль відігравали ради — органі революційної самоорганізації повсталих проти царського самодержавства народних мас.

Якщо народ виступав проти царя в обох російських революціях, то чому в 1905 році царизм виявився переможцем, а в 1917-му вистачило тижня, щоб Ніколай II зрікся влади?

— У 1905 році провідну роль у революції відігравали робітничі ради. У переважно селянській країні їхній вплив був обмеженим. У 1917-му проти царя виступили робітничі та солдатські ради. Робітники залишалися, як правило, на оборонних підприємствах, царська армія складалася переважно із селян.

Поняття «селянська революція» є оксюмороном. Ми знаємо в історії тільки селянські війни. Навіть переможні (у Давньому Єгипті та Китаї), вони призводили лише до зміни династії, а не до революційних перетворень у суспільстві. В історії Європи були тільки провальні селянські війни. Розпорошені самими умовами сільськогосподарського виробництва, селяни не могли успішно боротися проти професійної армії на службі в державі. Однак, коли Росія була втягнута у світову війну, царизм мобілізував в армію мільйони селян, дав у руки зброю, навчив володіти нею та об'єднав у полки й дивізії. Не так робітничі, як солдатські ради стали могильниками царизму. Вони відіграли ключову роль і в поваленні Тимчасового уряду, підтримці більшовиків та утворенні радянської влади в ході громадянської війни 1918–1920 років.

Із ваших попередніх тез випливає, що носіями контрреволюційного перевороту в листопаді 1917 року були народні маси, об'єднані в ради робітничі та солдатські депутатів...

— Зізнаюся, що до середини 1980-х, якби я зробив висновок щодо контрреволюційності радянської влади, то це мені здалося б цілковитою ахінеєю. Тоді я був уже 25 років членом КППР, 10 років доктором історичних наук, автором багатьох монографій з історії радянського суспільства. Але скажіть, будь ласка, як я міг поставитися до влади після того, як переконався, що вона відповідальна за холоднокривне й добре організоване нищення мільйонів радянських людей під час Великого

голоду 1932–1933-го і Великого терору 1937–1938-го? Я вірив із 1956 року в те, що існував так званий культ особи з усіма наслідками, до яких він призводив.

Починаючи дослідження Голодомору, я не бачив, як і раніше, за широкою спиною Сталіна справжньої природи радянської влади. Тільки після багатьох років праці розібрався в тому, якою є реальна суть суспільно-політичного та соціально-економічного ладу, що постав у Країні рад. Радянська влада подолала німецький націонал-соціалізм у війні, кинувши на віттар перемоги три десятки мільйонів своїх громадян. Вона справді перетворила відсталу аграрну країну на наддержаву, яку всі боялися. Але боялися її насамперед власні громадяни.

Після сказаного вами все-таки постає запитання: що саме трапилося в 1917 році?

— У ході Російської революції була реалізована формула диктатури, яка виникла в голові Леніна під час революції 1905 року, коли вперше на історичній арені з'явилися ради. Ленін створив партію «нового типу», як її називав, основану на принципі «демократичного централізму», тобто на сліпому підпорядкуванні кожної нижчої ланки вищій. Перед більшовиками ставилося завдання увійти в ради та витіснити з них представників інших партій. Зберігаючи організаційну самостійність, ради наповнювалися більшовиками й безпартійними депутатами, які співчували їм. Тобто вони ставали клоном більшовицької партії. Партія в особі вождів (не забуваймо про «демократичний централізм») чинила диктатуру, будучи відділеною від електорату, а ради, тобто та сама партія, тільки в іншій оболонці, були органом управлінської влади на всіх своїх рівнях — від сільради до Ради народних комісарів. Для встановлення диктатури в масштабі країни потрібно було витіснити з рад представників інших партій і реалізувати кинуте Леніним гасло «Вся влада — Радам!». А далі, вже після завоювання влади, вимагалось позбутися багато-партійності й організувати вибори в ради таким чином, щоб мати можливість регулювати склад народних обранців за партійністю, соціальним станом, національністю, віком і статтю.

Ради були всепроникною владою, але тільки тому, що зрощувалися з організаційною структурою більшовицької партії. Населення не тільки обирало радянські органи влади, а й надіялося реальними управлінськими або контрольними функціями. Партія більшовиків завдяки зрощенню з радами ставала державною структурою. У народності такого тандему влади важко було сумніватися. Свої керівні кадри влада брала з народних низів.

Тандем партія — ради не нависав над суспільством подібно до інших тоталітарних держав, які з'явилися після Першої світової війни. Він «всмоктував» у себе позбавлене економічної самостійності суспільство, вгризався в його товщу своїми вертикалізованими структурами, намертво з'єднуючись з ним, розміщуючи свій кістяк в аморфному середовищі атомізованих громадян, які були позбавлені головного: набутого після падіння самодержавства суверенітету. Ленінська формула диктатури була несумісна з горизонтальними об'єднаннями

громадян, які створюють у своїй сукупності громадянське суспільство. Кожна радянська людина підпорядковувалася партійній і радянській вертикалям влади та утворюваним ними організаціям: жовтентам, піонерам, комсомолу, партії, профспілкам тощо. «Всмоктування» суспільства державою не могло обійтися без допоміжної силової вертикалі влади. Вона з'явилася того самого 1917 року як орган державної безпеки.

Ви розповіли про вибори до радянських органів влади, які добре пам'ятають усі, хто досяг повноліття в ті часи. Але все-таки як більшовики прийшли до влади в 1917 році?

— У більшовиків була програма дій, яку Ленін проголосив із броньовика, коли прибув з еміграції у квітні 1917-го. Через кілька днів він виклав цю програму письмово. То були знамениті «Квітневі тези» — план реалізації гасла «Вся влада — Радам!» із переліком дальших дій у побудові комунізму. Щоб завоювати владу, треба було наповнити ради більшовиками й вигнати звідти конкурентів. Виконуючи план, вожді більшовиків вдалися до добре відомої нам тактики популізму. Наприклад, вони розуміли, що комуністичне будівництво не обійдеться без громадянської війни, і поставили перед партією завдання перетворити війну імперіалістичну на війну громадянську. Проте народ прагнув покінчити з війною, і Ленін узяв на озброєння радянське гасло «Мир народам!». Пропагуючи гасло «Фабрики — робітникам!», він передбачав передачу їх у власність не робітничих колективів, а створюваній ним радянській державі. Радянське гасло «Землю — селянам!» теж розумів по-своєму: передати поміщицькі маєтки місцевим радам для організації радянських господарств (радгоспів). Коли зрозумів, що селяни та солдатські ради на це не підуть, привласнив есерівське гасло «чорного переділу». Унаслідок цього повернення до реалізації комуністичної доктрини на селі було відкладено більше ніж на десяток років. «Свободу народам!» у більшовицькому виконанні теж не означало надання суверенітету пригнобленим народам колишньої імперії. Реставруючи Російську імперію на власних засадах, більшовики скористалися дуалізмом створеної ними влади, яку назвали радянською, внаслідок чого надали національним республікам, зокрема й радянській Україні, конституційної форми незалежних держав без ознак справжньої суверенності. Не дивно, що радянські, тобто народні, гасла сприяли стрімкому зростанню лав більшовиків і більшовизації рад. У жовтні 1917 року перемогла більшовицька контрреволюція в оманливому вигляді радянської революції.

Маємо укази двох президентів про відзначення революційних подій 1917 року. Ви могли б їх порівняти?

— Петро Порошенко підписав Указ «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» 22 січня 2016-го. У ньому йдеться не тільки про події, пов'язані з утворенням Центральної Ради та Української Народної Республіки, а й про дальшу боротьбу українського народу за національну державність у межах двох імперій, що розпалися: Російської та Австро-Угорської. Такий

ракурсе у відзначенні 100-річного ювілею Української революції цілком зрозумілий. У діаспорі для означення цих подій є інший термін: Визвольні змагання. Щоправда, датуються вони по-іншому: 1917–1923 роками (тобто до рішення Ради послів Антанти передати Східну Галичину в польське управління). З такою хронологією важко не погодитися.

Наприкінці грудня 2016-го з'явилося розпорядження Путіна «про відзначення революції 1917 року в Росії». У ньому, як бачимо, ревізується радянський концепт двох революцій у Росії. Коментувати розпорядження важко, адже формулювання надто розпливчасті. Подивимось, як у Росії відзначать ювілей події, що спричинила розпад Російської імперії. Як Путін поставився до розпаду імперії, відновленої більшовиками, ми знаємо: найбільша геополітична катастрофа ХХ століття. Здогадуємося, що однаково почесне місце під час відзначення вікового ювілею в Росії посядуть Денікін і Ленін.

Безсумнівно залишається залежність сучасної ситуації від ланцюга подій, у якому першою ланкою був крах царської імперії. Назвіть два головні наслідки Лютневої революції для України: позитивний і негативний.

— Позитивним є те, що на карті світу з'явилася Українська держава. Відтоді серед етнічних українців почала зростати частка громадян України й зменшуватися частка малоросів. Негативним є те, що Росія в усіх своїх політичних формах намагалася терором, пропагандою та

вихованням зменшити питому вагу українських громадян і збільшити частку малоросів.

Увесь природний приріст у першій половині ХХ століття пішов в Україні на підтримання первинної чисельності її населення, яке постійно зменшувалося внаслідок державного терору, депортацій, міграцій, асиміляції. Не менш прикро те, що після здобуття права на вільні вибори істотна частка українців голосувала за комуністів, олігархів, популістів. Моніторинг соціальних змін, який про-

КОМУНІЗМ НЕБЕЗПЕЧНИЙ ТИМ, ЩО СПОТВОРЮЄ ЛЮДСЬКУ ПРИРОДУ, ПРИВЧАЄ ЛЮДИНУ В УСЬОМУ ПОКЛАДАТИСЯ НА ДЕРЖАВУ, ТОБТО ПОЗБАВЛЯЄ ЇЇ ВНУТРІШНЬОЇ СВОБОДИ

водить Інститут соціології НАН України, засвідчив, що громадянами України передусім вважали себе у 1992 році тільки 45,6% опитуваних, а в 2014-му, під час вторгнення військ «братньої» Росії, — 64,4%. Проте чимало людей вбачає в українській державності передусім олігархічну складову і не поспішає їй на допомогу. У 2015-му частка тих, хто відчував себе передусім громадянином України, зменшилася до 57,3%.

Перед нами багато фронтів, і одним із важливих є історичний фронт. Суспільство має усвідомити те, що трапилося з ним за останні 100 років. Це обов'язок істориків і політиків. ■

**ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM**

громадське радіо
слухайте. думайте.

Андрій Накорчевський:

«Учення», «шлях», «закон» і «наука» — такі категорії культури мали японці»

Тиждень розмовляв з українським японістом, професором Університету Кейо Андрієм Накорчевським про самурайську культуру, точки дотику між войовничістю й мілітаризмом, а також про нагальну потребу перекладу класичних східних текстів українською і ті ключові поняття, на яких тримається японська культура.

Будь-яка конкретна культура мислить себе у притаманних їй опорних категоріях, без знання яких не зрозумієш її носія. Якими є ці категорії для японців?

— Кожна культура має свої питомі категорії, розуміння яких конче потрібне для її правильного сприймання. Інколи вони схожі, інколи зовсім різні. Наприклад, у традиційній Японії поняття «релігія» не існувало, так само як і поняття «мистецтво», «філософія». Терміни, адекватні цим західним концептам, японці у своїй мові почали творити лише у XIX столітті, стикаючись із західною цивілізацією. Власних слів на позначення західних понять не існувало й не могло існувати, тож вони були змушені або винаходити нові, або застосовувати старі в новому значенні. У японській культурі існували зовсім інші категорії для позначення духовних традицій: «учення», «шлях», «закон» і «наука». І при цьому не робилося різниці, чи передбачає певний «шлях» якусь божественну допомогу, віру в Бога або ж богів, чи ні. Тож чогось тотожного західному поняттю «релігія» не існувало. Окрім того, важливо розуміти, що концепти не є чимось сталим. Навіть у європейській культурі поняття «релігія» відносно нове. Як зазначає французький історик Жак Ле Гофф, воно з'являється лише у XVIII столітті. Передумовою виникнення поняття «релігія» має бути усвідомлення можливості існування нерелігійного, світського. Але для традиційних культур це неможливо: усі сфери людської діяльності перебували, за виразом класика релігієзнавства Пітера Бергера, під «священним покровом» релігії. Тобто все визначалось і регулювалось тими чи тими релігійними постулатами. Часткове звільнення від цього «покрову» починається в Європі лише в добу Просвітництва, хоча перші ознаки такої тенденції можемо бачити ще в ренесансному гуманізмі.

Самі японці могли називати ту саму духовну традицію і «вченням», підкреслюючи її філософський аспект, і «шляхом», наголошуючи на її практичному боці. Використання терміна «закон» утверджувало її нормативність, а термін «наука» підкреслював, що її головні положення базуються на цілком раціональній аргументації. Наприклад, конфуціанство зазвичай називали «вченням», але самим його прихильникам більше подобався термін «наука». Ці й схожі

Спілкувалася
Ганна Трегуб

нюанси, котрих безліч, конче потрібні для адекватного сприймання японської культури.

У світі є різні підходи до релігійного життя. Що передбачає, зокрема, японський?

— Насамперед зазначу, що традиційні релігії цієї країни, як-то синто чи буддизм, не є монотейстичними. Єдина послідовно монотейстична традиція, яка існує у світі, — це аврамічна (тобто юдаїзм, християнство, іслам). Решта політеїстичні, тому в них немає жодних проблем із толерантним ставленням до інших традицій, як не виникало їх, скажімо, в Давній Греції чи Римі.

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКІН

Андрій Накорчевський — український японіст, релігієзнавець, перекладач. 1985 року закінчив східний факультет Державного університету в Санкт-Петербурзі за спеціальністю «Японська філологія». 1989-го — аспірантуру Інституту філософії РАН, захистив дисертацію «Релігійно-філософське вчення Іппена (з історії амідзізму)». У 1989–1990 роках — стипендіат Фонду газети «Асахі сімбун», іноземний науковий співробітник кафедри індології та буддології Токійського університету. Від 1995-го постійно викладає в Університеті Кейо (Токіо). Автор низки книжок, зокрема «Японський буддизм: історія людей і ідей», «Синто».

У політеїстичних релігіях кожен бог відповідає за свою сферу, і якщо з'являється культ нового бога, який опікується іншою сферою або більш «ефективний» у тій самій, то його без особливих проблем приймають. Уся історія релігійних традицій Японії — свідчення того. Японці без особливих проблем сприйняли буддизм, вважаючи, що заморські будди є різновидом місцевих божеств, яких вони називали «камі». Своєю чергою, буддизм не намагався знищити місцеві культури, вбудовуючи камі у власні культури, ритуали та вчення.

Те саме ставлення японці продемонстрували й до християнства, з яким познайомились у XVI столітті через португальських місіонерів. Спочатку острів'яни вважали, що християнський Бог — це черговий будда, і ніяких проблем не виникало: гарзд, нехай буде ще один. Вони не розуміли, що християнство — це ексклюзивістська традиція, яка починає знищувати решту: справжній Бог лише один, а інші — то демони. Ця позиція аж ніяк не вкладалась у японський менталітет, тож на початку XVII століття християнство в Японії було заборонене. Крім того, її жителі небезпідставно побоювалися, що вслід за іноземними проповідниками прийдуть іноземні військові й почнуться загарбання земель. Вони добре знали про колонізацію, скажімо, Філіппін і намагались уникнути такої участі. Окрім іншого, йшлося про те, що всі християни мають підкорюватись якомусь іноземному Папі Римському, тобто авторитет і безумовна покора місцевій владі опиняються під загрозою. Звідси й рішення про заборону християнства та закриття країни для європейців.

Принагідно наведу ще одне підтвердження того, що концепти, котрі здаються нам універсальними, насправді такими не є. Наприклад, у японській ментальній картині не виявилось поняття й відповідно слова для передачі християнського концепту Бога. Спочатку португальські місіонери, які користувались послугами малоосвіченого перекладача-японця, називали свого Бога в проповідях і текстах знайомим для японців словом «Дайніті», тобто «Велике Сонце». Це було ім'я головного, космічного будди в езотеричній традиції, котре видавалося найближчим аналогом християнського Deus. Але скоро місіонери зрозуміли помилку й мусили вдатися просто до транскрипції слова Deus без жодного перекладу, бо в японській традиції місцеві боги-камі не були ані єдиними, ані всесильними творцями Всесвіту. Нині слово «камі» використовують і на позначення християнського Бога, але ми маємо зважати на те, що обсяг цього поняття суттєво різниться в політеїстичних та монотеїстичній традиціях. І в цьому сенсі християнство постає радше винятком, аніж правилом.

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що ставлення японців до різних релігій було надзвичайно толерантним — тією мірою, якою ці релігії могли мирно співіснувати з іншими.

Наскільки коректно ототожнювати самураїв й аристократів, їхні культури? Чи можна тут для кращого розуміння застосувати приклад, як то було в Європі щодо воїнського стану?

— Самураї від початку — це люди, котрі служать сюзерену, військова страта. Японське «самурай»

походить від дієслова «самурау», що означає «служити». Це так зване служиве дворянство, або шляхта, яка виконувала військову й охоронну функцію стосовно вищої аристократії. Сама аристократія приблизно від IX століття вже не брала меча до рук: фактично потреби в тому не було, бо об'єднання країни під владою імператора завершилося, а зовнішніх ворогів не існувало з географічних причин. Самі аристократи жили в столиці (нині це місто називається Кіото), а управлінням та захистом маєтків у провінціях, завдяки надходженням із яких вони жили, займалися служиві люди — самураї. Самі аристократи воліли не покидати столиці, яку вважали єдиним осередком культури серед океану варварства. Тому фактично контроль над ресурсами опинився у руках самураїв, і в XII столітті вся система перевернулася з ніг на голову: самураї, яких аристократи презирливо називали своїми собаками, стали справжніми господарями країни. Основою нової влади була система сьогунату, за якої очільник самураїв — сьогун («генерал») формально визнавав вищий авторитет імператора, але вся реальна потуга — економічна, мілітарна й відповідно політична — опинилась у руках військового стану. І ця ситуація тривала до кінця XIX століття.

НАШИХ СПІВВІТЧИЗНИКІВ НАСАМПЕРЕД ЦІКАВЛЯТЬ БОЙОВІ МИСТЕЦТВА ЯПОНІЇ, А ПОТІМ МАНГА Й АВТОМОБІЛІ. ПРОБЛЕМА В ТОМУ, ЩО БУДЬ-ЯКА ВИСОКА КУЛЬТУРА ПОТРЕБУЄ ЗНАЧНИХ ЗУСИЛЬ І ЧАСУ ДЛЯ ЇЇ ОПАНУВАННЯ

За такої логіки військова адміністрація могла легко знищити як японську імператорську династію, так і аристократичні роди. Чому цього не сталося?

— Самураям не було резону це робити, бо реальної загрози їхній владі аристократи не становили. До того ж останні були носіями вищої, елітарної культури, яка не тільки в японській, а й в усій далекосхідній традиції мала величезний престиж. Самураї також прагнули її опанувати і вчилися в них. До речі, багато з аристократів, не маючи доходів від маєтків, виживали завдяки урокам, які давали самураям. Насамперед у віршуванні, що вважалося найважливішим серед усіх шляхетних мистецтв. Тож можна сказати, що склався своєрідний симбіоз двох традицій, одна з яких, аристократична, спиралася на символічний, культурний авторитет, а друга, самурайська, — на економічну та мілітарну потугу. При цьому самураї добре розуміли, що утримувати владу довгий час виключно мілітарними методами, насиллям неможливо. Безумовний авторитет імператора, васалами якого вони й надалі себе формально визнавали, забезпечував потрібну їм легітимізацію влади в очах інших верств населення.

Історично Японія асоціюється з країною воїнів та високого бойового духу, готовності як оборонятися, так і нападати. Що спільного з тими висотами мав тамтешній мілітаризм?

— Так, самураї пишалися своєю військовою потугою, але спроба наприкінці XVI століття захопити й утримати бодай Корею виявилася марною. Другий ▶

шанс проявити свою силу трапився лише наприкінці XIX—на початку XX століття. Японці дуже швидко опанували західну військову техніку й спочатку 1895 року захопили ту ж таки Корею, завдавши поразки велетенському Китаєві, а потім, як добре відомо, виграли війну 1905-го в не менш велетенській Росії. Це була подія історичного значення: вперше азійська країна перемогла західну (Росія сприймалася як частка Заходу). Це був приклад, що надихав усі колоніальні країни Азії. Їхні національно-визвольні рухи почали діставати суттєву матеріальну підтримку від Японії, але власних природних ресурсів острівній країні не вистачало, і вона почала експансію на континенті. Після перемоги над Росією взяла під свій контроль частину Маньчжурії, що спричинило повторне зіткнення з Китаєм. Намагаючись стримати експансію Японії, США ввели проти неї нафтове ембарго. Відповідь—відома атака на Перл-Харбор та майже миттєве захоплення дисциплінованою і вишколеною японською армією цілої низки багатих на нафтові родовища країн Південно-Східної Азії. Фінал відомий: прогностати потузі Сполучених Штатів Японія не змогла, а атомне бомбардування Хіросіми й Нагасакі 1945 року змусило її капітулювати. Нова Конституція країни, написана переможцями, забороняла їй мати власну армію—хіба що так звані Сили самооборони, які не можна застосовувати за межами країни. Спершу американська окупаційна влада, намагаючись викоренити самурайський мілітарний дух, навіть заборонила заняття традиційними бойовими мистецтвами.

Власне, багато хто з японських майстрів тоді переїхав до Нового світу...

— Не певен, що було саме так. Масова міграція японців до обох Америк відбувалася на початку XX століття й була викликана зубожінням населення та нестачею землі—приблизно тими самими причинами, що змушували українців мігрувати до Канади. Що стосується майстрів бойових мистецтв, то незабаром заборону було знято, і саме ознайомлення американців із їхніми різними школами та стилями стало першим значним поштовхом, який посприяв популяризації тих умінь на Заході.

Ви відзначили той факт, що поряд із самурайською культурою та її надбаннями в Японії існувала й висока аристократична, про яку серед наших співвітчизників мало хто чув. Образ Країни Вранішого Сонця, таким чином, неповний. Що до цього призводить і як цьому зарадити?

— Нещодавно я мав бесіду з послом Японії, і він зауважив, що наших співвітчизників у його країні насамперед цікавлять бойові мистецтва, а потім манга й автомобілі. Проблема в тому, що будь-яка висока культура потребує значних зусиль і часу для її опанування, навіть для розуміння базових правил та специфіки. Якщо англійською мовою перекладено майже всі головні тексти, існує купа фундаментальних досліджень та популярної літератури, то українською майже нічого цього немає. У мене є ідея створити фундацію, яка спонсорувала б переклади базових текстів. Це стосується не лише Японії, а й Китаю, Індії, Ірану, арабського Сходу та ін. Ну й популярна література потрібна, звісно. Потрошку працюю в цьому напрямі.

Якщо говорити про переклади, то не так давно з'явилася ваша україномовна інтерпретація самурайської поезії XII–XX століть. Ці твори справді суголосні принаймні з настроями того, що нині відбувається в Україні?

— Переклад самурайської поезії—це моя сублимація особистих переживань. Я не міг брати участь у подіях на Майдані, адже перебував тоді в Японії, не міг там покинути своїх студентів і поїхати. Потім почалася війна. Тож я придумав цей проект, дотичний за змістом до нашого буремного часу. Перші 100 пронумерованих екземплярів тиражу продали на аукціоні, і всі гроші було спрямовано на лікування бійців із тяжкими пораненнями кінцівок. Їм загрозувала ампутація, але, на щастя, у нас є чудова приватна клініка Пауа, лікарі якої розробили методику вищипування тканин кісток. Уся виручка з аукціону пішла туди.

У ТРАДИЦІЙНІЙ ЯПОНІЇ ВКЛЮЧЕННЯ ВІРША В ІМПЕРАТОРСЬКУ АНТОЛОГІЮ ВВАЖАЛОСЯ ЧИ НЕ НАЙБІЛЬШОЮ ЧЕСТЮ. І САМУРАЇ ЗАВЗЯТО ЗМАГАЛИСЯ МІЖ СОБОЮ ТА З АРИСТОКРАТАМИ ЗА ЦЕЙ ПРИВІЛЕЙ

Що ж стосується самурайської поезії, то вона не обмежується передсмертними віршами. Я хотів показати, що віршування було частиною самурайського повсякдення. Ідеалом самурая вважався той, хто був не лише вправним воїном, а й добре освіченою людиною. Книжка перекладів називається «Самурайські пісні» й містить чотири розділи. Перший—лірична поезія, яка не має особливого самурайського забарвлення. У традиційній Японії включення вірша в імператорську антологію вважалося чи не найбільшою честю. І самураї завзято змагалися між собою та з аристократами за цей привілей. Другий розділ—філософські поезії, своєрідні віршовані настанови та роздуми. Третій—вірші, які передають головні принципи тих чи тих шкіл бойових мистецтв: така форма допомагала їх кращому запам'ятовуванню. А четвертий розділ—це ті ж таки найширше відомі передсмертні вірші.

2017-й проголошений Роком Японії в Україні. Чи берете участь у якихось подіях, із цим пов'язаних?

— Мене цікавить не тільки наука, а й мистецтво. Маю дружні стосунки з багатьма українськими художниками й досвід організації їхніх виставок у Японії, а японських митців—в Україні. Тому, коли очільник фундації ArtHuss запропонував мені стати куратором художнього проекту, я радо погодився. Результати нашої співпраці будуть представлені 1 лютого в Музеї історії Києва на відкритті виставки «Внутрішня Японія». Сподіваюся, що вийшов незвичний і цікавий проект. Окрім того, я позаконкурсний учасник і головний консультант конкурсу зі створення садів у японському дусі в Національному ботанічному саду імені Миколи Гришка. Результати його будуть презентовані киянам наприкінці квітня. А ще я читаю багато лекцій, серед яких і публічні, проводжу семінари. Справ вистачає. ■

CZECH IN

ВИДАНО
ЧЕСЬКИМ ЦЕНТРОМ
У КИЄВІ

2017

з нагоди
старту проекту
«Чеські
четверги»
(також неділі у
Краматорську),
організованого
Чеським
центром
у Києві

kyiv.czechcentres.cz
та мережу
книгарень «Є»
book-ye.com.ua

Homage à Miloš Forman

16 ФІЛЬМІВ ІЗ ЗОЛОТОГО ФОНДУ ЧЕСЬКОГО КІНО

Проект проводиться у рамках Року Мілоша Формана в Україні
за підтримки Міністерства культури

Тижень

«Видатна» освіта

Вікторія Малишева

Вчора мій день зробила фраза, яку я випадково побачила в заліковій книжці приятельки: «Видатні діячі Росії». Це назва предмета на зразок історії. Я спитала, про кого це? Пескова, Лаврова чи Путіна? Знайома засмутилася: ні, про Романових. Кого ще студентка денної форми вивчала цілий семестр окрім династії Романових я так і не змогла домогтися від неї: чи то Романових так багато, чи то ходила вона не так часто... Для мене вчорашнє відкриття — яскравий приклад того, що відбувається зараз з освітою «республіки». До речі, іншим іспитом у моєї знайомої була російська мова. Так ось, якщо говорити про освітні новини, то це схоже на перекроювання сукні: з однієї речі доволі невміло прагнуть зробити іншу без бодай якоїсь делікатності.

По-перше, вікових меж для здобуття освіти в «республіці» немає. Уже давно ніхто не дивується, що в групі денного відділення може бути лише кілька молодих студентів, які вступили до вищу одразу після школи, а більша частина перестаркувата — до 70 років. Хоча ці 70 зовсім не показник. Єдине обмеження — не можна навчатися коштом держави за умови наявності однієї вищої освіти на бюджеті. Ніби певні структури розбиратимуться в цьому та вимагатимуть повернути гроші за здобуту зараз чи тоді освіту. Ви думаєте, таке обмеження хоч когось зупиняє? Ні, жодної людини. У прийомній комісії попереджають: не кажіть нікому, що вже маєте вищу освіту. Я думала спочатку: кому потрібна в такому доволі похилому віці вища освіта? Навіщо? Куди потім людина піде й де зможе реалізуватися? Мої розмірковування доволі наївні. Відповідь очевидна, лежить на поверхні: люди вчать заради стипендії 1445 руб. Мабуть, є і ті, кому це справді потрібно, хто мріє потім якось покращити своє життя або влаштуватися на роботу за омріяною спеціальністю (чому я сама в це не вірю?). Мабуть. Але більшість студентів часто просто пересиджує час. Сидіти вдома без роботи важко, тож люди пішли вчитися.

Прийомна кампанія 2016-го вражала масштабами. У звітах це мало такий вигляд, ніби життя в «республіці» піниться, як свіжий молочний коктейль, — стільки охочих учитися! Я думаю, якщо підібрали всіх у два останні роки, то хто залишиться на наступні?

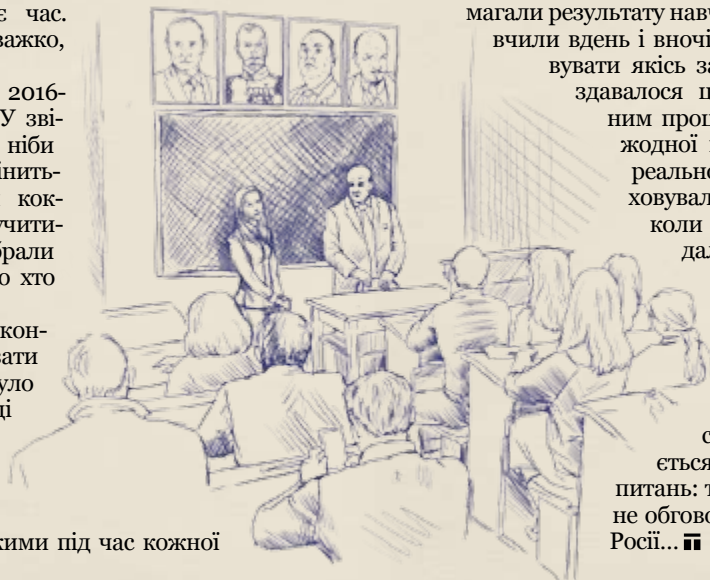
Звичайно ж, із таким контингентом студентів казати щось про якість освіти було б смішно. Ви думаєте, ці далекі родичі на зразок двоюрідної тітки першого чоловіка ходять на лекції? Вони складають списки мертвих душ, із якими під час кожної

сесії бігають «уповноважені» особи. Іспити та заліки ставлять просто за чернеткою, у якій уже зазначено, кому яка оцінка потрібна. Такі групи навіть формують спеціально: усі без винятку з мертвих душ. Моя приятелька вчора сказала, що в її групі лише шість реальних дівчат, які відвідують заняття та складають самотужки іспити, решту, а це 21 особа, жодного разу не бачила. До речі, ті дівчата «вигрібають по повній»: трійки на іспитах, хоча вони якраз ходили постійно.

Якщо казати про якусь систему освіти, то вона кульгає на обидві ноги. Син моїх знайомих хотів іти в ПТУ, по-хлоп'ячому останні кілька років школи мріяв ремонтувати авто. Батьки наполягли: здобудеш вищу освіту — роби що заманеться, йди у своє ПТУ чи кудись іще. Аргументи доволі прості: вищу освіту зараз здобувають усі. І коли дитина піде в ПТУ, це недолік передусім батьків: про що вони думали, якщо не змогли подбати про неї й забезпечити більш-менш пристойний диплом. Зараз батьки шукають тих, хто вчитиме їхнього хлопця — закриватиме сесію.

До речі, омріяні російські дипломи — марення. Їх немає. Може, десь завідувачі кафедр змогли домовитися та подбати про це. Але таких одиниць. Більша частина випускників гірко розчарована: дипломи лише місцеві, з якими не візьмуть на роботу в Росії, як обіцялося. Хоча, може, хтось просто гає час та отримує від усього задоволення, а якість чи результат процесу, як у сексі, не такі вже й важливі.

І коли дивинся на всі ті новоутворення, стає посправжньому страшно: до чого ми прийдемо? Якщо я бачу навколо таке ставлення до вищої освіти, чи зможу довіряти молодому лікарю, який лікуватиме мою дитину? Я вчилася в 1990-ті. То були важкі часи: безгрошів'я, перехід на навчання українською мовою, затримки стипендій та невиплати заробітної плати батькам. Але від нас чомусь дуже жорстко вимагали результату навчального процесу — знань. Ми вчили вдень і вночі. Постійно ходили відпрацьовувати якісь заборгованості. І тоді мені це здавалося цілком нормальним навчальним процесом. На факультеті не було жодної мертвої душі — усі навчалися реально. Тих, хто не ходив, відраховували одразу. Так, було смішно, коли викладачі суржиком викладали нам історію України. Але вони хотіли опанувати мову, а ми були доволі лояльними до них, бо розуміли ту ситуацію, коли студенти знали мову краще за викладачів. І жодного разу ніхто не сказав тоді, чому так відбувається. Ніхто взагалі не ставив запитань: ті зміни були державними, це не обговорюють. А зараз видатні діячі Росії... ■

Everybody lies

Станіслав Васін

17 січня колишній креативний продюсер телеканалу «112 Україна» Віктор Зубрицький опублікував на своїй Facebook-сторінці пост, у якому звинуватив українську розвідку в неправдивій інформації щодо «ЛНР-ДНР». Він провів власне опитування за чотири параметри, котрі стосуються життя в окупації, і дійшов висновку, що все зовсім не так, як показує українцям Міністерство оборони. Спробую обґрунтувати свою скромну думку щодо його чотирьох питань.

1. Чи існує систематична не виплата зарплат і пенсій?

— Запитання складене з підступом, бо невидання пенсій у «ДНР» немає, а ось зарплат — є.

Що стосується пенсій, то тут «республіка» ввійшла у 2017 рік із тією самою «перемогою». Щоправда, це не її заслуга. Як відомо, всі соціальні виплати в окупації включено з пенсіями перераховують за курсом 1:2, що донедавна було відвертим шахрайством за офіційних 2,5–2,6. Так, маючи пенсію 1300 грн, людина втрачала близько 800 руб. А шахтаря-пенсіонера й зовсім грабували на 2–3 тис. руб. Хоча в січні 2017-го в Донецьку за 1 грн дають 2 руб. Це означає, що офіційний Київ утратив потужний аргумент проти «ДНР». Через девальвацію гривні окупаційна пенсія фактично зрівнялася з українською, що в «республіці» не перестають видавати за свій черговий успіх.

Із зарплатами все інакше. У гірничій галузі, яку ніби мимохідь згадує Зубрицький, ідеться не про «окремі шахти» із заборгованістю за місяць, а про систематичний борг на більшості підприємств. А ось на окремих — іще з жовтня. Далі. Чи й справді вже забули про недавню ситуацію, коли вмирала залізнична галузь, де взагалі нічого не платили? Так, нині погашено частину боргів перед залізничниками. Але становище в них не набагато краще, ніж у гірників. Приблизно так само почуються в «ДНР» і медики. Їм не затримують зарплат від осені 2016-го, однак «від графіка» «республіка» відстає в секторі охорони здоров'я на місяць-два регулярно.

2. Яка була якість продуктів у «гумконвой» із Росії?

— Відмінна. І за кількістю, і за якістю ця гуманітарка певною мірою виграла в ахметовської, про що не раз казали мої ж таки бабусі. Та я і сам бачив обидві сумки — від Ахметова та з РФ — і міг порівняти.

Утім, кого це взагалі сьогодні хвилює? Адже ключове слово тут «була». Замість російської гуманітарки вже близько півроку в «ДНР» видають допомогу обсягом 500 руб. І навіть тоді, коли поміч із «гумконвоїв» іще вручали пенсіонерам, явна більшість жителів окупованих територій не мала до неї жодного стосунку, харчуючись «комерційними» продуктами з РФ.

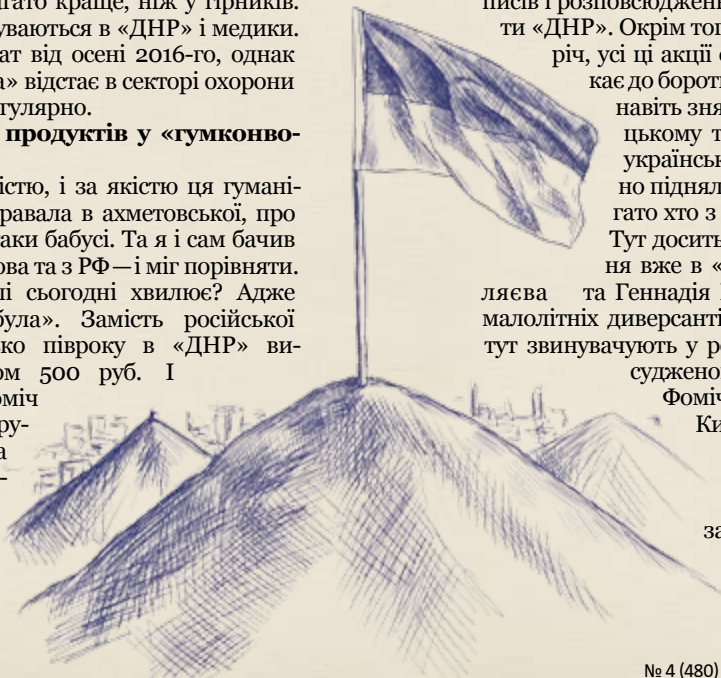
3. Чи справді масштабними є агресія і травмування місцевих жителів російськими військовослужбовцями? І чи існує заборона на вихід військових у місто?

— Читаєш коментарі під постом: більшість опитуваних стверджують, що взагалі не бачили тут російських армійців, а тому й відповідати не резон. Це також маніпуляційний момент, хоча сам автор у ньому не винен: у його питальнику військові з РФ таки присутні. Звісно, у Донецьку ви не побачите того, що було в Криму. Тут є люди, одягнуті в зовсім різний камуфляж із безліччю всіляких нашивок, іноді навіть із російським прапором, а іноді й зовсім без розпізнавальних знаків. Спільне між ними одне: аніякісньких явних ознак того, до якого військового підрозділу вони належать. Решта — фахова справа розвідки та вашої позиції стосовно Донбасу. Попри численні прорахунки таких «невидимців», зібрані у вигляді доказової бази (зокрема, і волонтерами), багато хто з донецчан усе ще свято вірить, ніби кадровиків із РФ тут не було ніколи.

Що ж до агресії «ополчення» і травмування ним населення, то можна сказати, що на кінець 2016-го — початок 2017-го це вже випадки поодинокі. Такого свавілля, яке панувало у 2014–2015 роках, тепер не видно. Це правда. «Ополченці» ходять містом без зброї, хоча й нарядів комендатури, яка стежила б за їхніми поведінкою і станом (наприклад, сп'яніння), немає.

4. Чи є громадяни або групи, котрі закликають до боротьби з окупантами, і наскільки багато їх затримують?

— Є. Від кінця серпня до середини вересня тільки в Донецьку було проведено низку конкретних заходів (від включення українського гімну до поширення написів і розповсюдження листівок), спрямованих проти «ДНР». Окрім того, була й низка вибухів. Певна річ, усі ці акції організовані тими, хто «закликає до боротьби з окупантами». Дехто з них навіть зняв себе у вигляді групи на донецькому териконі, де було встановлено український прапор (перед тим знамено підняли й на териконі в Макіївці). Багато хто з таких людей уже «на підвалі». Тут досить згадати нещодавнє затримання вже в «ЛНР» блогерів Едуарда Неделяєва та Геннадія Беницького; групу так званих малолітніх диверсантів у Донецьку; Лілію Коц, яку тут звинувачують у роботі на «Правий сектор»; засудженого на два роки Володимира Фомічова, котрий нібито привіз із Києва до Макіївки пару гранат; Ігоря Козловського, вченого зі світовим ім'ям, що фактично був заарештований просто за свою проукраїнську позицію, хоча публічно її і не виказував. І всі ці люди — лише верхівка айсберга. ■

Make Parasol Great Again!

ОНУХ

На концерті Make America Great Again («Зробімо Америку знову великою») напередодні інавгурації Дональд Трамп звернувся до тлуму своїх прихильників: «Отже, я побачу вас завтра. І, кажу вам щиро, мені байдуже, буде гарна погода чи шалена злива, — це для мене не має значення».

20 січня 2017 року погода у Вашингтоні була похмура й дощова, парасольки знадобились, але виявилось, що можна брати із собою тільки невеликі складані. Довгі, класичні заборонили. Це все з огляду на безпеку. Я завжди думав, що довга парасолька може бути кращою для захисту, але з'ясувалося, що тут ідеться не про захист, а про можливий напад. А втім, нападів із парасолькою не сталося, зате лунала інавгураційна промова президента, який щойно склав присягу. Виступ Трампа спричинив багато коментарів, до того ж і як один із найкращих в історії, у дусі президента Джексона (стверджували республіканці та прихильники Трампа), і як велике розчарування (за словами лібералів, демократів та його противників).

**НЕ ДОСИТЬ ДАТИ СВІТОВІ ГАРНІ ПРИНЦИПИ,
ТРЕБА ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЙОМУ ЩЕ МИР,
А ЦЕ МОЖЛИВО ПЕРЕДУСІМ ЗАВДЯКИ ОПОРИ
НА АКТИВНІ ДІЇ НАЙМОГУТНІШОЇ ДЕРЖАВИ СВІТУ**

Виступ, який провідні світові ЗМІ охарактеризували як націоналістичний і популістський, був, по суті, списком побожних побажань і констатацій, написаних у дусі естетики Twitter, їх досить легко можна було б знайти в репертуарі Берні Сандерса й навіть активістів руху «Окупуй Волл-стрит». Коли я слухав виступ, мені в голову несамохіть закралася лукава думка, що частину гасел, які пролунали в ньому, можна було б (після невеличкої обробки) з успіхом знайти у виступах українських можновладців. Мова Трампа — це копальня золотих, хоч і неабияк зужитих думок. Уже сам початок виступу можна використовувати негайно: «Ми, громадяни України, нині об'єдналися у великому національному зусиллі, щоб відбудувати нашу країну і відновити її обітницю для всього народу. Разом ми визначимо шлях України і світу на майбутні роки. Ми постанемо перед викликами. Ми зіткнемося з труднощами. Але ми виконаємо завдання».

І далі: «Надто довго купка людей у столиці нашої країни пожинала державні вигоди, а народ оплачував усі витрати. Київ процвітав, але народові те багатство не діставалося. Політики процвітали... Істеблїшмент захищав себе, проте не громадян нашої країни». І знову: «Але це вже в минулому. Відтепер

ми дивимось тільки в майбутнє. Ми зібралися тут сьогодні й видаємо нову постанову, яку почують у кожному місті, у кожній іноземній столиці, у кожному осередку влади.

Віднині нашою країною керуватиме нове бачення! Віднині буде Україна передусім! І, нарешті, ми повинні думати масштабно, а мріяти ще масштабніше! В Україні ми розуміємо: нація живе тільки доти, доки докладає зусиль! Ми вже не змирились із політиками, які лише базікають і не діють, завжди нарікають і нічого не роблять, щоб виправити ситуацію. Пора пустих балачок минула. Тепер настає час діяти. Не дозволяйте нікому казати, що це неможливо. Жоден виклик не дорівнюється до серця, завзяття і духу України! Ми не зазнаємо невдачі. Наша країна знову розвиватиметься і процвітатиме. Ваш голос, ваші надії та ваші мрії визначають нашу українську долю. А ваша сміливість, доброта і любов завжди вестимуть нас уперед. Разом ми знову зробимо Україну сильною! Ми знову зробимо її багатогою! Ми знову зробимо Україну гордою! Ми знову зробимо Україну безпечною! Так, разом ми знову зробимо Україну великою!».

Ух, і як тут не повірити в силу слова, надто коли ті слова злітають із вуст людей, готових керувати нами й готових обіцяти все, що ми тільки захочемо почути. Використання нових засобів комунікації, наприклад Facebook чи Twitter із їхньою можливістю передачі індивідуально адресованої інформації, тільки зміцнює силу гасел, до яких удаються популісти й демагоги від лівого краю до правого й навпаки. Енн Епплбаум, публіцистка ліберальної газети The Washington Post, гостро критикуючи Трампа і його інавгураційні заяви, зауважила: «Трамп — не перший демагог, який спромігся запропонувати неможливе, ідеалізоване національне бачення. Кожен, хто читає історію, знає, що народи протягом багатьох століть сперечалися один з одним, конкурували один з одним і навіть убивали один одного в ім'я незліченних національних і племінних, релігійних і світських, правих і лівих утопій». Та хоч би як ми критикували Трампа і з лівого, і з правого флангів політичного спектра (ще президент Медісон зауважив: «На чолі виконавчої влади не завжди ставати не освічена людина»), слід просто визнати, що ми потребуємо сильної, здорової, викривальної Америки з її традиційним ідеалізмом і вірою в краще майбутнє для кожного, хто чемний, тяжко працює і вірить в американську модель демократії.

Українська проблема полягає в тому, що найближчим часом нам буде дуже потрібна американська парасолька. Могутня класична захисна парасолька. І ми не дуже помилимося, якщо одноставним хором гукнемо на повні груди слухний залик: «Пане президенте, Make Parasol Great Again!».

Адже не досить дати світові гарні принципи, треба забезпечити йому ще мир, а це можливо передусім завдяки опорі на вочевидь активні дії наймогутнішої держави світу там, де в них є необхідність. ■

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

20:00
ЩОСУБОТИ

РАНДЕВУ

З ЯНІНОЮ СОКОЛОВОЮ

ВІДВЕРТА РОЗМОВА. БЕЗ МАСОК ТА МІМІКРІЇ.

ProCredit Bank
ПроКредит Банк

Part of the
ProCredit Group

Почніть співпрацю з надійним німецьким банком

ПроКредит Банк є німецьким банком, що спеціалізується на кредитуванні та обслуговуванні малого та середнього бізнесу, а також одним з найнадійніших і стабільних банків для вкладників в Україні. Підтримка акціонерів, належність до міжнародної групи ПроКредит, контроль з боку Федерального управління фінансового нагляду Німеччини Вафін є гарантією стабільності та надійності ПроКредит Банку.

Наші акціонери

материнська компанія
для групи ПроКредит
(Німеччина)

ProCredit
HOLDING

Німецький
державний банк
розвитку KfW

Рейтинг Fitch

ПроКредит Банк отримав максимально можливі в Україні рейтинги від міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings (Лондон).

Розрахунково-касове обслуговування в ПроКредит Банку

допоможе Вам забезпечити ефективну діяльність Вашого підприємства, здійснювати своєчасні розрахунки з постачальниками і покупцями, оперативно та безпечно керувати як безготівковими грошовими коштами, так і готівкою.

• Відкриття поточних та ощадних рахунків	Безкоштовно
• Підключення до системи Інтернет-банкінг	
• Відкриття Карт Visa Business	
Щомісячна плата	300 грн
Вартість платежів в системі Інтернет-банкінг	Безкоштовно
Видача готівкових коштів по карті Visa Business	0,7%

Валютні операції	
Придбання іноземної валюти на МВРУ	0,2%
Вільний та обов'язковий продаж валюти на МВРУ	0,1%
Перерахування коштів на рахунок в іншому банку в іноземній валюті	650 грн

www.procreditbank.com.ua

☎ 0 800 50 09 90

усі дзвінки по Україні безкоштовні (зі стаціонарних телефонів)
Частина групи ПроКредит. Повний спектр банківських послуг. Ліцензія НБУ №195 від 13.10.2011 р